

**Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická**

Diplomová práce

**Castlereagh a britská zahraniční politika v letech
1815–1822**

Jiří Vyčichlo

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Moderní dějiny

**Castlereagh a britská zahraniční politika v letech
1815–1822**

Jiří Vyčichlo

Vedoucí práce:

doc. PhDr. Miroslav Šedivý, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014

.....

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu práce doc. PhDr. Miroslavu Šedivému, Ph.D. za cenné rady, odborné připomínky a vedení práce.

OBSAH

1 ÚVOD.....	1
2 CASTLEREAGHOVA POLITIKA V LETECH 1814–1815	7
2.1 Vídeňský kongres a plán nového uspořádání Evropy	7
2.2 Druhý pařížský mír a Aliance čtyř	14
2.3 Svatá aliance.....	18
3 CÁŠSKÝ KONGRES	21
3.1 Na cestě k jednání	21
3.2 Castlereagh na Cášském kongresu	25
4 REVOLUCE V EVROPĚ A KRIZE V ALIANCI	32
4.1 Mezi Cášským a Opavským kongresem	32
4.2 Opavský kongres	40
4.3 Lublaňský kongres	46
5 CASTLEREAGHOVA NADĚJE A KONEC KONGRESOVÉHO SYSTÉMU .	57
5.1 Východní otázka.....	57
5.2 Tragický konec.....	67
6 ZÁVĚR.....	71
7 POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA.....	75
8 RESUMÉ	81

1 ÚVOD

System mezinárodních vztahů v letech 1815–1822 byl jedinečným pokusem o dosažení trvalého míru a rovnováhy na kontinentu. Stalo se tak v důsledku válek s Napoleonem při jeho snaze o dosažení hegemonie v Evropě. Jedním z hlavních strůjců tohoto systému byl Robert Stewart vikomt Castlereagh. Budoucí britský ministr zahraničí se narodil 18. června 1769 v hrabství Down na severu Irska, ve stejný rok jako Napoleon a Wellington. Jak bylo u významných britských politiků běžné, na politickou dráhu byl připravován již od raného dětství. Navštěvoval královskou školu v Armagh a poté nastoupil na Cambridgeskou univerzitu, kterou však kvůli přetrvávající nemoci nedokončil. Jeho politická kariéra začala v roce 1790, když získal poslanecké křeslo v irském parlamentu. V roce 1796 obdržel titul vikomta a po smrti svého otce v roce 1821 získal titul druhého markýze Londonderry.¹ V této práci však bude užíváno jméno Castlereagh, pod kterým vešel do historie.²

Castlereagh byl od roku 1789 generálním tajemníkem Irska a stál u vzniku Spojeného království Velké Británie a Irska, které vzniklo v roce 1800 sloučením Irského království a království Velké Británie.³ Díky jeho energickému postupu v této záležitosti se stal jedním z nedůvěryhodnějších lidí britského premiéra Williama Pitta mladšího. Tato zkušenost mu vynesla v roce 1805 pozici ministra války a kolonií. Pitt mladší se pro Castlereagha stal učitelem a měl výrazný vliv na jeho budoucí kariéru. Jako ministr války a kolonií Castlereagh také konzultoval s Pittem jeho návrh z roku 1805 na rekonstrukci poválečné Evropy a zajištění trvalého míru. Pittův plán se stal základním těžištěm jeho politiky na konci války a současně výchozím bodem britské politiky na Vídeňském kongresu. Jeho vliv na Castlereaghovo myšlení byl patrný ještě ve druhé polovině roku 1815.

Do všeobecného podvědomí se však Castlereagh dostal kvůli své celoživotní rivalitě s Georgem Canningem, který byl v době Castlereaghova působení v úřadu ministra války a kolonií ministrem zahraničí. Jejich vzájemná nevraživost vyústila v roce

¹ Jeho otec obdržel dědičný titul markýze v roce 1816, za zásluhy svého syna. Do té doby byl titulován jako baron Stewart (1789–1795), vikomt Castlereagh (1795–1796) a hrabě Londonderry (1796–1816).

² THACKERAY, Frank, *Statesmen Who Changed the World*, Greenwood 1993, s. 77.

³ SKŘIVAN, Aleš st., BUDIL, Ivo, KODET, Roman, SKŘIVAN, Aleš ml., NOVOTNÝ, Lukáš, *Kapitoly z dějin 19. století. Úvod do výuky moderních dějin I*, Plzeň 2013, s. 16.

1809 dokonce v souboj.⁴ Důvodem byly neshody během neúspěšné vojenské mise na území Holandského království v roce 1809. Přesto, že oba souboj přežili, museli se stáhnout dočasně z politického dění.⁵ Castlereagh se do něj vrátil v roce 1812, když byl nominován do nového kabinetu Roberta Jenkinsona hraběte Liverpoola na post ministra zahraničí. Svého křesla se chtěl původně vzdát v Canningův prospěch, za což požadoval ponechání vedoucího postavení v Dolní sněmovně britského parlamentu. Avšak protože se očekávalo, že Liverpoolův kabinet nebude mít dlouhého trvání, Canning nabídku odmítl. Paradoxně tak pomohl Castlereaghovi zůstat ve funkci ministra zahraničí, kterou nakonec vykonával celých deset let, a to s mimořádným zápalem. Nebyl sice vynikajícím řečníkem, ale měl smysl pro vedení pragmatické politiky, která mu zajišťovala úspěch v debatách. Možná právě proto mu vyhovovala jednání ve stylu kabinetní diplomacie, která byla typická pro jeho dobu.

Castlereaghův charakter se osvědčil již na začátku jeho působení v pozici ministra zahraničí v roce 1812. Velká Británie, poučena z nevýhod vlastní izolace, se snažila opět navázat styky s kontinentem a uzavřít pevnou koalici, která by dokázala zúčtovat s Napoleonem. Castlereagh za tímto účelem podnikl na začátku roku 1813 cestu na kontinent. Díky jeho obratné politice se mu podařilo uzavřít mezi mocnostmi alianci, která dosáhla konečného vítězství nad Napoleonem. Ve svém postupu byl na domácí scéně podporován jak oběma politickými tábory, tak i veřejným míněním. Éra válek s Napoleonem byla završena na Vídeňském kongresu v letech 1814–1815. Zde bylo dosaženo konečného uspořádání, které mělo zachovat mír a stabilitu v Evropě. Castlereagh v této souvislosti přišel s návrhem na pořádání pravidelných kongresů, které by zajišťovaly rovnováhu sil a zamezily by jakémukoliv pokusu o dosažení hegemonie v Evropě. Pro Velkou Británii však stálo spojení na obraném základě a poté, co zmizela potencionální hrozba, slábla také podpora Castlereaghově politice.

V tomto smyslu lze rozdělit Castlereaghovu diplomatickou kariéru na dvě období. První etapou je období od jeho nástupu do křesla ministra zahraničí v roce 1812 do poloviny roku 1815. Toto období je charakteristické Castlereaghovou domácí podporou a realizací Pittova plánu. V průběhu Vídeňského kongresu dochází ke zlomu v jeho politice a nastupuje druhá etapa, kterou lze datovat od roku 1815 do jeho smrti v roce 1822. Castlereagh se v této fázi musel potýkat se silnou opozicí na domácí scéně a

⁴ WASSON, Ellis, *Dějiny moderní Británie*, Praha 2010, s. 108.

⁵ HUNT, Giles, *The Duel. Castlereagh, Canning and Deadly Cabinet Rivalry*, London 2008, s. 137.

sílicím národním hnutím, které sílilo v celé Evropě a ve svém důsledku odhalovalo slabiny kongresového systému. Ve své práci budu analyzovat Castlereaghovu zahraniční politiku právě v tomto druhém období, tedy v letech 1815–1822. Zaměřím se na jeho postavení v rámci aliance v této etapě evropských dějin a jeho politická vítězství, omezení a nakonec na rozpad jeho systému. Do popředí práce bude také vystupovat pravý charakter spolupráce mezi Velkou Británií a jejím největším spojencem Rakouskem.

Diplomová práce je tematicky rozdělena do čtyř hlavních kapitol, které se zaměřují na jednotlivá hlediska Castlereaghovy evropské politiky. Z logického důvodu byly kapitoly rozděleny podle chronologické posloupnosti. První kapitola se zabývá Castlereaghovou úlohou na Vídeňském kongresu, událostmi spojenými s mírem s Francií, Svatou aliancí a smlouvě o Alianci čtyř. Přestože Vídeňský kongres není přímým tématem této práce, nemohl být pro svoji důležitost a přímou souvislost s analyzovaným obdobím opomenut.

Druhá kapitola se věnuje Cášskému kongresu, na kterém se projednávaly otázky týkající se uspořádání ve Francii a jejím přijetím do koncertu velmocí. Tento kongres byl jediný, kterého se Castlereagh osobně zúčastnil. Cášský kongres byl charakteristický pokračující britsko-rakouskou spoluprací a přetrvávajícím liberálním obdobím cara Alexandra I., které se také projevilo na ruském postoji během jednání. Třetí kapitola se zabývá především událostmi na Opavském a Lublaňském kongresu. Castlereagh se přes vnitropolitické problémy nemohl osobně kongresu účastnit a Velká Británie byla zastoupena pouze Charlesem Stewartem a Charlesem Gordonem, kteří však měli omezené pravomoci. Na tomto kongresu byl z ruské strany přeložen návrh Předběžného protokolu, který narušoval jednotu velmocí a podstatu samotného systému. Kongres v Lublani, který byl pokračováním opavských jednání, byl ve znamení přetrvávajících neshod mezi Velkou Británií a zbývajícími spojenci. Objevila se otázka možné španělské intervence a velmoci se musely zabývat povstáním v podunajských knížectvích. V poslední páté kapitole je obsaženo období mezi Lublaňským a Veronským kongresem, které je charakteristické řeckým povstáním a obnovením spolupráce mezi Velkou Británií a Rakouskem. Dále je v kapitole analyzován Castlereaghův postoj k intervenci do Španělska a příčiny jeho sebevraždy.

Diplomová práce byla zpracována na základě vydaných pramenů a odborné literatury převážně anglosaské provenience. Pro období let 1814–1815 pro mě byly nejdůležitější prameny, které vydal Charles Kingsley Webster pod názvem *British Diplomacy 1813–1815*. Sbíрка je velmi přehledná a obsahuje Castlereaghovu korespondenci, která je zásadní pro pochopení jeho politiky ve sledovaném období. Dalším důležitým pramenem byly *Supplementary Dispatches, Correspondence and Memoranda*, které obsahují korespondenci Arthura Wellesleyho, vévody z Wellingtonu, s řadou předních britských i zahraničních politiků té doby. Prameny zpracoval jeho syn Arthur Richard Wellesley. Tato sbírka se mi stala užitečnou ještě při zkoumaném období během Cášského kongresu. Nejdůležitější sbírkou pro období 1815–1822 pro mě byly Castlereaghovy *Correspondence, Dispatches and Other Papers*, které zpracoval jeho bratr Charles Stewart. Zásadní pro mě byly svazky XI a XII. Je nutné namítnout, že tyto prameny působí celkem chaotickým dojmem a některé zásadní dokumenty zcela chybí. Pro tento účel jsem použil vydané prameny Edwarda Hertseta *Map of Europe by Treaty. Political and Teritorial Changes Since the General Peace of 1814*, ve kterých se nachází důležité dokumenty týkající se Lublaňského a Opavského kongresu. Dalším zdrojem pramenů se pro mne staly do angličtiny přeložené *Memoirs of Prince Metternich 1815–1829*, a to převážně třetí díl. Prameny byly vydané synem rakouského ministra zahraničí Klemense Wenzela Nepomuka Lothara kníže Metternich-Winneburg-Ochsenhausen Richardem Klemensem knížetem Metternich-Winneburg a přeložené Alexadrou Napier.

Z odborné literatury jsem vycházel především z díla Charlese Kingsleyho Webstera *The Foreign Policy of Castlereagh 1815–1822. Britain and the European Alliance*, což je i přes své stáří stále dosud nejobsáhlejší a nejlépe zpracovaná kniha, která se zabývá mezinárodní politikou Castlereagha v daném období. V dodatku knihy je také přiložena nejdůležitější Castlereaghova korespondence z let 1815–1822 a jiné zajímavé prameny. Jako kritiku musím uvést do jisté míry Websterovo přecenění Castlereaghovy úlohy a na druhou stranu marginalizaci Metternichovy osoby. Pro období 1814–1815 mi z dalších autorových děl také posloužily *The Foreign Policy of Castlereagh 1812–1815. Britain and the Reconstruction of Europe* a *The Congress of Vienna 1814–1815*. Dalším zásadním zdrojem pro mne byla kniha mladého irského historika Johna Bewa *Castlereagh, Enlightenment, War and Tyranny*, dílo vyšlo v roce 2011 a přináší nové

pohledy na určité aspekty Castlereaghova života. Nicméně jak sám autor píše v první větě svého úvodu, hlavním zdrojem informací pro jeho publikaci byly Websterovy dva díly *The Foreign Policy of Castlereagh*. Z mého pohledu se kniha možná zbytečně zabývá záležitostmi Castlereaghova všedního života a upozaduje některé důležité momenty jeho zahraniční politiky. Zkoumaným obdobím z britského pohledu se také zabývá kniha Myrny Boyce *The Diplomatic Relations of England with the Quadruple Alliance 1815–1830*. Další knihou, která analyzuje zahraniční politiku Castlereagha je do češtiny přeložená *Metternich, Castlereagh a otázka míru 1812–1822* od amerického historika a politika Henryho Kissingera. I přesto, že chce kniha působit vyrovnaným dojmem, na první pohled je zde patrné určité „nadržování“ Metternichovi.

Pro období let 1814–1815 byla pro mne také důležitá kniha Harolda Nicolsona *The Congress of Vienna. A Study in Allied Unity 1812–1822*, která se nejen zabývá Vídeňským kongresem, ale také zajímavě analyzuje neúspěch Castlereaghovy politiky v pozdějším období. Pro část mé práce týkající se Vídeňského kongresu jsem také využil kapitolu z knihy *The Transformation of European Politics 1763–1848* Paula W. Schroedera. Od tohoto autora jsem také pro pozdější období využil titul *Metternich's Diplomacy at Its Zenith 1820–1823*. Pro události mapující Opavský kongres mi posloužila kniha českého historika Josefa Polišenského *Opavský kongres roku 1820 a evropská politika let 1820–1822*, která má i přes své staří stále dobrou vypovídající hodnotu.

Pro získání objektivnějšího pohledu jsem použil i knihy zabývající se Castlereaghovými politickými kolegy a protivníky. Z tohoto důvodu jsem využil rozsáhlé sbírky titulů o rakouském ministru zahraničí Metternichovi a to například knihy Alana Skeda *Metternich and Austria. An Evaluation* či Alana Warwicka Palmera *Metternich. Councillor of Europe*. Pro analyzování politiky ruského ministra zahraničí jsem uplatnil knihu Christophera Montagne Woodhouse *Capodistria. The Founder of Greek Independence* a článek Patricie Kennedy Grimmsted *Capodistrias and a "New Order" for Restoration Europe. The "Liberal Ideas" of a Russian Foreign Minister, 1814–1822*. Z článků jsem dále využil například příspěvek Evy Sladkovské v časopisu *Historický obzor* *Kongresy Svaté aliance*, který jsem doplňoval informacemi z její diplomové práce *Evropské velmoci a kongresy Svaté aliance*. V poslední kapitole jsem vycházel především z nové publikace českého historika Miroslava Šedivého *Metternich*,

the Great Powers and the Eastern Question, která se zabývá historií východní otázky a svým obsahem bohatým na cenné informace se pro mě publikace stala zásadní pro analyzované období let 1821–1822.

Na tomto místě pokládám za nezbytné objasnit používané termíny. Období od roku 1815 je někdy historiografií nesprávně označováno jako Metternichovo období či Metternichův systém, protože předkládaná práce chce poukázat na opravdový charakter spolupráce evropských mocností, bude v textu užíváno pojmu kongresový systém.⁶ Stejně tak pokud bude psáno v souvislosti se spojenci jako o alianci, bude tím myšlena Aliance čtyř, jejíž kořeny byly položeny v Chaumontu v roce 1814 a která byla prodloužena smlouvou o Alianci čtyř v Paříži 20. listopadu 1815. Po roce 1818 bude aliancí myšleno společenství pěti mocností Velké Británie, Rakouska, Francie, Pruska a Ruska. Nebude tedy tímto pojmem myšlena Svatá aliance, která je historicky známější, ale svým charakterem odlišná.

⁶ HERRE, Franz, *Metternich*, Praha 1996, s. 234.

2 CASTLEREAGHOVA POLITIKA V LETECH 1814–1815

2.1 Vídeňský kongres a plán nového uspořádání Evropy

Po porážce Napoleona bylo nutné vyřešit otázky nového upořádání Evropy a zachování míru. Za tímto účelem byl do Vídně svolán kongres, kterého se měli zúčastnit zástupci téměř všech zemí tehdejší Evropy. Hlavní úlohu zde však měly sehrát čtyři vítězné velmoci. Rakousko, hlavní spojenec Velké Británie na kongresu, které reprezentoval Klemens Wenzel Nepomuk Lothar kníže Metternich-Winneburg-Ochsenhausen a jeho osobní sekretář Fridrich von Gentz. Rusko, vedené carem Alexandrem I. a jeho hlavními zástupci, Karlem Robertem hrabětem Nesselrodem, Joannisem hrabětem Kapodistriase, Heinrichem Fridrichem svobodným pánem vom und zum Stein a hrabětem Pozzo di Borgem. Prusko, jehož zájmy hájil Karl Gustav kníže von Hardenberg a filozof a diplomat Wilhelm von Humboldt.

Velká Británie byla zastoupena ministrem zahraničí Robertem Stewartem vikontem Castlereaghem. Jednání ve Vídni trvala od září 1814 do června 1815. Castlereagh se stal ministrem zahraničí Velké Británie již během napoleonských válek v roce 1812 a v krátké době se mu podařilo navázat přátelské vztahy s Rakouskem a specifikovat britské zájmy na kontinentu.⁷ Vycházel přitom z idejí britského ministerského předsedy Williama Pitta mladšího, který vypracoval v roce 1805 plán nového uspořádání Evropy. Ten byl Castlereaghem revidován a následně se stal hybnou silou britské zahraniční politiky.⁸

Hlavní myšlenkou zmíněného plánu byla rovnováha sil v Evropě, která byla podmíněna několika předpoklady, jež měly ve svém důsledku omezit moc Francie v poválečné Evropě. Britský zájem spočíval ve vytvoření dostatečně silného Nizozemí, které by bylo schopné čelit Francii na severovýchodě, a zajištění stabilního prostoru ve střední Evropě, kde by rozhodující úlohu hrály Prusko a Rakousko.⁹ Prusko mělo získat

⁷ Vztahy mezi Rakouskem a Velkou Británií před rokem 1814 nebyly ideální. Metternich dokonce v roce 1813 usiloval o vyřazení Velké Británie z jednání s Napoleonem. Tato situace byla způsobena do jisté míry špatným diplomatickým zastoupením Velké Británie na kontinentu, ale také faktem, že Británie na přelomu let 1812/1813 hrála ve střední Evropě minimální roli. Postavení Británie se změnilo až příjezdem Castlereagha na kontinent začátkem roku 1814.

⁸ WEBSTER, Charles Kingsley, *The Foreign Policy of Castlereagh 1812–1815. Britain and the Reconstruction of Europe*, London 1931, s. 55.

⁹ BUCKLAND, Charles Stephen, *Metternich and the British Government from 1809–1813*, London 1932, s. 524.

državy na levém břehu Rýna, odkud by lépe čelilo francouzskému tlaku. Rakousko mělo být posíleno italskými državami, čímž by efektivněji bránilo francouzské agresi na Apeninském poloostrově.¹⁰ V německém prostoru měly Prusko s Rakouskem hrát hlavní úlohu, čímž by byl současně vytvořen nárazníkový prostor proti Rusku.¹¹ V Itálii by kromě Rakouska hrálo důležitou roli také silné Sicilské království, kam Castlereagh plánoval vrátit zpět vládnoucí rod Bourbonů. Tento tradiční systém zachování rovnováhy sil měl být posílen mezinárodními dohodami, které by garantovaly zachování míru na kontinentu.¹² Velká Británie nechtěla na kongresu připustit diskuzi o otázce svých kolonií a námořních právech. Zároveň nevystupovala, oproti ostatním vítězům nad Napoleonem, s nárokem na územní zisky v samotné Evropě. Tato situace stavěla Velkou Británii ve Vídni do role arbitra.¹³

Castlereagh byl na kongres doprovázen svým štábem, jehož členy byli Richard Trench jako hlavní asistent a dále Edward Cooke, Joseph Planta, Lord William Cathcart, hrabě Clancarty a Castlereaghův nevlastní bratr Charles Stewart.¹⁴ Britská delegace dorazila do Vídně jako první 13. září 1814. Poté, co do rakouského hlavního města přijeli i ostatní delegáti, začala předběžná jednání.

Velká čtyřka, jak se neoficiálně nazývalo uskupení čtyř vítězných velmocí nad Napoleonem, se poprvé sešla 18. září 1814.¹⁵ Na této schůzi se zástupci jednotlivých mocností dohodli, že si ponechají výsadní právo na rozhodování o budoucí podobě Evropy, což bylo ztvrzeno o tři dny později v dohodě, kterou vypracoval Hardenberg. Velká čtyřka se zavázala k tomu, že ostatní ze signatářů prvního pařížského míru budou přizváni na zasedání pouze v případě, pokud se budou řešit problémy týkající se jejich území. Francouzský ministr zahraničí Charles Maurice Talleyrand-Périgord po svém příjezdu 23. září protestoval proti dosavadnímu postupu velmocí a odmítl uznat veškeré dohody uzavřené po 30. květnu 1814.¹⁶ To mocnosti vedlo k zřízení speciálního výboru osmi, kde kromě velké čtyřky byli k jednání pozváni také zástupci Francie, Španělska,

¹⁰ KISSINGER, Henry, *The Congress of Vienna. A Reappraisal*. In: *World Politics* 8, 1956, 2, s. 271.

¹¹ Castlereagh počítal s vytvořením volného svazku několika států s rozhodujícím slovem Rakouska a Pruska.

¹² WEBSTER, *Castlereagh 1812–1815*, s. 60.

¹³ SCHROEDER, Paul W., *The Transformation of European Politics 1763–1848*, Oxford 1994, s. 523.

¹⁴ WEBSTER, *Castlereagh 1812–1815*, s. 330.

¹⁵ TARABA, Luboš, *Vídeňský kongres. Salony, kuloáry, budoáry*, Praha 1995, s. 41.

¹⁶ TARABA, Luboš, *Nebezpečný intrikán. Život Ch. M. Talleyranda*, Praha 1995, s. 105.

Švédska a Portugalska.¹⁷ Rozhodovací pravomoci ovšem zůstaly velké čtyřce, která si ponechala hlavní slovo na kongresu, a to především v saské a polské otázce.¹⁸

Car Alexandr I. si činil nárok na Polsko již od roku 1811, ale před příjezdem do Vídně odmítal o této otázce se spojenci jednat. Jeho plány vyšly najevo až na schůzi s Castlereaghem, která se konala 13. října 1814. Car počítal se spojením Velkovévodství varšavského s Ruskem do personální unie, poněvadž se stylizoval „*do podoby přítele Poláků, kterým by poskytl větší míru národní svobody po letech útrap, které museli snášet od ostatních mocností*“.¹⁹ Ve skutečnosti šlo carovi o vytvoření polského loutkového státu, jehož prostřednictvím by dosáhl většího vlivu ve střední Evropě.

Na území Polska si činilo nárok také Prusko, které počítalo s návratem do hranic z roku 1805. Car proto navrhl, aby bylo Prusko za ztráty v Polsku odškodněno ziskem celého Saska. S tímto návrhem ostře nesouhlasil Castlereagh. Již samotné ovládnutí Velkovévodství varšavského Ruskem by narušilo systém rovnováhy sil. Dle jeho názoru Prusko mělo být odškodněno územím na levém břehu Rýna.²⁰ Proti návrhu cara vystoupil i Metternich. Zisk Polska by představoval prodloužení rakousko-ruské hranice a přímé ohrožení Rakouska. Prusko, které by získalo celé Sasko, by zase enormně zvýšilo svůj vliv v německém prostoru a přímo by ohrožovalo rakouské zájmy. Tato situace by znamenala pro Rakousko zásadní hrozbu. V případě, že by jedna z evropských velmocí usilovala o evropskou dominanci, právě Rakousko by se stalo jedním z prvních cílů jeho dobovačné politiky.²¹ Metternich si byl vědom toho, že bezpečnost Rakouska je závislá na dobrých vztazích s Pruskem, a proto se mu jevilo jako nejjednodušší řešení sporu navrácení hranic do stavu z třetího dělení Polska.²² Castlereagh se s Metternichem dohodl na společném postupu proti carovi. Cílem jejich spojení bylo rovněž vytvoření Nizozemského království a uspořádání poměrů na Apeninském poloostrově tak, aby Rakousko získalo dominantní postavení.²³

¹⁷ NICOLSON, Harold, *Congress of Vienna. A Study in a Allied Unity 1812–1822*, London 1969, s. 140.

¹⁸ WEBSTER, Charles Kingsley, *The Congress of Vienna 1814–1815*, London 1965, s. 84.

¹⁹ BEW, John, *Castlereagh. Enlightenment, War and Tyranny*, London 2011, s. 376.

²⁰ KISSINGER, Henry, *Obnovení světového řádu. Metternich, Castlereagh a potíže s mírem 1812–1822*, Praha 2009, s. 187.

²¹ ŠEDIVÝ, Miroslav, *Metternichovo pojetí mezinárodních vztahů. Systém vídeňského kongresu*. In: SCHELLE, Karel, VESELÁ, Renata, TAUCHEN, Jaromír, ŠEDIVÝ, Miroslav (ed.), *Stát a právo v době Metternichově*, Ostrava 2009, s. 63.

²² KISSINGER, *Obnovení*, s. 185.

²³ NICOLSON, *Congress of Vienna*, s. 170.

Charles Stewart, nevlastní ministrův bratr, se sešel s carem Alexandrem 12. října 1814 a předal mu memorandum odmítajícím ruské nároky na Polsko. Memorandum obsahovalo tato slova: „*Dá se tvrdit, že pokud se Jeho Císařské Veličenstvo [car] bude dále řídit tímto stanoviskem, je nemožné, aby byl předložen jakýkoliv plán na obnovu Evropy nebo, že by současný kongres mohl o takových dohodách dále vůbec jednat.*“²⁴ Metternich byl mezitím ochoten ustoupit Hardenbergovi v otázce pruského záboru Saska výměnou za příslibení společného postupu proti carovi. Pruský kancléř se sešel s rakouským a britským zástupcem 23. října. Na schůzce se všichni shodli na společném řešení. Car měl dostat na výběr ze dvou možností. Mohl buď souhlasit s rozdělením celého Polska mezi Rusko, Prusko a Rakousko, které by rozsahem odpovídalo hranicím z roku 1795, nebo měl možnost souhlasit s vytvořením plně nezávislého Polska.²⁵

V době jednání tři zástupců velmocí byl car na návštěvě v Pešti a zpráva o jednání za jeho zády ho značně vyvedla z míry. Naléhal dokonce na císaře Františka I., aby ihned odvolal Metternicha. Císař si uvědomoval důležitost svého ministra, takže tato naléhání nevyslyšel. Jiná situace byla v případě pruského panovníka Fridricha Viléma III., na kterého měl car velký vliv. Ten okamžitě zakázal Hardenbergovi vést jakákoliv další jednání a počkat do doby, než se panovníci vrátí zpět do Vídně.²⁶

Car nehodlal ze svého postoje ustoupit a tak se jednání ocitla v patové situaci. Prusko se přidalo na stranu Ruska a velká čtyřka se rozdělila na dva tábory. Castlereagh napsal v dopise britskému ministerskému předsedovi Liverpoolovi: „*Pokud se podřídíme situaci, cara to nezastaví. Je nutné ho hlídat a čelit mu, bude-li to nutné, stejně jako Bonapartovi.*“²⁷ Alexandr I. si byl vědom toho, co pro něj neústupnost v otázce Polska znamenala. Jeho politika donutila Rakousko k větší orientaci na západ, ruské vztahy s Velkou Británií se ocitly na bodu mrazu. Car rovněž ztratil možný vliv na Francii a nemohl se již tak snadno stylizovat do své vysněné role vůdce poválečné aliance.²⁸ Po předložení několika návrhů na začátku listopadu 1815 souhlasil car s možnými ústupky. Jednalo se však pouze o zachování statutu svobodných měst

²⁴ Castlereagh Liverpoolovi, Vídeň, 11. 11. 1814, WEBSTER, Charles Kingsley (ed.), *British Diplomacy 1813–1815*, London 1921, s. 211.

²⁵ BEW, s. 379.

²⁶ NICOLSON, *Congress of Vienna*, s. 172.

²⁷ BEW, s. 381.

²⁸ SCHROEDER, *Transformation*, s. 534.

Toruně a Krakova. Ústupky tak omezeného charakteru přinutily Castlereagha, aby se začal více orientovat na uspořádání Saska.²⁹

Metternich vypracoval návrh, který počítal s ponecháním Drážďan a jeho okolí saskému králi.³⁰ Castlereagh svolal schůzku se zástupci Pruska a Rakouska a snažil se působit jako prostředník. Jednání ztroskotala v samém počátku, Hardenberg nebyl ochoten přistoupit na návrh a Metternich se utvrdil ve svém stanovisku bránit zájmy Saska. Spor v saské i polské otázce vyvrcholil 10. prosince 1814, kdy Hardenberg odeslal carovi svoji korespondenci s Metternichem, ve které se rakouský ministr vyslovil proti připojení Polska k Rusku.³¹ Metternich udělal stejný krok a zaslal carovi svoji korespondenci s Hardenbergem. Vztahy mezi spojenci byly tak napjaté, že se začalo mluvit o hrozbě nové války.³²

Rozporů uvnitř velké čtyřky využil francouzský ministr Talleyrand, který pozorně sledoval jednání mezi spojenci. Největší hrozbu pro Francii představovalo silné Prusko, a proto Talleyrand v otázce Polska zastával zachování jeho nezávislosti a přikláněl se na stranu Rakouska a Velké Británie.³³ Francouzský ministr proto zaslal Castlereaghovi s Metternichem dopis, ve kterém odmítl připojení Saska k Prusku.³⁴ Rakouský ministr pochopil, jaké výhody mu poskytl francouzský postoj a 26. prosince 1814 zaslal Hardenbergovi nótu, kde jednoznačně odmítl pruské požadavky.

Situace eskalovala 29. prosince 1814 na zasedání velké čtyřky. Castlereagh a Metternich trvali na přizvání Talleyranda, proti tomu protestovali Nesselrode i Hardenberg. Přítomnost Talleyranda na jednání by znamenala převahu na straně Rakouska a Velké Británie. Prusko se dostalo v otázce Saska do izolace a začalo hrozit válečným konfliktem. Castlereagh napsal v dopise Liverpoolovi: „*Prusové opevňují Drážďany a organizují armádu, navíc jazyk jejich vyjednávačů je velmi agresivní.*“³⁵ Z tohoto důvodu Castlereagh navrhl obraný pakt mezi Francií, Rakouskem a Velkou Británií.³⁶ Smlouva mezi mocnostmi byla podepsána 3. ledna 1815. Rakousko a Francie

²⁹ PALMER, Alan Warwick, *Metternich. Councillor of Europe*, London 1997, s. 140.

³⁰ V Sasku vládl Fridrich August I., který se připojil ke koalici proti Napoleonovi až dva dny po bitvě u Lipska.

³¹ HALADA, Jan, *Metternich kontra Napoleon*, Praha 1985, s. 220.

³² ŠUSTA, Josef, *Dějiny Evropy v letech 1812–1870*, Praha 1922, s. 128.

³³ ELBL, Pavel B., *Talleyrand. Muž, který podvedl i ďábla*, Praha 2011, s. 402.

³⁴ Castlereagh Liverpoolovi, Vídeň, 1. 1. 1815, WEBSTER, *British Diplomacy*, s. 276.

³⁵ BEW, s. 385.

³⁶ Válka mezi Spojenými státy a Velkou Británií trvala od roku 1812. Důvodem vypuknutí války byly spory mezi Velkou Británií a Spojenými státy v oblasti námořního obchodu.

se zavazovaly v případě napadení jednoho ze signatářů postavit do boje 150 000 vojáků. Británie měla poskytnout subsidie na udržování armády.³⁷ Podpis smlouvy obsahoval ještě jeden aspekt. Došlo k rozkolu mezi spojenci, Francie přestala být v diplomatické izolaci a stala se plnohodnotným členem kongresu. Castlereagh a Metternich odmítli dál jednat bez její účasti. V této souvislosti napsal Talleyrand Ludvíkovi XVIII. do Paříže: „*Nyní je koalice rozpuštěna a to napořád.*“³⁸

Castlereagh po schůzi psal do Londýna: „*Mám pádný důvod domnívat se, že hrozba války je za námi.*“³⁹ Přestože byla situace ve Vídni na konci roku 1815 vyhrocená, pravděpodobnost vypuknutí války mezi velmocemi byla minimální. Castlereagh návrh smlouvy z 3. ledna 1815 nedal ke schválení svému kabinetu a je otázkou, jak by členové parlamentu v této situaci hlasovali. Na druhé straně válku nechtělo vyvolat ani Prusko a Rusko. Situace v ruské armádě nebyla dobrá a Alexandr I. musel navíc čelit problémům na domácí scéně. Od Pruska by se pro změnu po vyhlášení války distancovala většina německých států a zvýšil by se tak vliv Rakouska na německém území.⁴⁰

Schůze pěti mocností se konala poprvé 12. ledna 1815. Metternich na ní vystoupil s návrhem, aby zůstalo zachováno jádro Saska s Drážďanami. Talleyrand Metternichův návrh podpořil, neboť byl přesvědčen, že sesazení saského krále je proti principu legitimacy.⁴¹ Castlereagh se ještě před zasedáním zástupců pěti velmocí sešel 8. ledna 1815 s carem. Na této schůzce se britskému ministrovi podařilo získat carův souhlas s kompromisem v otázce Saska.⁴² V této situaci již Hardenbergovi nezbylo nic jiného, než se s Metternichem dohodnout. Problém však nastal v otázce Lipska, které Prusko chtělo připojit do svého záboru. S tím Metternich nesouhlasil. Do jednání se zapojil opět Castlereagh, který přiměl cara, aby odstoupil část polského území Prusku. Konečná dohoda byla podepsána 8. února 1815. Prusko získalo území Vestfálska, část levého Porýní a dvě pětiny Saska i s pevnostmi na Labi, avšak bez Lipska, které zůstalo saskému králi Fridrichu Augustovi.⁴³

³⁷ KOLÁŘOVÁ, Jana, *Konec napoleonské epochy. Vídeňský kongres a počátky Svaté aliance*, Praha 1991, s. 24.

³⁸ TARABA, *Nebezpečný intrikán*, s. 182.

³⁹ Castlereagh Liverpoolovi, Vídeň, 2. 1. 1815, WEBSTER, *British Diplomacy*, s. 282.

⁴⁰ BEW, s. 386.

⁴¹ TARABA, *Vídeňský kongres*, s. 200.

⁴² WEBSTER, *Castlereagh 1812–1815*, s. 373.

⁴³ HALADA, s. 228.

Otázka uspořádání Saska úzce souvisela s budoucností Hannoverska, které bylo opětovně připojeno k Velké Británii personální unií. Hannoversku byla na kongresu zajištěna kontrola nad dolním tokem řek Vesery, Labe a Emže, což Velké Británii umožnilo ovládat obchod v okolí těchto řek. Hannoversko na kongresu získalo také statut království a stalo se členem Německého spolku.⁴⁴

Castlereagh spěchal s uzavřením saské otázky, aby se mohl vrátit do Londýna na zasedání Dolní komory britského parlamentu.⁴⁵ V době jeho nepřítomnosti jej zastupoval Arthur Wellesley vévoda Wellington, který dorazil do Vídně 1. února. 1815. V této souvislosti napsal Castlereagh Wellingtonovi: „*Neexistuje žádná jiná osoba, ke které by vláda, lid nebo já cítil tak velkou důvěru.*“⁴⁶ Britský ministr předal Wellingtonovi veškeré důležité informace a plán budoucího postupu.

Před Castlereaghovým odjezdem se začala projednávat otázka Švýcarska a Itálie. Apeninský poloostrov byl považován za rakouskou sféru vlivu. Britové sice Rakousko podpořili, ale italské záležitosti nepatřily na kongresu k hlavním zájmům Velké Británie. Castlereagh vycházel v otázce Itálie z Pittova plánu, kdy Rakousko mělo tvořit na jihu hráz proti Francii.⁴⁷ Otázkou Švýcarska se zabýval samostatný výbor, který se sešel dohromady dvakrát. Švýcarsko bylo uspořádáno do unie 22 kantonů a byla mu garantována neutralita.⁴⁸

Následně byla projednávána otázka uspořádání německého prostoru. Německý výbor se skládal ze zástupců Bavorska, Rakouska, Pruska, Hannoverska a Würtemberska. Hardenberg přišel s myšlenkou vytvoření federace německých států, kterou podpořil i Castlereagh, proti byl ale Metternich. Kompromisu se podařilo dosáhnout až na jaře 1815 a to vytvořením spolku na federalistickém základě s rozdílným počtem hlasů pro jednotlivé státy. V mezinárodních souvislostech tím byla naplněna Castlereaghova myšlenka úzké spolupráce Rakouska a Pruska ve střední Evropě.⁴⁹

⁴⁴ KOLÁŘOVÁ, Jana, *Politika Velké Británie na Vídeňském kongresu v letech 1814–1815*, Praha 1988, diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Katedra obecných dějin a pravěku, s. 78.

⁴⁵ Castlereagh odjel z Vídně 14. února 1815. V parlamentu měl vystoupit na obranu své zahraniční politiky.

⁴⁶ BEW, s. 387.

⁴⁷ PALMER, *Metternich*, s. 146.

⁴⁸ TARABA, *Vídeňský kongres*, s. 256.

⁴⁹ WEBSTER, *Castlereagh 1812–1815*, s. 393.

Ráno 6. března 1815 přerušila dosavadní jednání ve Vídni zpráva o Napoleonově útěku z Elby a vyvolala okamžitou reakci ze strany mocností. Již 12. března 1815 zaslal Wellington Castlereaghoovi do Londýna vypracované plány na vojenské tažení. O den později byla podepsána čtyřmi velmocemi deklarace, ve které stálo: „*Napoleon Bonaparte se sám vyvrhnul na okraj lidské společnosti ... a jako nepřítel a narušitel světového míru se sám odsoudil k všeobecné nenávisti.*“⁵⁰ Problémy kongresu zůstaly stranou a koalice Pruska, Rakouska, Velké Británie a Ruska deklarovala svojí jednotu, když 25. března 1815 podepsaly smlouvu, která svým charakterem připomínala smlouvu z Chaumontu⁵¹ podepsanou v roce 1814.⁵² V této smlouvě se každá z mocností zavazovala postavit armádu o síle 150 000 mužů a neuzavírat separátní mír. Castlereagh přislíbil z Londýna vyplácení subsidií. Smlouva byla omezena na dobu trvání války, poté se mocnosti měly vrátit opět ke smlouvě z roku 1814.⁵³ Napoleon byl definitivně poražen 18. června 1815 v bitvě u Waterloo. Zpráva o jeho porážce se dostala do Vídně až 25. června. O den později byla ratifikována Závěrečná akta Vídeňského kongresu.⁵⁴

2.2 Druhý pařížský mír a Aliance čtyř

Castlereaghova politika během Napoleonových „sta dní“ byla určována třemi body: porážkou Napoleona, opětovnou restaurací Bourbonů⁵⁵ a uzavřením mírové smlouvy. Napoleonův návrat oslabil postavení Francie na kongresu. Mnozí diplomaté začali pochybovat o tom, zda umírněný postoj vůči Francii nebyl chybou. Ozývaly se hlasy, které volaly po rozdělení Francie. Mezi nejradikálnější zastánce rozdělení patřili prušští generálové Gebhard Blücher, August Gneisenau a Karl Friedrich Kneisebeck. Proti tomuto stanovisku se postavil okamžitě Castlereagh po svém návratu na kontinent 6. července 1815.⁵⁶ Britský ministr si byl dobře vědom, že rozdělení Francie by mělo za následek oslabení pozice Ludvíka XVIII. a vedlo by k nestabilitě jeho vlády. Z tohoto důvodu usiloval o smířlivější postoj v otázce míru. Na to však potřeboval podporu jak

⁵⁰ KOLÁŘOVÁ, *Konec napoleonské epochy*, s. 26.

⁵¹ Smlouva byla uzavřena 1. března 1814 mezi zástupci Rakouska, Pruska, Ruska a Velké Británie. Měla zásadní význam pro fungování koalice proti Napoleonovi, byla převážně vojenského charakteru a Castlereaghoovi se do ní podařilo prosadit článek o zachování rovnováhy sil v Evropě.

⁵² NICOLSON, *The Congress of Vienna*, s. 229.

⁵³ WEBSTER, *The Congress of Vienna*, s. 159.

⁵⁴ TARABA, *Vídeňský kongres*, s. 299.

⁵⁵ Ludvík XVIII. se po návratu Napoleona odebral do exilu do Gentu.

⁵⁶ WEBSTER, *Castlereagh 1812–1815*, s. 447.

mezi spojenci, tak u svého kabinetu, poněvadž ministerský předseda Liverpool byl zastáncem tvrdého postupu vůči Francii. V Paříži vznikl 12. července 1815 výbor čtyř, který se pravidelně scházel a projednával mírové uspořádání Francie. Tento výbor také dočasně převzal politickou moc nad Francií. Castlereagh ve svém plánu mírového uspořádání Francie vycházel opět z rovnováhy sil, a proto vypracoval projekt, který počítal s dočasnou okupací Francie a jejích pevností. Přítomnost spojeneckých jednotek měla zajišťovat klid a stabilitu ve Francii. K prosazení tohoto návrhu získal Metternichův souhlas.⁵⁷

Návrh britského ministra vedl carova zástupce Kapodistriase k sepsání memoranda, ve kterém vystupoval proti dělení Francie a ve prospěch zachování evropského systému rovnováhy sil.⁵⁸ Alexandr I. přijal memorandum bez výhrad. Bylo to jednak tím, že Francie nebyla v ruské sféře vlivu, ale také proto, že v té době byl ovlivněn názory Barbary Julie baronky von Krüdenerové.⁵⁹ Prusko se tím opět ocitlo v izolaci a nezbylo mu nic jiného, než na návrh přistoupit. Castlereaghoovi se nakonec podařilo získat na svoji stranu i parlament, kde jeho návrhy obhajoval Charles Stewart.⁶⁰ Podmínky míru byly Francii předloženy 20. září 1815. Ve smlouvě stálo, že hranice Francie mají být vráceny do roku 1790. Francie tím ztratila území Sárska a Savojska. Na francouzském území měly být umístěny spojenecké jednotky. Maximální doba okupace byla určena na pět let. Spojenci se zavázali sejít po třech letech, aby případně mohli situaci na francouzském území přehodnotit. Francii byly také uloženy reparace ve výši 700 milionů franků. Talleyrand však smlouvu odmítl podepsat.⁶¹ Ovšem v polovině září ve Francii proběhly volby, které vedly k výměně ministrů. Na Talleyrandovo místo byl dosazen Armand Emmanuel du Plessis vévoda Richelieu, který podmínky přijal a nakonec 20. listopadu 1815 mírovou smlouvu, která vešla ve známost jako druhý pařížský mír, podepsal. Mír s Francií se stal jedním z pilířů stability mezinárodního systému v letech 1815–1822.⁶²

⁵⁷ PALMER, *Metternich*, s. 152.

⁵⁸ WOODHOUSE, Christopher Montagne, *Capodistria. The Founder of Greek Independence*, London 1973, s. 134.

⁵⁹ Se sepsáním memoranda je spojeno i mocenskopolitické pozadí, kdy zachování dostatečně silné Francie mělo přinutit středoevropské mocnosti obrátit pozornost z východu na západ.

⁶⁰ Liverpool Castlereaghoovi, Londýn, 28. 8. 1815, WEBSTER, *British Diplomacy*, s. 372.

⁶¹ COOPER, Duff, *Talleyrand*, London 1997, s. 280.

⁶² BEW, s. 410.

V den podpisu druhého pařížského míru byl na britském velvyslanectví v Paříži podepsán další dokument zásadního charakteru. Jednalo se o smlouvu Aliance čtyř, která se stala základem kongresového systému. Castlereaghovy úvahy na pořádání evropských kongresů za účelem zachování míru a stability na kontinentu, vznikly již v roce 1813. Jeho myšlenku se mu povedlo částečně prosadit ve smlouvě z Chaumontu.⁶³ Neshody mezi mocnostmi na Vídeňském kongresu však ohrožovaly pokračování nastolené jednoty, kterou se podařilo obnovit až v důsledku Napoleonova útěku.⁶⁴ Podpis míru s Francií rovněž vyžadoval i přehodnocení vztahů mezi spojenci a Castlereaghovi se tak naskytla vhodná příležitost uvést svůj plán do praxe.

Smlouva byla rozdělená do sedmy článků. První článek se zabýval územním uspořádáním Francie podle prvního a druhého pařížského míru. Castlereaghovi se podařilo díky maximálnímu úsilí přesvědčit britskou vládu, aby souhlasila s tímto bodem. Jednalo se tedy o výjimečný případ, kdy Velká Británie schválila dokument, který souhlasil se zásahem do vnitřního uspořádání suverénního státu. Druhý článek vylučoval možnost dosazení kohokoli z Napoleonova rodu na francouzský trůn. Ve třetím bodě se spojenci zavazovali k obraně Evropy proti možné francouzské agresi. V tomto článku byl obsažen i dohled spojenců nad vnitřní stabilitou Francie v případě vypuknutí revoluce. Ve smlouvě výslovně stálo: „*Ty samé revoluční principy, které zmítaly Francií, se mohou znovu objevit a ohrozit i ostatní státy. Za těchto okolností smluvní strany slavnostně přijímají, že je jejich povinností, aby znásobily svoji bdělost pro klid svých obyvatel, a zavazují se k tomu, že provedou nezbytná opatření pro ochranu a klid celé Evropy.*“⁶⁵ Tento bod je důležitý i pro budoucí výklad intervence do ostatních států. Aliance čtyř mohla být vykládána jako prostředek opravňující mocnosti k intervenci, ale stála na vyslovené spojenecké jednotě. Další dva články smlouvy navazovaly na Chaumontskou smlouvu a nařizovaly spojencům udržovat šedesáti tisícovou armádu a dále obsahovaly záležitosti ohledně dočasné okupace Francie.⁶⁶ Nejdůležitějším článkem byl však šestý článek, který měl pro budoucnost Evropy zásadní význam. S jeho návrhem přišel sice Alexandr I., ale Castlereagh ho upravil

⁶³ GRAUBARD, Stephen, *Castlereagh and the Peace of Europe*. In: *Journal of British Studies* 3, 1963, 1, s. 81.

⁶⁴ WEBSTER, Charles Kingsley, *The Foreign Policy of Castlereagh 1815–1822. Britain and the European Alliance*, London 1947, s. 52.

⁶⁵ Smlouva Aliance čtyř, Paříž, 20. 11. 1815, HERTSLET, Edward (ed.), *Map of Europe by Treaty. Political and Territorial Changes. Since the General Peace of 1814*, s. 373.

⁶⁶ CHAPMAN, Tim, *The Congress of Vienna. Origins, Processes, and Results*, New York 1998, s. 62.

podle svých představ. Mocnosti se zde domluvily na tom, že „v určených časových odstupech obnoví jednání buď za přímé účasti panovníků, nebo prostřednictvím příslušných ministrů shromáždění, která budou věnována společným vysokým zájmům a prozkoumání opatření, která v každém z daných období budou zvolena za nejblahodárnější pro klid a blahobyt národů a pro udržení míru v Evropě“.⁶⁷

Tato klauzule položila základy nového diplomatického systému v Evropě. Castlereagh v ní spatřoval prostředek k řešení problémů v Evropě pomocí společných jednání, která by názorově sjednotila velmoci a zamezila jejich soupeření. Tento mezinárodní systém spolu s dosaženou rovnováhou sil na Vídeňském kongresu a pařížským mírem měl ve výsledku zajistit přetrvávání míru v Evropě. Nicméně Castlereagh požadoval, aby celý systém byl neformální. Fráze, že by se kongresy měly scházet v pravidelném období, byla přidána až Alexandrem I. Aliance se také omezovala na pouhé čtyři evropské velmoci a nepočítala s rozšířením o menší státy, což ve výsledku vedlo k její nepopularitě. Určitá nejednoznačnost dokumentu byla dána také Castlereaghovou obavou z toho, že dokument, který by pevně svazoval Velkou Británii ke kontinentu, nemusel být schválen britským parlamentem.

Britskému ministroví se v letech 1814–1815 podařilo s určitými kompromisy dosáhnout cílů, se kterými na kontinent přijel. Na Vídeňském kongresu docílil realizace své představy evropského uspořádání.⁶⁸ Ve střední Evropě hrály zásadní roli dvě velmoci Prusko a Rakousko. Prusko získalo část saského území a rozšířilo své hranice k levému břehu Rýna. Rakousko se stalo hegemonek ve střední a severní Itálii. Státy v německém prostoru byly uspořádány do Německého spolku spojeného federativní ústavou.⁶⁹ Vzniklo Spojené království Nizozemské a celkově tak byl vytvořen obranný pás proti Francii. Castlereaghovi se podařilo přimět cara, aby přistoupil na ústupky v Polsku. Z mezinárodněpolitického hlediska se tak v Evropě podařilo dosáhnout takového uspořádání, které bez větších změn vydrželo skoro 50 let.

Prostřednictvím obratné politiky britského ministra byly Francii předloženy mírové podmínky, které zaručily vnitropolitický klid a také vytvořily předpoklad k udržení Ludvíka XVIII. na trůně. Jeho diplomatický úspěch v roce 1815 se mu podařilo završit

⁶⁷ KOLÁŘOVÁ, *Konec napoleonské epochy*, s. 36.

⁶⁸ SKED, Alan, *Úpadek a pád habsburské říše*, Praha 1995, s. 22.

⁶⁹ ALGERNON, Cecil, *Metternich 1773–1859. A Study of His Period and Personality*, London 1933, s. 134.

podepsáním smlouvy o Alianci čtyř, čímž zajistil přetrvání britské angažovanosti na kontinentu a položil základ nového diplomatického systému. Nicméně, i přesto, že se velmoci dohodly na zachování rovnováhy sil a spojenecké jednoty, žádná z nich ve skutečnosti neopustila od prosazování vlastních mocenských zájmů. Jedna z prvních trhlin ve spolupráci mezi nimi se objevila již na konci roku 1815.

2.3 Svatá aliance

Během listopadových jednání v Paříži předložil car Alexandr I. představitelům evropských velmocí kontroverzní dokument, který vstoupil do dějin pod názvem Svatá aliance. Tento dokument byl postaven na náboženském základě, který se měl stát výchozím principem mezinárodní politiky velmocí.⁷⁰ Pomocí křesťanské víry mělo být dosaženo spravedlnosti, míru a humanity. Text byl rozdělen do tří částí a obsahoval tato slova: „[Představitelé] *slavnostně prohlašují, že tato listina nemá jiného cíle než vyjádřit před tváří veškerenstva jejich neochvějně rozhodnutí, že za pravidlo svého jednání, ať už ve správě svých vlastních států, nebo ve svých politických vztazích ke každé jiné vládě, nepřijmou než učení tohoto svatého náboženství, příkazy spravedlnosti, lásky k bližnímu a míru, které se zdaleka netýkají jenom soukromého života, nýbrž mají naopak přímo ovlivnit rozhodnutí vladařů a vést jejich kroky.*“⁷¹

Carova myšlenka postavit náboženské hodnoty nad diplomatickou praxi vznikla již na konci roku 1814 během zasedání kongresu ve Vídni. V průběhu října roku 1815 začal u cara panovat stav náboženského poblouznění. Ruský panovník nesl nelibě slávu, kterou získal vévoda Wellington po bitvě u Waterloo. Dalším faktorem byla carova klesající popularita v očích evropské veřejnosti a horšící se stav ruské armády.⁷² Tyto okolnosti způsobily, že se Alexandr I. začal oddávat „vyšším cílům“. Velký vliv na něj v tomto období měla baronka von Krüdener.⁷³

Smlouva Svaté aliance obsahovala sporné návrhy na zřízení společné armády, změnu dosavadní diplomatické praxe a také určovala, že signatáři smlouvy nebudou panovníci, ale jejich poddaní. S takovýmto zněním zásadně nesouhlasil Metternich, a

⁷⁰ CHAPMAN, s. 61.

⁷¹ KOLÁŘOVÁ, *Konec napoleonské epochy*, s. 34.

⁷² NICOLSON, *Congress Of Vienna*, s. 248.

⁷³ FREDERIKSEN, Oliver, *Alexander I. and His League to End Wars*. In: *Russian Review* 3, 1943, 1, s. 18.

proto smlouvu poupravil. Sporné návrhy byly nahrazeny vágními frázemi a dokument získal charakter pouhého náboženského manifestu. Car nakonec se změnami souhlasil a předložil smlouvu Castlereaghovi.

Jednání s Castlereaghem se účastnil i vévoda Wellington, který ke schůzce poznamenal: „*Nebylo pochyb o tom, že čím déle jednání trvala, tím více byla tíživější.*“⁷⁴ Castlereagh byl seznámen s tím, jaký má baronka von Krüdener na ruského panovníka vliv a sám ji označoval za „starou fanatičku“, která má „*dobré renomé mezi několika náboženskými nadšenci, kteří se v Paříži nacházejí.*“⁷⁵ Smlouva o Svaté alianci svým výkladem vzbudila v Evropě značný rozruch. Stala se konkurencí dokumentu Aliance čtyř a ohrozila význam celého konferenčního systému. Britský ministr proto musel svoji myšlenku pořádání konferencí, které měly zajišťovat bezpečnost v Evropě, obhajovat na domácí půdě.⁷⁶ O smlouvě Svaté aliance se vyjádřil jako o „*příkladu vznešeného mysticismu a nesmyslu.*“⁷⁷ Paradoxem bylo, že na vznik tohoto dokumentu měl Castlereagh nepřímý vliv. Cara ve formulaci smlouvy inspirovaly návrhy britského ministra na záruky zachování míru, které přednesl na jednání ve Vídni v prosinci 1814.

Přijetí dokumentu Svaté aliance se z britské strany ukázalo jako nemožné. Nejenže politické uspořádání Velké Británie vylučovalo, aby zahraniční smlouvy ratifikoval panovník, ale Velká Británie by také nikdy nepřistoupila na dohodu, která by ji v budoucnu měla svazovat k intervenci na kontinentu.⁷⁸ Princ regent nakonec přikročil k formálnímu aktu a zaslal carovi dopis, ve kterém za svoji osobu vyjádřil smlouvě podporu. Velká Británie se ke smlouvě o Svaté alianci ovšem nepřipojila.⁷⁹

Ke smlouvě nakonec přistoupili téměř všichni panovníci Evropy. Stranou zůstali pouze papež, který se nepřičlenil z náboženských důvodů, sultán, který se domníval, že smlouva je namířena proti němu a švédský král. Většina panovníků připojila svůj podpis ze solidarity k carovi a snažila se mu tak vyhovět v jeho požadavcích.⁸⁰ Samotný Metternich o smlouvě mluvil jako o „*hlasitě znějícím nic.*“⁸¹

⁷⁴ Castlereagh Liverpoolovi, Paříž, 28. 9. 1815, WEBSTER, *British Diplomacy*, s. 383.

⁷⁵ BEW, s. 410.

⁷⁶ NICOLSON, s. 252.

⁷⁷ KOLÁŘOVÁ, *Konec napoleonské epochy*, s. 35.

⁷⁸ BEW, s. 411.

⁷⁹ JONES, Augustin, *The Holy Alliance*. In: *The Advocate of Peace* 56, 1894, 1, s. 7.

⁸⁰ KOLÁŘOVÁ, *Konec napoleonské epochy*, s. 35.

⁸¹ NICOLSON, s. 253.

Ačkoli Castlereagh v roce 1815 nepřikládal smlouvě vážnější význam, měla na jeho budoucí politiku zásadní vliv. Objevila se totiž první trhlina mezi Velkou Británií a jejími spojenci, která se v příštích letech dále zvětšovala. Odkryly se limity britské politiky v tradičním nezasahování do vnitřních záležitostí suverénních států. Smlouva rovněž narušila Castlereaghovo politický systém postavený především na Alianci čtyř, které připisoval zásadní význam. U britské veřejnosti dokument Svaté aliance vzbudil protiruské postoje, které musel ministr potlačovat, aby mohl hájit vlastní politiku rovnováhy sil. Hlavní pozornost následně směřoval k budoucímu konání konferencí, které se měly stát nástrojem k prosazování jeho zahraničněpolitických zájmů.⁸²

⁸² BEW, s. 415.

3 CÁŠSKÝ KONGRES

3.1 Na cestě k jednání

Politika Velké Británie byla po letech války s Napoleonem pevně připoutána k událostem na kontinentu. Lze říci, že její zájem o dění na kontinentu nebyl nikdy v historii tak velký, jako právě v průběhu a bezprostředně po napoleonských válkách.⁸³ Castlereaghova politika, inspirovaná Pittovým plánem, dosáhla svého vrcholu na kongresu ve Vídni. Podpis druhého pařížského míru a smlouvy o Alianci čtyř determinovaly jeho politiku jiným způsobem.

Aliance čtyř byla instrumentem, díky kterému měla být na kontinentu zachována rovnováha sil. Velká Británie jakožto její člen byla proto nedílnou součástí dění na kontinentu.⁸⁴ Vévoda Wellington byl vrchním velitelem spojenecké armády ve Francii a Velká Británie v ní měla třicet tisíc mužů. Pro Castlereagha se stala evropská politika naprostou prioritou a hrála zásadní roli při zachování míru na celém světě.⁸⁵ Přestože myšlenka pořádání pravidelných konferencí byla doplněna do textu druhé pařížské mírové smlouvy až carem Alexandrem I., stala se nakonec zárukou zachování rovnováhy sil a stávajícího řádu na kontinentu. Castlereaghova diplomatická předvídatost byla v tomto ohledu jedinečná: „*Rád bych si přál zklidnit obavy vlády nad systémem, který může být považován za nejlepší způsob zachovat mír v Evropě a uhasit revolučního ducha v průběhu následujících sedmy let.*“⁸⁶

Poté, co byla napoleonská hrozba definitivně zažehnána, a s Francií byl podepsán konečný mír, zmizelo nebezpečí, které spojovalo evropské mocnosti, a znovu se objevila stará rivalita. Castlereaghovi začaly na konci roku 1815 přicházet dopisy od britských diplomatických zástupců, které byly plné nedůvěry vůči chování Ruska.⁸⁷ Podle nich měli carovi agenti intrikovat vůči Velké Británii, a to především v Madridu a Neapoli. Britský ministr byl těmito tvrzeními velmi zneklidněn a pokusil se situaci uklidnit. Ve svých instrukcích britskému velvyslanci v Neapoli Williamu A'Courtovi baronu Heytesbury napsal: „*Je maximálně důležité potlačit, jak dlouho je to možné, tyto*

⁸³ WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 50.

⁸⁴ WEBSTER, *Castlereagh 1812–1815*, s. 479.

⁸⁵ KISSINGER, *Obnovení*, s. 220.

⁸⁶ Castlereagh Liverpoolovi, Paříž, 24. 9. 1815, WEBSTER, *British Diplomacy*, s. 371.

⁸⁷ Cathcart Castlereaghovi, Petrohrad, 28. 12. 1815, VANE, Charles William (ed.), *Correspondence, Dispatches and Other Papers*, XI, London 1853, s. 102.

místní intriky, které mohou otrávit Alianci, nepostradatelnou pro bezpečnost Evropy. Toto je v zájmu jak Ruska, tak i ostatních dvorů, o čemž nemáme pochyby.“⁸⁸

Další mocností, která se stala obětí ruských intrik, bylo Rakousko. Období, které následovalo po podpisu pařížského míru, bylo ve znamení spolupráce mezi Velkou Británií a Rakouskem. Spojenectví obou mocností vycházelo z touhy zachovat status quo na kontinentu. Silné Rakousko bylo pro Castlereagha zárukou udržení rovnováhy sil.⁸⁹ Jakmile zmizela hrozba ze strany Francie, obrátili zástupci obou mocností svoji pozornost na aktivity Ruska. Rozdílná geografická poloha a vnitropolitické uspořádání obou států je však předurčovaly k rozdílnému přístupu k mezinárodní politice. Samotná myšlenka pořádání konferencí byla v očích obou ministrů vnímána odlišně. Castlereagh v ní spatřoval předpoklad mezinárodní spolupráce, díky kterému by bylo dosaženo určitého kompromisu mezi mocnostmi. Metternich na druhou stranu jako prostředek k dosažení mezinárodněpolitických cílů Rakouska. Rozdílné názory panovaly také v otázce ohrožení rovnováhy sil. Zatímco britský ministr ohrožení rovnováhy vnímal v rovině mezinárodněpolitických záležitostí, Metternich měl tuto hrozbu spojenou se sociální oblastí a s podporou revolučních hnutí. V této chvíli se však nejednalo o tak zásadní rozdíly, které by ohrozily britsko-rakouskou spolupráci.⁹⁰

Prvním pokusem o ustanovení mezinárodního uspořádání prostřednictvím konání konferencí bylo shromáždění vyslanců nejprve v Londýně, poté ve Frankfurtu a nakonec v Paříži. Teprve posledně jmenovaná konference, tvořená komisí jednotlivých zástupců velmocí, se zabývala důležitějšími otázkami a přinesla určité výsledky. Předsedou komise byl vrchní velitel spojeneckých armád ve Francii vévoda Wellington a spolu s ním zde byl za Velkou Británii i Charles Stewart. Důležité slovo mezi zástupci měl rovněž ruský zástupce Pozzo di Borgo. Tento Korsičan a nepřítel Napoleona byl ochránce bourbonské dynastie a francouzské ústavy a patřil k nejúspěšnějším diplomatům své doby. Komplikace v jednání byly způsobeny osobní nevraživostí mezi tímto mužem a Charlesem Stewartem.⁹¹ Další problém nastal, když se Metternich prostřednictvím svého vyslance Karla svobodného pána von Vincent snažil, aby komise získala takový charakter, který by jí umožňoval projednávat i otázky zabývající se

⁸⁸ WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 66.

⁸⁹ KISSINGER, *Obnovení*, s. 253.

⁹⁰ SKED, Alan, *Metternich, and Austria. An Evaluation*, Basingstoke 2008, s. 73.

⁹¹ WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 85.

ostatními státy. Tento postoj byl v protikladu k britské politice nezasahování do vnitřních záležitostí ostatních států. Komise měla za úkol zabývat se otázkami spojenými s okupací Francie a měla se pravidelně scházet každý týden.⁹²

Ve druhém pařížském míru bylo stanoveno, že na území Francie setrvá okupační armáda v počtu 150 000 vojáků maximálně po dobu pěti let, byly zde také zakotveny finanční závazky, které Francie slíbila vůči spojencům splnit.⁹³ Komise projednávala otázku jak pomoci Francii se politicky a hospodářsky stabilizovat a zajistit silnou pozici Ludvíka XVIII. Spojenecká armáda měla za úkol dohlížet na udržování pořádku a podporovat stávající systém ve Francii.⁹⁴ Okupace zhoršovala již tak zoufalou situaci francouzské pokladny a vyvolávala nevoli u francouzské veřejnosti. Z tohoto důvodu vévoda Richelieu na začátku roku 1816 požádal komisi o stažení okupačních vojsk. Wellington seznámil s požadavkem francouzského předsedy vlády pouze ruského vyslance a neinformoval ani Charlese Stewarta.⁹⁵ Nakonec přišel s návrhem, ve kterém počítal se stažením 30 000 vojáků do konce roku 1817 pod podmínkou, že Francie splatí svůj dluh vůči spojencům. Reparační částka byla v mírové smlouvě stanovena na 700 milionů franků. Splacení tak obrovské částky by vedlo k bankrotu francouzské pokladny a mělo by za následek prodloužení pobytu okupační armády na území Francie o další dva roky.⁹⁶ Z tohoto důvodu byla zřízena reparační komise, ve které byli, kromě signatářů Aliance čtyř, zastoupeni i francouzští zástupci. Výsledkem jednání byla konvence z 25. dubna 1818, která vedla ke snížení reparací a poskytnutí bankovní půjčky Francii. S tímto stanoviskem souhlasili všichni zmocněnci, až na pruského zástupce, který ale nakonec musel pod převahou ostatních zástupců ustoupit. Výše reparací byla stanovena celkovou sumou 240 800 000 franků. Velké Británii měly být vypláceny tři miliony franků ročně. Půjčku pro Francii měl ze dvou třetin zajistit britský bankovní dům Baring & Hope a zbylou třetinu měli poskytnout francouzští bankéři.⁹⁷

Během jednání této komise byl z ruské strany rovněž zaslán návrh na svolání kongresu, který měl vyřešit otázku stažení okupačních vojsk. Za tímto návrhem stál

⁹² CORRIGAN, Gordon, *Wellington. A Military Life*, London 2006, s. 335.

⁹³ RAPPORT, Michael, *Evropa devatenáctého století*, Praha 2011, s. 68.

⁹⁴ BOYCE, Myrna, *The Diplomatic Relations of England with the Quadruple Alliance 1815–1830*, Iowa 1918, s. 27.

⁹⁵ WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 87.

⁹⁶ VEVE, Thomas, *Wellington and the Army of Occupation in France, 1815–1818*. In: *The International History Review* 11, 1989, 1, s. 105.

⁹⁷ BOYCE, s. 28.

ruský ministr Kapodistrias, který byl jedním z protestujících proti prodloužení pobytu spojenecké armády na území Francie. Kongres měl být svolán na srpen 1818 a měly se ho účastnit i ostatní státy, které podepsaly smlouvu o Svaté alianci. Jako místo setkání mělo být vybráno město mezi Rakouskem, Francií a Ruskem, proto bylo nakonec vybráno pruské město Cáchy.⁹⁸

Komplikace nastaly ještě před začátkem samotného kongresu. V ruském návrhu stálo, aby byl kongres svolán na základě článku šest pařížské mírové smlouvy. Proti tomuto návrhu protestoval jak Castlereagh, tak Metternich. Jednalo by se tak o kongres evropského charakteru, kam by byli přizváni i zástupci druhořadých mocností a vedle otázek spojených s Francií by se kongres zabýval mimo jiné i otázkou španělských kolonií či postavením Řeků v Osmanské říši.⁹⁹ S tímto plánem přišli Pozzo di Borgo a Kapodistrias. Oba chtěli přizváním druhořadých mocností, zejména Španělska, na které mělo Rusko velký vliv, docílit vytvoření protiváhy vůči britsko-rakouskému spojení.¹⁰⁰ Castlereagh a Metternich na druhou stranu usilovali o svolání kongresu na základě článku pět pařížské mírové smlouvy, podle kterého by se kongres zabýval pouze otázkami Francie a omezil se na rozhodování čtyř velmocí.¹⁰¹

Castlereagh byl ke svému stanovisku přinucen britskou vládou, která vykládala článek šest smlouvy o Alianci čtyř jako zasahování do vnitřních záležitostí suverénních států. Britská vláda byla ochotna připojit podpis pod smlouvu, jež by byla namířena proti konkrétní hrozbě ohrožující ostrovní velmoc, nikoli však pod smlouvu, která by měla pouze obecný charakter. Za hrozbu byla z britského hlediska považována Francie, proto britská vláda trvala na svolání kongresu na základě článku pět a nikoli článku šest.¹⁰² Britský ministr se tak ocitl v obtížné situaci, vymyslel konferenční systém, který však nenašel podporu jak u britské veřejnosti, tak ani vlády. Osobně však věřil ve vlastní zodpovědnost za mír v Evropě, který se podle něj odvíjel od politických událostí, které se udály na kontinentu. Ve Velké Británii neexistoval žádný legitimní prostředek, který by mu zabránil v pokračování v jeho nových diplomatických metodách, ale jako ministr britské vlády musel brát ohled na její názory, které se často opíraly o veřejné mínění. Z tohoto důvodu na svůj požadavek resignoval a přijal nařízení své vlády.

⁹⁸ BOYCE, s. 19.

⁹⁹ SKED, *Metternich*, s. 74.

¹⁰⁰ WOODHOUSE, s. 180.

¹⁰¹ BEW, s. 446.

¹⁰² Liverpool Castlereaghoi, Londýn, 23. 10. 1818, VANE, XII, s. 61.

Nicméně Castlereagh měl sám nejlepší přehled o mezinárodní situaci a rozhled britské vlády zůstával značně omezen.¹⁰³ Své rozhodnutí vysvětloval v dopise Cathcartovi: „*Nezdá se, že by se objevily závažné věci, které by volaly k tak mimořádnému opatření, které by dalo do pohybu takovou skupinu, mohlo by to způsobit více rozpaků než užitku a změna názoru nenalezne žádnou podporu.*“¹⁰⁴

Alexandr I. sice namítal, že jednání omezená na účast mocností Aliance čtyř vzbudí nevraživost u druhořadých států, ale nakonec souhlasil. Na tento argument odpověděl Metternich, že „*nejvýhodnějším výsledkem kongresu bude, nezmění-li se nynější zavedené uspořádání záležitostí, takový výsledek se stane největším triumfem Vašeho Veličenstva a všech ostatních kabinetů, které od roku 1815 ... odmítají podříditi mánii požadující zavádění takových novinek*“.¹⁰⁵ Car nakonec s Metternichem souhlasil a kongresu se měly účastnit pouze čtyři hlavní mocnosti spolu s Francií. Kvůli diskuzím o povaze kongresu bylo jeho zahájení přesunuto až na říjen 1818.¹⁰⁶

3.2 Castlereagh na kongresu v Cáchách

Britský ministr zahraničí dorazil do Cách 27. září 1818 spolu s dalšími členy své delegace, kterými byli Joseph Planta, Charles Stewart a samozřejmě vévoda Wellington jako velitel spojeneckých armád. Britský kabinet se řídil instrukcemi, které vypracoval sám Castlereagh ještě před svým odjezdem z Londýna a které se skládaly se ze dvou memorand. První memorandum bylo rozděleno do čtyř kapitol: stažení okupační armády z Francie, otázka reparací, preventivní vojenská opatření proti Francii a vztahy spojenců s ní. Druhé memorandum řešilo různé problémy, které se vyskytly na konferencích velvyslanců v Paříži, Londýně a Frankfurtu.¹⁰⁷

První kapitola týkající se stažení okupačních vojsk byla vyřešena Wellingtonem již v Paříži. Richelieu proto na první schůzi zástupců, která se konala 1. října 1818, předložil pouze oficiální požadavek na stažení armády.¹⁰⁸ Kongres postupoval v atmosféře vzájemné shody a tak mohla být 9. října podepsána konvence, která

¹⁰³ KISSINGER, *Obnovení*, s. 258.

¹⁰⁴ WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 124.

¹⁰⁵ KISSINGER, *Obnovení*, s. 261.

¹⁰⁶ BOYCE, s. 29.

¹⁰⁷ WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 126.

¹⁰⁸ SLADKOVSKÁ, Eva, *Evropské velmoci a kongresy Svaté aliance*, Praha 2001, diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav světových dějin, s. 22.

stanovila stažení vojsk do 30. listopadu 1818. V konvenci byla dále zakotvena otázka reparací a poskytnutí úvěru. V Cáchách byl přítomen i bankéř Alexander Baring, který dokončil finanční transakci na poskytnutí půjčky. Byla potvrzena částka 265 milionů, která byla stanovena komisí v Paříži a rozdělená na měsíční splátky. Posledním možným termínem splacení se stal červen 1820.¹⁰⁹

Třetí otázka byla vyřešena pouhým prohlášením, že Prusko a Nizozemské království bude držet zvýšenou pohotovost na hranicích s Francií. Castlereagh v memorandu počítal s umístěním spojeneckých jednotek na území Nizozemského království, za účelem obrany proti případné agresi ze strany Francie. S tím nesouhlasily jak státy Německého spolku, tak Francie, ale i samotné Nizozemské království. První tři kapitoly britského memoranda se tak staly společným pohledem spojenců na evropské uspořádání.¹¹⁰

Největší diskuzi mezi zástupci vzbudila čtvrtá otázka, která se zabývala budoucím vztahem mezi spojenci a Francií. Ve smlouvě o Alianci čtyř bylo stanoveno, že v případě vypuknutí revoluce ve Francii mají spojenci přistoupit k ochraně Evropy proti jejímu rozšíření. Jednalo se však o nejasné ustanovení a každá z mocností tento článek přizpůsobovala vlastnímu výkladu. Britský parlament schválil, že pouze v případě vypuknutí revoluce má být Francii vyhlášena válka. Distancoval se však od dalšího zasahování do jejích záležitostí, které by představovaly ohrožení její nezávislosti a důstojnosti.¹¹¹ Další otázka se týkala přijetí Francie zpět do koncertu velmocí. Castlereagh oponoval návrhu, aby byla Francie přizvána na jednání na základě vstupu do Aliance čtyř. S tím by nesouhlasila ani britská vláda, pro kterou „*aliance v podstatě stojí na francouzském základě*“.¹¹² Britský ministr se však obával toho, že by se Aliance čtyř mohla rozšiřovat dále o menší státy a ztratit tak veškerý svůj smysl. Podle něj bylo „*účelem dát Francii její koncert a nám zachovat naši ochranu*“.¹¹³ Nakonec přišel s řešením, že by Francie byla přizvána na základě článku pět pařížské mírové smlouvy a účastnila se pouze všeobecných jednání. Spojenci toto rozhodnutí stvrdili tajnou

¹⁰⁹ Wellingtonův záznam ze zasedání zástupců, Cáchy, 5. 10. 1818, WELLINGTON, Arthur Richard Wellesley (ed.), *Supplementary Despatches, Correspondence and Memoranda of Field Marshal Arthur Wellesley Duke of Wellington*, XII, London 1872, s. 726.

¹¹⁰ WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 136.

¹¹¹ BEW, s. 450.

¹¹² KISSINGER, *Obnovení*, s. 260.

¹¹³ WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 152.

smlouvou 12. října 1818. Rozhodli se zachovat Alianci čtyř a Francii mezi sebe nepřizvat.¹¹⁴

Během jednání o způsobu přijetí Francie zpět do koncertu velmocí předložil Kapodistrias jménem cara myšlenku nového mezinárodního systému, který nazval *Alliance Solidaire*.¹¹⁵ Jednalo se o další z návrhů, který svým charakterem připomínal Svatou alianci. Na základě tohoto plánu by došlo k určité federalizaci Evropy. Státy by si navzájem garantovaly územní integritu a dokonce i legitimitu svých vlád, společně by zasahovaly proti revolucím nebo proti státu usilujícím o hegemonii. Jako prostředek by sloužila ruská armáda, která by tvořila jádro jakési společné evropské armády.¹¹⁶ Do této federace měly patřit všechny státy, které přistoupily ke smlouvě o Svaté alianci. Ve skutečnosti šlo o doktrínu, která by umožňovala zasahování do vnitřních záležitostí ostatních států a která se formálně opírala o záruky kolektivní bezpečnosti.¹¹⁷

Na takový návrh nemohl Castlereagh nikdy přistoupit. Spojence získal opět v Metternichovi, pro kterého bylo nemyslitelné, aby Rusko mělo své vojáky hluboko v Evropě. Rakouský ministr se snažil cara přesvědčit, že takový návrh není potřeba a odkazoval při tom na carův vlastní výtvar – Svatou alianci, ale protože si nechtěl proti sobě poštvat ruského panovníka, návrh výslovně neodmítl.¹¹⁸ Zasáhnout musel opět Castlereagh, protože podle něj „*konferenční systém neměl být koncipován jako dohled nad vládnutím v Evropě, měl se stát vykladačem ustanovení uzavřených smluv se zřetelem na měnící se podmínky*“.¹¹⁹ V memorandu z 20. října 1818, které zaslal Castlereagh carovi, se projevíly jasné zásady britské zahraniční politiky a stálo zde, že „*státům se musí ponechat volnost, aby se při zajišťování vlastní bezpečnosti spoléhaly na spravedlnost a moudrost vlastního státního zřízení a přitom jim byla věnována taková pomoc, jakou ostatní státy budou ochotné poskytnout*“.¹²⁰

V této době byl britský ministr podrobován kritice i na domácí půdě. V parlamentu proti němu vystupoval jeho největší rival George Canning, který napadal samotnou ideu konferenčního systému, která byla proti tradici britské zahraniční politiky a hájil myšlenku nezasahování do dění na kontinentu. Zatímco se Castlereagh snažil formou

¹¹⁴ SLADKOVSKÁ, Eva, *Evropské velmoci a kongresy Svaté aliance*, s. 23.

¹¹⁵ Solidární aliance.

¹¹⁶ WOODHOUSE, s. 184.

¹¹⁷ KISSINGER, *Obnovení*, s. 263.

¹¹⁸ BEW, s. 451.

¹¹⁹ KISSINGER, *Obnovení*, s. 265.

¹²⁰ WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 154.

dopisů před parlamentem znovu obhájit vlastní pohled na zahraniční politiku, car ustoupil od svého návrhu založení *Alliance Solidaire*. Trval pouze na tom, aby spojenci podepsali prohlášení, že Francie Ludvíka XVIII. poskytla důkazy o svých mírových úmyslech a může být přizvána na jednání s Aliancí čtyř. Castlereagh ujistil britský kabinet, že carovo prohlášení nemá žádný význam, a proto by nemělo být překážkou ho přijmout.¹²¹

Když se zdálo, že napětí mezi Ruskem a Velkou Británií začalo pomalu odeznívat, objevil se další problém: otázka španělských kolonií. Ve druhém memorandu Castlereagh stanovil, aby tento dlouhodobý problém nebyl na kongresu vůbec projednáván. Tuto otázku otevřel Pozzo di Borgo a Kapodistrias s cílem oslabit pozici Velké Británie na kongresu. Na stranu Ruska se připojila také Francie, která měla vlastní zájmy v Jižní Americe. Britská strana podmínila umožnění zprostředkování mezi Španělskem a jeho koloniemi splněním dvou podmínek. První byla plná podpora britskému obchodu s povstaleckými koloniemi a druhá odmítala ozbrojený zásah vůči těmto koloniím.¹²² Proti tomu vystoupil Richelieu, který se domníval, že by se jednalo o určitou podporu pro povstalce a že samostatné státy Jižní Ameriky by se dostaly pod přímý vliv Spojených států. Vzhledem k tomu, že k jednání nebyl přizván žádný ze španělských zástupců, zůstala tato otázka i nadále otevřená.

Stejně tak zůstala otevřená i otázka obchodu s otroky, kterou se Castlereagh snažil vyřešit již od Vídeňského kongresu. Francie podepsala ve druhém pařížském míru závazek o zrušení obchodu s otroky, který ale neustále porušovala a obchodovala ilegálně pod španělskou vlajkou. Španělsko spolu s Portugalskem a Nizozemím nakonec v roce 1817 přistoupily na smlouvu o zrušení, ale dohodu nedodržovaly. Z tohoto důvodu se Castlereagh snažil přimět mocnosti, aby Velká Británie získala právo na kontrolu dodržování smluv. Proti tomu byla opět Francie a Rusko. Kapodistrias přišel s návrhem na zřízení rady, která by dohlížela na dodržování dohod a která by spadala pod dohled koncertu velmocí. Pro Castlereagha to však bylo nedostatečné řešení a tím jednání skončila.¹²³

Další z okrajových bodů jednání kongresu se týkal Napoleona. Ruští špioni odhalili plán, podle kterého měli francouzští bonapartisté unést cara. Ve Francii také rostla

¹²¹ Castlereagh Liverpoolovi, Cáchy, 9. 11. 1818, VANE, XII., s. 76.

¹²² BEW, s. 451.

¹²³ WOODHOUSE, s. 188.

napoleonská propaganda. Mocnosti se proto rozhodly přijmout bezpečnostní opatření, které by zakazovalo Napoleonovi komunikovat s vnějším světem. Veškerá korespondence, i soukromá, měla podléhat přísné kontrole.¹²⁴

Castlereagh navrhoval, aby byl kongres ukončen bez veřejného prohlášení, které by Velkou Británii dále svazovalo s děním na kontinentu. Car například navrhoval, aby do prohlášení bylo zahrnuto, jak budou mocnosti postupovat při hrozbě vypuknutí revoluce.¹²⁵ Castlereagh na to namítal, že povaha takovéto situace musí být řešena případ od případu, nikoli společným závazkem. To vedlo k diskuzi o postavení Velké Británie vůči alianci. Britský ministr vysvětloval, že základem britské politiky je bezpečnost jeho země v kombinaci s bezpečností Evropy.¹²⁶ V diskuzi se odrazily rozdíly ve vnitropolitickém uspořádání obou států, které car nebyl schopen pochopit. Castlereagh neměl v roce 1818 tak velkou svobodu v rozhodování jako na kongresu ve Vídni. Car však trval na tom, že Francie musí být přinejmenším nějakou oficiální formou přijata do koncertu velmocí. Castlereagh proto slíbil, že se pokusí apelovat na britskou vládu.¹²⁷

Závěrečný výsledek jednání kongresu byl obsažen ve čtyřech dokumentech, které byly podepsány pěti velmocemi. Byl v nich zahrnut protokol, který přijímal Francii do koncertu velmocí a vyzýval ji, aby se i nadále účastnila kongresových zasedání takzvané aliance pěti.¹²⁸ Součástí dokumentů bylo také potvrzení, že Velká Británie zůstává členem pravidelných konferencí, ale nebylo zde specifikováno, za jakých okolností. Castlereagh v této souvislosti připomněl, že svolání kongresu musí být odsouhlaseno všemi pěti dvory a účast na těchto kongresech je dobrovolná.¹²⁹ Na kongresu v Cáchách se mnohem jasněji ukázal rozdílný postoj mezi Velkou Británií a kontinentálními velmocemi. Bylo jasné, že Velká Británie bude vystupovat dále pro zachování statu quo a že její jednání v rámci aliance bude více limitované, než tomu bylo doposud.¹³⁰

¹²⁴ SLADKOVSKÁ, Eva, *Kongresy Svaté aliance*. In: Historický obzor 9, 1998, 11/12, s. 245.

¹²⁵ ALGERNON, s. 163.

¹²⁶ WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 154.

¹²⁷ NICOLSON, *Congress of Vienna*, s. 271.

¹²⁸ Protokol pěti mocností o pozvání Francie na kongresy spojenců, Cáchy, 12. 11. 1818, HERTSLET, s. 567.

¹²⁹ WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 158.

¹³⁰ KISSINGER, *Obnovení*, s. 276.

Když už se zdálo, že se kongres blíží do zdárného konce, přišlo Prusko, které bylo znepokojeno Castlereaghevým stanoviskem, že společenství by mělo být vykládáno případ od případu, s požadavkem na zajištění garancí v rámci kolektivní bezpečnosti. Geopoliticky bylo Prusko tvořeno dvěma většími útvary, které spolu nebyly vzájemně propojeny, proto prušští zástupci usilovali o zajištění garancí pro větší státy, mezi které mělo být zahrnuto Nizozemské království a Německý spolek. Tuto variantu vnímal pozitivně i Metternich, protože poskytnutím garancí by byla oslabena pruská vojenská klika, která byla ve svých postojích tradičně namířena proti Rakousku. Vše nakonec záviselo na podpoře Velké Británie. Castlereagh odeslal požadavek ke schválení svému kabinetu. Pro britského ministra představovala tato garance možnost omezení ruského vlivu. Na druhou stranu by vrhala na Francii stín stálé hrozby, což pro něj bylo v tomto okamžiku nemyslitelné. Stanovisko britského kabinetu bylo nakonec odmítavé. Schéma garancí tedy zůstalo nevyřešené. Jediný prostředek, který mocnosti proti Francii měly, byl tajný dodatek připojený ke smlouvě o prodloužení fungování Aliance čtyř.¹³¹

Kongres byl nakonec uzavřen v duchu zdánlivé jednoty. V Cáchách byla vyřešena otázka stažení okupačních vojsk, Francie poskytla záruky k placení svých závazků a oficiálně byla přizvána do koncertu velmocí. Na těchto výsledcích měl obrovský podíl Castlereagh. Cášská jednání rovněž přinesla zlepšení vztahů mezi Ruskem a Rakouskem, odvrátila hrozbu rusko-francouzského společenství a vyčistila atmosféru od intrik, které vznikaly před jejich zahájením. V tomto světle byla Castlereaghova idea první evropské konference, která se konala po Vídeňském kongresu, plně ospravedlněna.¹³²

V opačném světle ukázala konference v Cáchách prohlubující se propast, která začala vznikat mezi ostrovní velmocí a kontinentem. Rozšiřovala se vzájemná neslučitelnost v otázkách okrajových významů, na kterých měla Velká Británie vlastní zájem.¹³³ Britský kabinet rovněž stále více prosazoval svoji snahu zbavit se závazků vůči kontinentu. Castlereagh byl několikrát vystaven obtížné situaci, kdy se musel vypořádat s problémy evropského charakteru, ale také s vzrůstající opozicí na domácí půdě. Na jedné straně se ukázala Castlereaghova diplomatická zručnost, ale na té druhé nelehká budoucnost v prosazování zahraniční politiky britského ministra. Problémy

¹³¹ WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 163.

¹³² KISSINGER, *Obnovení*, s. 268.

¹³³ ALGERNON, s. 164.

kterými byl vystaven, se promítly i do spojení mezi ním a Metternichem. Rakouský státník se musel v prosazování vlastní politiky stále více spoléhat na nalezení jiné alternativy, než bylo spojení s Velkou Británií. Jak se ukáže, tyto rozdíly budou mít nakonec pro politiku britského ministra zásadní důsledky.¹³⁴

¹³⁴ KISSINGER, *Obnovení*, s. 268.

4. REVOLUCE V EVROPĚ A KRIZE V ALIANCI

4.1 Mezi Cášským a Opavským kongresem

Pro období, které následovalo po kongresu v Cáchách, byla charakteristická pokračující spolupráce mezi Velkou Británií a Rakouskem. Po Cášském kongresu začaly v Evropě sílit liberální a revoluční nálady. Tyto tendence se objevily například v Německém spolku, kde vyvrcholily vraždou dramatika Augusta von Kotzebue. Metternich se pokusil situaci maximálně využít, aby zajistil v Německém spolku rakouskou dominanci a potlačil liberální hnutí.¹³⁵ Za tímto účelem svolal v srpnu 1819 do Karlových Varů konferenci, na kterou pozval zástupce devíti, z jeho pohledu nejvýznamnějších, německých panovníků. Výsledkem tohoto jednání byly Karlovarské dekrety, které potvrzovaly rakouskou převahu ve spolku.¹³⁶

Metternich se pokusil legitimizovat svůj úspěch i na mezinárodním poli, a proto požádal Velkou Británii a Rusko, aby dekrety také schválily. Castlereagha tento požadavek přivedl do složité situace. Osobně souhlasil s postupem Rakouska v záležitostech Německého spolku, protože to znamenalo zachování stability středoevropského prostoru, silnou pozici Rakouska a vzájemnou spolupráci s Pruskem, tedy všechna hlediska, která vedla k zachování rovnováhy sil v Evropě.¹³⁷ Opačně tomu bylo, když musel vystupovat jako ministr zahraničí vlády Velké Británie. Souhlasit s dekrety by znamenalo souhlasit se zásahem do vnitřní situace jiného suverénního státu, což bylo v naprostém rozporu s politikou britského kabinetu. Z tohoto důvodu nemohla Velká Británie vydat oficiální stanovisko, protože již samotné prohlášení by se rovnalo zásahu do vnitřních záležitostí.¹³⁸

V případě Ruska se car pokusil prostřednictvím Kapodistriase zasáhnout do dění v Německém spolku. Snažil se problémům ve spolku přisoudit evropský charakter a na jeho základě svolat kongres, který by se jeho záležitostmi zabýval.¹³⁹ Postoj cara by tak přivedl neúspěšný návrh na *Alianci solidaire* do praxe. Metternich samozřejmě nesouhlasil s tím, aby car zasahoval do německých záležitostí a zvyšoval svůj vliv ve

¹³⁵ SCHROEDER, *Transformation*, s. 215.

¹³⁶ SKED, *Metternich*, s. 74.

¹³⁷ NICOLSON, Harold, *Diplomacy*, London 1965, s. 135.

¹³⁸ BEW, s. 481.

¹³⁹ KISSINGER, *Obnovení*, s. 284.

střední Evropě. Na pomoc přišel Metternichovi Castlereagh. V memorandu zaslaném carovi připustil, že záležitosti týkající se Německého spolku jsou výsledkem Vídeňského kongresu, tedy mezinárodní záležitostí, ovšem popřel, že by Karlovarské dekrety byly něčím jiným než snahou o zajištění vnitřního klidu.¹⁴⁰ Proti těmto argumentům nemohl car nic namítat. Otázka Karlovarských dekretů byla příkladem britsko-rakouské spolupráce, která fungovala jako prostředek k omezení ruského vlivu v Evropě. Byla také ukázkou shody v udržování Evropy proti rostoucím revolučním tendencím.¹⁴¹

Mezinárodní politiku Velké Británie v období let 1820–1821 nelze plně pochopit bez událostí, které ovlivňovaly situaci na domácí scéně. Král Jiří III. zemřel 29. ledna 1820 a na trůn měl být oficiálně dosazen jeho syn Jiří IV., který do té doby vládl jako princ regent. Vztah nového krále s manželkou Karolínou Brunšvicovou byl velmi špatný. Ta se v době smrti Jiřího III. nacházela na území Itálie a chystala se vrátit zpět do Londýna. Jiří IV. odmítl, aby byla Karolína korunována jako královna, a chtěl se nechat rozvést. Otázka rozvodu a zákona, který by měl královnu odsoudit, vzbudila v britském parlamentu rozruch.¹⁴² Premiér Liverpool radil králi, aby od rozvodu ustoupil, ten jej však neposlechl. Rozpor, který mezi nimi vznikl, měl za následek ochlazení vztahů mezi vládou a britským panovníkem.¹⁴³ Situace byla natolik kritická, že zahraniční vyslanci počítali s brzkou výměnou vlády a tedy i se změnou britské zahraniční politiky. To se však nestalo a vláda krizi přežila. Jiří IV. byl korunován 19. června 1821 bez účasti jeho manželky. Karolína Brunšvicová zemřela za nejasných okolností týden po korunovaci svého manžela.¹⁴⁴ Během této více než roční krize se v Evropě objevily závažné problémy, kterými se Castlereagh musel zabývat, avšak vnitropolitická situace mu rozsah jeho možností značně omezovala. Navíc vystavení tak obrovskému vypětí se podepsalo i na jeho zdravotním stavu, který se začal v této době zhoršovat.¹⁴⁵

Události na domácí půdě zastínily i fakt, že 1. ledna 1820 propuklo ve Španělsku ozbrojené povstání. Vztahy mezi Španělskem a Velkou Británií se v průběhu roku 1819

¹⁴⁰ WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 194.

¹⁴¹ KISSINGER, *Obnovení*, s. 286.

¹⁴² PALMER, Alan, *George IV.*, London 1972, s. 92.

¹⁴³ Castlereagh a Liverpool byli Toryové, tedy členy strany, která se těšila přízni krále.

¹⁴⁴ PALMER, Alan, *George IV.*, s. 98.

¹⁴⁵ WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 235.

kvůli otázce španělských kolonií viditelně zhoršily. S největší pravděpodobností z tohoto důvodu věnovali Castlereagh a Wellington povstání pouze malou pozornost. Situace ve Španělsku však začala eskalovat a povstání propuklo v otevřenou revoluci. Španělský král Ferdinand VII. musel nakonec ustoupit a přísahat na ústavu z roku 1812.¹⁴⁶ Tím se objevila hrozba, že by revoluce mohla zasáhnout i sousední Portugalsko. Události ve Španělsku znepokojily zejména Francii, která měla na Pyrenejském poloostrově vlastní zájmy, poněvadž na obou trůnech vládli panovníci bourbonské dynastie, která byla ve Španělsku velmi neoblíbená. Dokonce se ozývaly hlasy, volající po změně dynastie. Francie se snažila situaci urovnat, ale španělští liberálové s ní odmítli jednat.

Rusko na události prudce zareagovalo. Pozzo di Borgo v Paříži otevřel otázku uspořádání kongresu po vzoru z Cách. Výsledkem kongresu by pak měla být společná intervence velmocí. Prusko prostřednictvím svého diplomata Günthera hraběte von Bernstorff souhlasilo s ruským návrhem. Na jejich stranu se přidala i Francie. Velká Británie byla zásadně proti, dle ní měly velmoci zachovat neutrální postoj.¹⁴⁷ Intervence byla totiž přípustná pouze ve dvou případech. Za prvé pokud by byl ohrožen život španělského krále a za druhé pokud by se revoluce přenesla i do Portugalska.¹⁴⁸ Podle Wellingtona „byla revoluce založena armádou, která byla skutečnou autoritou Španělska, proto je intervence mocností nemožná a nežádoucí“.¹⁴⁹ Castlereagh dodal, že otázka intervence ve Španělsku by znamenala porušení smluv z Cách. Vzniklá situace tak opět vyvolala diskuzi o vytvoření systému garancí.

Metternich ve španělské otázce stál na straně Castlereagha a čekal na jeho další vyjádření.¹⁵⁰ Britský ministr zopakoval své stanovisko v memorandu z 5. května 1820, ve kterém stálo: „*Aliance byla vytvořena proti francouzské vojenské expanzi. Nebyla zamýšlena jako spolek nad světem nebo k řízení vnitřních záležitostí jiných států.*“¹⁵¹ Na adresu cara poznamenal, že Velká Británie je ochotna „zasáhnout pouze, když je

¹⁴⁶ SETON-WATSON, Robert William, *Britain in Europe 1789–1914*, New York 1937, s. 63.

¹⁴⁷ WEBSTER, Charles Kingsley, *Castlereagh and the Spanish Colonies 1818–1822*. In: *The English Historical Review* 30, 1915, 120, s. 640.

¹⁴⁸ WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 233.

¹⁴⁹ Wellington Castlereaghovi, Madrid, 16. 4. 1820, VANE, XII, s. 219.

¹⁵⁰ PALMER, *Metternich*, s. 192.

¹⁵¹ WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 238.

*narušena rovnováha sil v Evropě, ale je poslední vládou v Evropě, od které lze očekávat, že by se zavázala k otázce tak abstraktního charakteru“.*¹⁵²

Car se cítil tímto vyjádřením dotčen. Bylo to do značné míry dané rozdílem mezi východní a západní mocností. Britský parlament, veřejné mínění a dokonce i král byli na straně španělských liberálů, kdežto ruský monarcha byl ovlivněn pouze vlastním úsudkem, či názorem jeho ministrů. Obtížná politická situace Toryů v parlamentu se podepsala na memorandu z 5. května 1820, ve kterém politika neintervence získala jiný charakter, než tomu bylo v roce 1818. Oproti Cášskému kongresu se stala doktrína v této době nezbytností britské zahraniční politiky a stála více na morálních principech.¹⁵³

Castlereaghovi se nakonec podařilo přesvědčit nového francouzského ministra zahraničí Étiennea Dennise knížete Pasquier, aby souhlasil s jeho nótou. Metternich se přidal na stranu britského ministra výměnou za jeho pomoc při řešení záležitostí v Německém spolku. Rusko se tak dostávalo postupně do izolace. Jednání ovšem přerušila zpráva o vypuknutí nové revoluce v Neapolsku. Poté události nabraly jiný směr.¹⁵⁴

Revoluce ve Španělsku ovlivnila napjatou situaci na jihu Apeninského poloostrova a během noci z 1. na 2. července 1820 povstala vojenská posádka ve městě Nola, které bylo součástí Království obojí Sicílie.¹⁵⁵ Vojáci byli členy tajné organizace karbonářů, která zahrnovala široké sociální vrstvy Apeninského poloostrova. Do čela revoluce se postavil generál Guglielmo Pepe a postupně se k němu přidávaly i další oddíly neapolské armády. Oddíly karbonářů vstoupily do hlavního města Neapole 9. července 1820 a donutily krále Ferdinanda I. přísahat na ústavu, která byla vypracována dle ústavy španělské. Poté, co se zpráva o vypuknutí revoluce dostala i na Sicílii, povstání vypuklo i v jejím hlavním městě Palermu.¹⁵⁶

Italský prostor byl po Vídeňském kongresu hlavní sférou vlivu habsburské monarchie.¹⁵⁷ Metternich předložil k podpisu 12. června 1815 Ferdinandovi I. tajnou smlouvu, ve které se Ferdinand zavazoval k tomu, že na území své vlády nezavede

¹⁵² WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 240.

¹⁵³ BEW, s. 481.

¹⁵⁴ POLIŠENSKÝ, *Opavský kongres roku 1820 a evropská politika let 1820–1822*, Opava 1962, s. 36.

¹⁵⁵ Království obojí Sicílie vzniklo v roce 1816 spojením Sicilského a Neapolského království.

¹⁵⁶ SCHROEDER, Paul W., *Metternich's Diplomacy at Its Zenith*, Austin 1962, s. 30.

¹⁵⁷ TAYLOR, Alan John Percivale, *Poslední století habsburské monarchie. Rakousko a Rakousko-Uhersko v letech 1809–1918*, Brno 1998, s. 47.

žádné změny, které by vedly k nepokojům u sousedních států.¹⁵⁸ Metternich si uvědomoval vážnost situace v Království obojí Sicílie a od první chvíle volal po vojenském potlačení revoluce. V oběžníku adresovaném italským panovnickým dvorům prohlašoval, že je v zájmu Rakouska chránit klid v Itálii prostřednictvím síly zbraní. Potřeboval k tomu ovšem souhlas všech mocností.¹⁵⁹

Rakouský ministr se ihned obrátil na svého nejspolehlivějšího spojence Castlereagha a pokusil se zjistit, kam je Velká Británie v podpoře Rakouska ochotna zajít. Vláda Velké Británie byla událostmi, které se v Neapolsku udály, ohromena. Castlereagh byl pro rakouskou intervenci do Neapole a podporoval ji ze dvou důvodů. Jednak Apeninský poloostrov považoval výhradně za rakouskou sféru vlivu, ale také poukazoval na porušení smluv mezi Rakouskem a Ferdinandem I. z roku 1815 o zachování vnitřních poměrů v Neapolském a Sicilském království.¹⁶⁰ Britská vláda uznala právo Rakouska na ozbrojený postup proti Neapolsku, které dle ní znamenalo přímé ohrožení sousedních rakouských držav. Castlereagh napsal v dopise rakouskému velvyslanci v Londýně Paulu Antonu knížeti Esterházy: „*Pokud Rakousko uzná za vhodné nastavit ruku k dílu, nemůžeme mít pochyby o jeho pravomoci k překročení Neapolského království a rozpuštění povstalecké armády.*“¹⁶¹ V téže době napsal svému bratru Charlesi Stewartovi, který byl velvyslancem ve Vídni, že Metternich nemůže očekávat otevřenou britskou podporu nebo přímou pomoc. V tomto případě musí jednat Rakousko samo a nikoli celá aliance. Situace na britské politické scéně začala být v kritickém bodě a Castlereagh měl velmi omezené možnosti v poskytování záruk Metternichovi.¹⁶²

V době, kdy britský ministr vysvětloval Metternichovi postoj britské vlády, přišel ruský velvyslanec v Paříži Pozzo di Borgo s plánem na svolání konference velvyslanců do Paříže, která by vyřešila události v Neapoli. Castlereagh oponoval, že je to Vídeň a nikoliv Paříž, kde se mají tyto události řešit, a čekal, jak se k návrhu vyjádří Metternich.¹⁶³ Rakouský ministr překvapivě zůstal stranou a sledoval, jak se k celé události postaví car. Velká Británie čekala od Rakouska přímé řešení situace.

¹⁵⁸ V té době jako Ferdinand IV. Neapolský a Ferdinand III. Sicilský.

¹⁵⁹ BOYCE, s. 40.

¹⁶⁰ SKED, *Metternich*, s. 75.

¹⁶¹ WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 262.

¹⁶² BOYCE, s. 38.

¹⁶³ WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 263.

Metternich měl v tomto případě obavy, že kdyby stáhnul jednotky rakouské severní armády, která by měla operovat v Neapolsku, otevřela by se tím carovi volná cesta do střední Evropy.¹⁶⁴

Jednání rakouského ministra vzbudila v Castlereaghovi podezření z politického lavírování. Nakonec přišel Metternich s kompromisem, který zaslal Kapodistriasovi. Na jeho základě měla být svolána konference velvyslanců do Vídně a panovníci Rakouska a Ruska se měli sejít v Pešti.¹⁶⁵ Tato situace by Metternichovi dokonale vyhovovala. Ruského panovníka by oddělil od jednání a ve Vídni na konferenci vyslanců by měl zásadní vliv. Z těchto důvodů se chtěl vyhnout kongresu, který by se svým charakterem podobal jednáním v Cáchách. Kapodistrias přišel s vlastním návrhem a odmítl Metternichovu myšlenku. Požadoval svolání řádného kongresu, kterého by se zúčastnili hlavní představitelé mocností.¹⁶⁶ Za místo konání bylo zvoleno slezské město Opava. Car zašel dokonce tak daleko, že požadoval, aby se kongresu vůbec neúčastnili zástupci Francie a aby o výsledku rozhodly pouze zbylé čtyři mocnosti. Vyloučením Francie se ruský panovník dostal do rozporu s návrhem Kapodistriase a proti byl i Pozzo di Borgo. Oba ruští diplomaté počítali s Francií jako se svým spojencem, se kterým by dokázali přimět rakouského ministra, aby souhlasil s jejich podmínkami.

Francouzská vláda reprezentovaná vévodou Richelieu souhlasila s rakouskou intervencí do Neapolského království, avšak její názor se odvíjel od geografického postavení Rakouska, nikoli od mezinárodního práva na intervenci. Francouzský ministr zahraničí Pasquier zaslal Metternichovi nótu, ve které odsuzoval jednostranný krok ze strany Rakouska, který k tomu, aby byl legitimizován, musel být odsouhlasen všemi evropskými mocnostmi na řádném kongresu. Pokud by se tak nestalo, tak by Rakousko mohlo „*přimět italské státy, aby se obrátily na Francii, která je jejich odvěkým ochráncem a jež by pak, byť proti své vůli, musela stanout v čele ústavního hnutí*“.¹⁶⁷ Na formulaci znění této nóty nese značný podíl právě Pozzo di Borgo. Ruští diplomaté si byli vědomi Metternichova strachu z rusko-francouzského spojení a vyvíjením tlaku na rakouského ministra se snažili dosáhnout zpřetrhání vztahů mezi Velkou Británií a Rakouskem.¹⁶⁸

¹⁶⁴ SLADKOVSKÁ, *Evropské velmoci a kongresy Svaté aliance*, s. 36.

¹⁶⁵ PALMER, *Metternich*, s. 360.

¹⁶⁶ WOODHOUSE, s. 289.

¹⁶⁷ KISSINGER, *Obnovení*, s. 293.

¹⁶⁸ BEW, s. 500.

Metternich se dostal do složité situace a obrátil se s žádostí o pomoc na Castlereagha, kterému sdělil, že čelí největší krizi své kariéry.¹⁶⁹ Britský ministr však nebyl schopen Metternichovi v této situaci nabídnout nic víc, než pouhý souhlas s jeho politikou.¹⁷⁰ Rakouský ministr tak čelil zásadnímu dilematu. Car dále trval na tom, aby kongres získal statut řádného shromáždění. Metternich si byl vědom, že souhlas s carovým návrhem by znamenal konec sblížení mezi Ruskem a Francií. Na druhou stranu ale chápal, že tento krok povede k omezení spolupráce mezi Velkou Británií a Rakouskem. Castlereaghova pozice na mezinárodním poli byla domácí situací natolik paralyzována, že se Velká Británie musela vzdát účasti svého ministra na kongresu. Britská vláda jednoznačně nesouhlasila se svoláním kongresu po vzoru jednání z roku 1818. Castlereagh tak nemohl Metternichovi v jednání podat pomocnou ruku a jeho možnosti byly natolik limitovány, že přiváděly rakouského ministra k ruské spolupráci. Velká Británie se v této době začala politicky vzdalovat kontinentu. Castlereagh alespoň slíbil, že do Opavy bude vyslán Charles Stewart, který bude v omezené míře zastupovat Velkou Británii. Byl to jediný způsob, který mohl uspokojit carovy ambice a vést k udržení systému, který před sedmi lety britský ministr sám vymyslel.¹⁷¹ Přistoupení na carovy podmínky neznamenal automatický souhlas Ruska s rakouskou intervencí v Neapolsku. Podle cara by intervence měla být evropská, nikoli rakouská.¹⁷²

V době, kdy Castlereagh naléhal na britskou vládu, aby se mohl připojit k vyjednávání vedle svého bratra, přišla z Vídně zpráva, která informovala o způsobu a hlavních principech intervence. Tvůrcem zprávy byl Metternich a bylo v ní stanoveno, že za potlačení revoluce v Neapoli bude morálně stát všech pět velmocí, což byla věc, kterou britský parlament nemohl nikdy přijmout. Castlereagh na to obratně reagoval a informoval rakouského velvyslance Esterházyho, že Velká Británie nebude v žádném případě členem ligy, která by měla zakročit proti revoluci. Jediné, co britský ministr může poskytnout za svou osobu, je neformální podpora.¹⁷³

¹⁶⁹ WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 265.

¹⁷⁰ CLARK, George Norman (ed.), *The New Cambridge Modern History. War and Peace in Age of Upheaval*, Cambridge 1965, s. 676.

¹⁷¹ BOYCE, s. 39.

¹⁷² SCHROEDER, *Transformation*, s. 609.

¹⁷³ BEW, s. 489.

Castlereaghovo účast byla nakonec úplně zavržena a jedinými zástupci, kteří se měli účastnit jednání, byli Charles Stewart a Robert Gordon.¹⁷⁴ Metternich alespoň doufal, že by se místo Castlereagha mohl účastnit konference Wellington, ale to bylo vzhledem k důležitosti vévody při jednání britského parlamentu vyloučené. Víze rakouského ministra se začala pomalu rozpadat, ruský car kromě souhlasu Francie na svolání širšího kongresu získal kladnou odpověď i od Fridricha Viléma III.¹⁷⁵ Metternich musel také souhlasit s tím, že konference se bude zabývat, kromě otázky revoluce v Neapolsku, také španělským povstáním. Konec Metternichovým nadějím na společný postup s Velkou Británií přinesla zpráva z Londýna.

Castlereaghovi se přes veškeré snahy nepodařilo přesvědčit britskou vládu a parlament, aby Charles Stewart získal v zastupování vlastní vlády větší pravomoc. Jeho účast tak byla omezena na pouhé pozorování jednání ostatních zástupců a ohlašování výsledků britské vládě. Nebyl kompetentní k podpisu smluv a ani sám nesměl žádné předkládat. Jeho úkolem bylo dohlížet na jednání, která by nenarušovala zachování územní integrity a rovnováhy sil v Evropě, které bylo stanoveno Vídeňským kongresem.¹⁷⁶ Castlereagh v osobních instrukcích dodal, že má podporovat pouze rakouské zájmy a jinak zůstat stranou.

Další změna nastala v postoji Francie. Castlereagh upozorňoval francouzského ministra Pasquiera, že Rusko se snaží využít francouzskou účast k prosazování vlastních zájmů. Francouzský ministr vyslyšel Castlereaghova varování a pokusil se jednat. Protiruské postoje a vnitřní problémy ve Francii ho přiměly sepsat memorandum, ve kterém stálo, že Francie jako konstituční monarchie zaujímá své stanovisko po vzoru Velké Británie. To ve výsledku znamenalo, že Francie také vyšle na kongres pouze pozorovatele, kteří nebudou mít žádné pravomoci. Castlereaghovi se tak podařilo zabránit, aby Rusko využilo v jednání Francii jako protiváhu vůči Rakousku a také vyřadil Francii z jednání o španělské otázce. Nakonec se ovšem ukáže, že na kongresu v Opavě, jehož začátek byl stanoven na 20. října 1820, nebudou rozhodnutí o budoucnosti Evropy záležet na Velké Británii, ale na někom jiném.¹⁷⁷

¹⁷⁴ BINDOFF, Stanley Thomas, *British Diplomatic Representatives 1789–1852*, London 1952, s. 15.

¹⁷⁵ POLIŠENSKÝ, s. 64.

¹⁷⁶ WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 278.

¹⁷⁷ SCHROEDER, *Metternich's Diplomacy*, s. 59.

4.2 Opavský kongres

Kongres v Opavě lze označit za kongres Metternichův a za vrchol jeho diplomatické kariéry. Účast Velké Británie byla kvůli domácím potížím omezena pouze na přítomnost zástupce Charlese Stewarta, kterému však vláda nesvěřila žádné pravomoci. Jedinou výhodou bylo, že britská vláda získávala informace o jednání v Opavě a mohla v případě potřeby adekvátně reagovat. Charles Stewart měl naprostou důvěru v Metternicha, což se brzy ukázalo jako osudová chyba. Během kongresu zanedbával své diplomatické povinnosti a pravidelně odjížděl z osobních důvodů do Vídně.¹⁷⁸ V jeho nepřítomnosti ho zastupoval Robert Gordon, který ovšem neměl u ostatních zástupců žádnou autoritu. Castlereagh v důvěře v britsko-rakouské spojení nabádal nevlastního bratra, aby podporoval rakouský kurz.¹⁷⁹ Pro Metternicha byl však pouhou pojistkou, sloužící k dosažení rakouských cílů. Poté, co se ukázalo, že rakouský státník je schopný vyřešit problémy vlastní silou, britského zástupce odsunul z jednání.¹⁸⁰

Francie následovala britský příklad a vyslala do Opavy dva pozorovatele Louise Charlese Victora de Riquet de Caraman a Augusta hraběte La Ferronays. Oba měli omezené pravomoci, podobně jako Charles Stewart, a navíc k tomu mezi nimi panovala vzájemná rivalita. Pruská politika byla po událostech v Německém spolku pod vlivem Rakouska a na kongresu následovala jeho směr. Kongres v Opavě se tak omezil na souboj mezi dvěma velmocemi, Rakouskem a Ruskem.¹⁸¹

Alexandr I. v Opavě neusiloval pouze o řešení situace v Neapolsku, ale také o ustanovení obecného práva na intervenci v rámci celé koalice. Byl to kurz, který razil již na kongresu v Cáchách a který se mu, kvůli Castlereagho, nepodařilo prosadit. V Opavě, na předběžném jednání s Charlesem Stewartem, dokonce prohlásil, že kdyby byly jeho návrhy v Cáchách vyslyšeny, mohlo být současným problémům zabráněno. Car se ve svém dlouhém monologu odvolával k Bohu a žádal, aby byly stanoveny obecné principy, které by vedly ke společné akci velmocí proti vojenským revolucím a piklím „okultních sekt“.¹⁸² Nyní, když byl Castlereagh v bezpečné vzdálenosti od diplomatického dění, se carovi naskytl výborná možnost, jak svůj návrh prosadit.

¹⁷⁸ POLIŠENSKÝ, s. 80.

¹⁷⁹ Castlereagh Stewartovi, Londýn, 16. 9. 1820, VANE, XII, s. 311.

¹⁸⁰ BEW, s. 501.

¹⁸¹ WOODHOUSE, s. 241.

¹⁸² WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 288.

Metternichovi šlo v Opavě pouze o řešení rakouského cíle a tím byla revoluce v Neapolsku. Otázka všeobecné intervence pro něj nebyla podstatná, k prosazení vlastních cílů však potřeboval morální souhlas velmocí, především Ruska.¹⁸³

Metternich a Kapodistrias se setkali poprvé 23. října 1820. Rakouský ministr trval na uznání rakouské intervence v Neapolsku bez jakékoli vojenské pomoci ostatních velmocí. V této souvislosti sepsal memorandum, které zahrnovalo veškeré protesty Ferdinanda I. a vykreslovalo celý Apeninský poloostrov v těch nejčernějších barvách. Ruský a pruský zástupce ohlásili, že dodají písemnou odpověď, která bude obsahovat jejich stanoviska.¹⁸⁴

Na druhém zasedání předal pruský zástupce Hardenberg odpověď, která se ztotožňovala s rakouskými cíli natolik, že ruští zástupci měli podezření, že ji sepsal sám Metternich. Prusko převzalo natolik rakouský kurz, že prakticky přestalo zasahovat do jednání.¹⁸⁵ Ruská odpověď se však nedostavila. Objevily se velké rozpory mezi Mettenichem a Kapodistriaselem. Ruský ministr trval na tom, aby Metternich předložil své plány ohledně postupu při potlačení revoluce. Na adresu rakouského ministra prohlásil: „*Chce rakouský císař od Ruska 150 nebo 200 000 mužů, aby podřezali hrdla karbonářům? Budou je mít tedy k dispozici. Chtějí, aby Rusko nesouhlasilo s vojenskými revolucemi? Mají to mít. Ale pokud chtějí morální souhlas se svržením vlády, musejí ukázat, co nastoupí na její místo. Rekonstrukce vlády pro blaho lidstva je předmětem, který je hodný úvahy velké evropské společnosti.*“¹⁸⁶

Kapodistriasovy myšlenky byly sepsány v ruském memorandu 2. listopadu 1820 a předloženy Metternichovi na jednání 6. listopadu 1820. Kromě zmíněných poznámek v něm také stálo, že k případu Neapolska by se mělo přistupovat stejně jako k událostem ve Španělsku. Dále v memorandu stálo, že podle ruského výkladu smluv z roku 1815 jsou mocnosti vázány k potlačení revolucí, které v Evropě nastanou. Problém revoluce v Neapolsku by mohl být podle návrhu vyřešen přijetím „národní“ ústavy, díky které by nemuselo dojít k rakouské intervenci.¹⁸⁷

¹⁸³ PALMER, *Metternich*, s. 194.

¹⁸⁴ WOODHOUSE, s. 243.

¹⁸⁵ POLIŠENSKÝ, s. 91.

¹⁸⁶ WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 290.

¹⁸⁷ GRIMSTED, Patricia Kennedy, *Capodistrias and a "New Order" for Restoration Europe. The "Liberal Ideas" of a Russian Foreign Minister, 1814–1822*. In: *The Journal of Modern History* 40, 1968, 2, s. 188.

Poslední bod bylo něco, s čím Metternich nemohl souhlasit. Po dalších jednáních mohl vítězně hlásit Castlereagho do Londýna, že Kapodistrias upustil od výkladu smluv z let 1815, coby prostředku, který by legitimizoval mocnosti k intervenci do států, které by zasáhla vlna revoluce. Otázka ústavy nechala Metternicha na pochybách, stejně tak jako role Muratovců jako prostředníků mezi mocnostmi a karbonáři. Ve skutečnosti, ale Metternich začal pomalu přistupovat na podmínky, které Kapodistrias předložil. Z celkového charakteru memoranda vyplývalo, že o otázce intervence rozhoduje společně všech pět velmocí, což obecně znamenalo, že všechny velmoci si vyhrazují právo na zasahování do vnitřních záležitostí jednotlivých států.¹⁸⁸

Charles Stewart nehrál v tuto chvíli při rozhovorech žádnou roli, přijímal rakouské záruky a prakticky se sám vyloučil ze všech důležitých jednání. Během těchto zásadních dní kongresu odjel do Vídně a na kongresu ho zastupoval Charles Gordon. Před svým odjezdem dostal dopis od Castlereagha, ve kterém jej nevlastní bratr nabádal k větší aktivitě a upozorňoval, aby ve své důvěře k Metternichovi nezašel příliš daleko.¹⁸⁹ Avšak důvěra Charlese Stewarta v rakouského ministra postavila na kongresu Velkou Británii do role druhořadé mocnosti. Během své návštěvy Vídně dostával od Metternicha dopisy, ve kterých byl okrajově informován o jednání a o přijetí garanční smlouvy. Charles Stewart sice protestoval, ale v zásadě nevěnoval zprávně větší pozornost, dokonce o tom ani neinformoval do Londýna. Dle jeho představ kongres jednal pouze o problému revoluce v Neapolsku a nikoli o otázkách obecného charakteru.¹⁹⁰ Slabost Velké Británie a ústupky, které car hodlal předložit, posouvaly Metternicha blíže ke spolenectví s Ruskem.

Během Stewartovy návštěvy Vídně se konala v Opavě 6. listopadu 1820 schůzka tří východních velmocí. Výsledkem těchto jednání byl kompromisní návrh Rakouska, Ruska a Pruska, ve kterém se mocnosti mezi sebou dohodly o zásadách intervence v Neapolsku. Důležité byly tři body, ve kterých bylo stanoveno, že v Neapolském království má být dosazena legitimní vláda a mají jí být poskytnuty záruky klidu a stability. Dále, že vláda se bude muset poradit o potřebách a zájmech své země a že požadavky krále budou považovány za základní řád, který bude v Neapolském

¹⁸⁸ SCHROEDER, *Transformation*, s. 611.

¹⁸⁹ WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 293.

¹⁹⁰ BEW, s. 503.

království nastolen. Kapodistrias se tak vzdal návrhu na přijetí „národní“ ústavy a Metternich mohl souhlasit s dalšími ruskými požadavky.¹⁹¹

Na dosažení kompromisu měly vliv události, které přiměly cara k přehodnocení jeho názoru na evropskou politiku. Alexandr I. se ještě před příjezdem do Opavy potýkal se silící opozicí v Polském království, ale během listopadových jednání, dorazila do Opavy zpráva o povstání v Semjonovského pluku, které bylo namířeno proti jejich plukovníkovi Fjodoru Jefimoviči Schwartzovi. Vojáci byli však nabádáni i k boji proti carovi. Metternich této situace brilantně využil a přirovnal situaci k revoluci v Neapolsku. Je nutné zdůraznit, že to byl pouze jeden z důvodů, který se podepsal na změně v carových postojích a konci jeho liberálního období.¹⁹²

Jednání mezi východními mocnostmi v Opavě pokračovala, zatímco Charles Stewart byl stále ve Vídni. Účastnil se až jednání 19. listopadu 1820. K jeho překvapení mu byl předložen Předběžný protokol, který byl výsledkem jednání mezi Metternichem a Kapodistriasem.¹⁹³ Tato smlouva byla již v době svého předložení podepsána zástupci tří východních mocností. V prvním bodě tohoto dokumentu stálo, že státy, ve kterých bude změněna forma vlády v důsledku povstání, přestávají být součástí evropské aliance a budou stát mimo tuto alianci do doby, dokud jejich postavení nebude odpovídat zákonitě stabilitě a pořádku. Druhý bod obsahoval nesouhlas mocností s uznáním změn, které nastaly v daném státě nezákonným způsobem. Posledním bodem bylo, že proti státům, které budou vlastní situací ohrožovat sousední státy, bude v případě nutnosti použita vojenská síla.¹⁹⁴

Na znění Předběžného protokolu měl nejvýznamnější podíl Kapodistrias. Svým charakterem připomínal návrhy, které předkládala ruská strana na kongresu v Cáchách v roce 1818 a proti kterým Castlereagh tak důrazně protestoval. Principy Předběžného protokolu byly okamžitě aplikovány na případ Neapolska. Metternich tak vyhověl ruským požadavkům za cenu, která znamenala rozpad dosavadního spojení s Velkou Británií. Nejednalo se pouze o to, že protokol byl všeobecným souhlasem s politikou zasahování do vnitřní situace suverénních států, ale také o fakt, že přijetí

¹⁹¹ SCHROEDER, *Metternich's Diplomacy*, s. 72.

¹⁹² POLIŠENSKÝ, s. 94.

¹⁹³ *Protocole préliminaire*.

¹⁹⁴ Body byly zahrnuty v závěrečném kongresovém protokolu, Protokol velmocí, Opava, 8. 12. 1820, HERTSLET, s. 658.

tohoto dokumentu znamenalo souhlas s případnou vojenskou intervencí velmocí do Španělska.¹⁹⁵

Charles Stewart byl zněním protokolu šokován a současně si uvědomil jak slepá a naivní byla jeho důvěra k Metternichovi. Jeho protesty proti dokumentu podpořili i La Ferronays s Caramanem. Metternich se pokusil před britským zástupcem podceňovat smysl dokumentu, ale Charles Stewart spěchal informovat vládu do Londýna o výsledku jednání.¹⁹⁶ Druhého dne, na dalším jednání, se Stewartovi alespoň podařilo prosadit stanovisko, že příslušný dokument je výtvorem tří východních mocností a Velká Británie s Francií se od jeho znění zásadně distancují. Ve skutečnosti to bylo vše, co mohl britský zástupce dělat. Kapodistrias se ho ještě snažil uklidnit tím, že mu nabídl, aby Velká Británie hrála roli prostředníka mezi východními mocnostmi a Neapolskem. To ovšem Stewart odmítl.

Metternich musel vědět, že dokument takového obsahu, jako byl Předběžný protokol, nebude nikdy přijat v britském parlamentu. Spojenectví s Ruskem se v dané chvíli jevilo jako nejvýhodnější. Rakouský ministr nechtěl zpřetrhat vztahy s Velkou Británií nadobro, což ostatně nechtěl ani Charles Stewart ani Castlereagh. Z tohoto důvodu šlo Metternichovi spíše o zachování Evropy ve stavu, který nastal po roce 1815 a který zajišťoval ochranu proti revolucím, nikoli o smlouvu, která by souhlasila s obecnými zásadami intervence.¹⁹⁷

Předtím, než dorazila do Londýna Stewartova zpráva, zaslal Castlereagh 4. prosince 1820 do Opavy vlastní memorandum. Britský ministr v něm protestoval proti dosavadnímu postupu tří východních mocností. Obával se, že jejich postup v neapolské otázce může posloužit jako příklad pro španělského krále, který by mohl také v tajnosti požádat velmoci o zásah ve vlastní zemi. Samotní liberálové ve Španělsku protestovali proti konání Opavského kongresu. V Castlereaghovo memorandu dále stálo: „*Není možné uznat právo, podle kterého panovníci soudí a odsuzují činnost ostatní států jako precedens, který je nebezpečný pro svobodu na celém světě.*“¹⁹⁸ Britský ministr odsoudil neapolskou revoluci jako „tajné sektářské spiknutí“. S velkým důrazem však dodal, že britská vláda se nebude žádným způsobem podílet na okupaci Neapolska.¹⁹⁹

¹⁹⁵ SLADKOVSKÁ, *Evropské velmoci a kongresy Svaté aliance*, s. 45.

¹⁹⁶ WOODHOUSE, s. 248.

¹⁹⁷ PALMER, *Metternich*, s. 197.

¹⁹⁸ WEBSTER *Castlereagh 1815–1822*, s. 299.

¹⁹⁹ BEW, s. 503.

Poté, co dorazila do Londýna zpráva o Předběžném protokolu, Castlereagh okamžitě sepsal další dopis. Byl situací natolik znepokojen, že si vyžádal soukromou schůzi s Esterházym.²⁰⁰ Při debatě s rakouským velvyslancem opakoval svá dosavadní stanoviska s tím, že stát má právo na intervenci pouze v případě, když jsou ohroženy jeho vlastní zájmy, nikdy by však nemohl být britskou vládou přijat dokument, který by obsahoval obecný princip intervence, který je v rozporu se zásadami mezinárodního práva. V dopise výslovně stálo: „*Právo na vměšování se nikdy nemůže stát předmětem smlouvy nebo úkolem aliance.*“²⁰¹ Castlereagh byl sám pevně přesvědčen, že kdyby se kongresu účastnil, k podpisu smlouvy by určitě nedošlo. Nicméně i přes veškeré protesty britského ministra se na situaci nic nezměnilo. V dodatku Předběžného protokolu byl král Obojí Sicílie Ferdinand I. vyzván, aby přijel projednat situaci ve své zemi do Lublaně, kde měl kongres oficiálně pokračovat. Kladná odpověď na tuto výzvu dorazila do Opavy 24. prosince 1820. Na konci roku 1820 se také všichni účastníci začali z Opavy rozjíždět na navazující jednání do Lublaně.²⁰²

Velká Británie přislíbila na dalším kongresu opět účast pozorovatelů. Kromě Charlese Stewarta nyní i Williama A'Courta, což znamenalo, že se definitivně nerozešla se spojenci. Není ovšem pochyb, že se aliance otřásla v základech a že spojenectví mezi Velkou Británií a Rakouskem utrhlo velkou ránu. Na druhou stranu lze pozorovat určité pokusy o obnovení tradičních vztahů. Metternich se pokusil Velkou Británii uklidnit předložením návrhu, kde se pokusil revoluce rozdělit do dvou kategorií. V první kategorii byly revoluce, kde byl nevyhnutelný vojenský zásah, což byl příklad Neapolska. Do druhé kategorie spadaly státy, kterým by stačila pouze morální „intervence“ a jako vzor mělo sloužit Španělsko. Byl to však návrh, který Castlereagh musel okamžitě odmítnout.

Sám britský ministr netoužil po rozpadu systému, na kterém měl největší podíl, a rovněž doufal, že by bylo možné vztahy s Rakouskem obnovit. Opavská jednání však byla důkazem nejen rozdílných postojů na mezinárodní politiku, které byly odrazem vnitřního uspořádání jednotlivých států, ale také geopolitické situace. Velká Británie jako ostrovní velmoc byla natolik chráněna, že politika intervence pro ni nebyla potřebná, na rozdíl od Rakouska, které se nacházelo ve středu kontinentu a bylo

²⁰⁰ WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 302.

²⁰¹ SLADKOVSKÁ, *Evropské velmoci a kongresy Svaté aliance*, s. 45.

²⁰² NICOLSON, *The Congress of Vienna*, s. 269.

bezprostředně vystaveno revoluční hrozbě.²⁰³ Dalším faktem bylo, že britská politika neintervence sice získala na základě květnového memoranda morální základ a spočívala v ochraně suverenity malých států, avšak v této politice hrály roli také mocenskopolitické ambice.²⁰⁴ Postoje Velké Británie v mezinárodní politice se proto v letech 1815–1822 odvíjely i od tradičních zájmů jako byla námořní práva, obchod s otroky, podpora španělských liberálů a povstaleckých kolonií, omezování vlivu Francie na Pyrenejském poloostrově a v Jižní Americe či zadržování Ruska.²⁰⁵

4.3 Lublaňský kongres

Jednotliví zástupci se začali do Lublaně sjíždět na počátku ledna 1821.²⁰⁶ Castlereagh s tímto místem nesouhlasil a spíše preferoval Řím jako ideální prostor pro řešení italských záležitostí.²⁰⁷ Britská delegace měla být v Lublani posílena o Williama A'Courta, ale Castlereaghova žádost o připojení k jednání dorazila do Neapolska příliš pozdě a britský diplomat nakonec do Lublaně vůbec nedorazil. Role pozorovatelů tak zůstala, stejně jako v Opavě, pouze na Charlesi Stewartovi a Robertu Gordonovi. Castlereaghův nevlastní bratr musel kvůli osobním problémům opět zůstat ve Vídni a na jednání dorazil později. Velká Británie tedy zůstala v rané fázi kongresu zastoupena pouze Gordonem. Tato skutečnost nakonec měla velmi negativní důsledky pro její zájmy.²⁰⁸

Diplomatické zastoupení jednotlivých mocností se ve srovnání s Opavou značně rozšířilo. Mezi nejvýznamnější osobnosti patřili bezpochyby Pozzo di Borgo, který byl přítomen i na závěrečných jednáních v Opavě, a Blacas jako francouzský velvyslanec v Římě. Pokud by se dala Opava označit za souboj mezi Metternichem a Kapodistriasem, tak Lublaň ukázala jasnou převahu rakouského ministra. Paradoxně největší zásluhu na ní měl právě Pozzo di Borgo, který podporoval Metternicha, aby oslabil Kapodistriasův vliv. Naproti tomu Blacas se snažil pomocí svého vlivu vyvíjet

²⁰³ SCHULZE, Hagen, *Stát a národ v evropských dějinách*, Praha 2003, s. 207.

²⁰⁴ PEACOCK, Herbert Leonard, *A History of Modern Britain 1815–1977*, London 1977, s. 35.

²⁰⁵ BLACK, Jeremy, *British Foreign Policy in an Age of Revolutions 1783–1793*, Cambridge 1994, s. 535.

²⁰⁶ MAY, Arthur James, *The Age of Metternich 1814–1848*, New York 1967, s. 22.

²⁰⁷ SLADKOVSKÁ, *Kongresy Svaté aliance*, s. 247.

²⁰⁸ BEW, s. 505.

tlak na Ferdinanda I. a zvýšit vliv Francie v Neapolsku. Francouzská politika nabrala oproti Opavě jiný kurz a prostřednictvím Blacase se snažila více zasahovat do diplomatických jednání.²⁰⁹

Příjezd Ferdinanda I. do Lublaně byl naplánován na polovinu ledna 1821. Při své cestě měl být doprovázen svým zástupcem Marziem Mastrillim vévodou di Gallo. S osobou vévody di Gallo nesouhlasil Metternich a nakonec byl jako zplnomocněný zástupce Ferdinanda I. zvolen Metternichův kandidát, kardinál Fabrizio Ruffo. Výměna neapolských zástupců byla výbornou ukázkou toho, v jaké pozici odjížděl Ferdinand I. na jednání do Lublaně.²¹⁰

Kapodistrias, který si byl vědom své slábnoucí pozice, se pokusil před začátkem jednání získat na svoji stranu Charlese Stewarta. Ve svém dopise zaslaném do Vídně znovu předložil návrh na zavedení umírněné ústavy v Neapolsku, která by ve svém důsledku měla zabránit rakouské intervenci. Ruský ministr vycházel z nesouhlasu Velké Británie s Předběžným protokolem a doufal, že ostrovní velmoc bude proti rakouskému postupu. Jeho návrhu se však od Charlese Stewarta nedostala žádná podpora.²¹¹ Kapodistrias nakonec zůstal se svým plánem v izolaci. Klesající carova důvěra a nesouhlas Pozzo di Borga a Metternicha posléze znamenaly definitivní konec jeho návrhům.²¹²

První neformální zasedání se konalo 12. ledna 1821. Ruffo na něm předložil dopisy od Ferdinanda I. adresované jeho synovi vévodovi kalábrijském, který vládl po dobu nepřítomnosti svého otce jako princ regent. Dopisy byly upraveny Gentzem do podoby, která odpovídala politice východních mocností a ve kterých stálo, že osvobozený neapolský panovník bude následovat rakouskou armádu a že princ regent je povinen respektovat výsledky lublaňského zasedání.²¹³ S dopisem měl být vyslán do Neapole di Gallo a jediný, kdo proti znění protestoval, byl Gordon, který odmítl přijmout jakoukoli zodpovědnost za postup východních zástupců. Jelikož jednalo pouze neformální zasedání, zůstala forma, jak bude britský protest, ke kterému se nakonec přidala i Francie, do jednacího žurnálu zaznamenán.²¹⁴

²⁰⁹ WOODHOUSE, s. 251.

²¹⁰ SCHROEDER, *Transformation*, s. 610.

²¹¹ WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 314.

²¹² SCHROEDER, s. *Metternich's Diplomacy*, s. 105.

²¹³ POLIŠENSKÝ, s. 103.

²¹⁴ PALMER, *Metternich*, s. 199.

Navzdory tomu usilovalo Rakousko o získání podpory ve svém postupu od neapolského krále. Metternich s Gentzen vypracovali pro tuto příležitost dopis, který přečetl 13. ledna 1821 kardinál Ruffo jménem samotného krále. Za účasti všech zástupců velmocí prohlásil, že neapolský král, aby zabránil hrůzám války, je povinen přestat respektovat nový vládní systém a žádá, aby rakouská armáda přišla do Neapolska zabránit krveprolití. Metternich získal tímto způsobem legitimní souhlas neapolského krále s rakouskou intervencí.²¹⁵

Problém nastal na šestém zasedání, na kterém bylo vyřešeno znění memoranda, jež zůstalo otevřené po neformálním jednání z 12. ledna 1821. Ve zprávě bylo stanoveno, že Velká Británie je součástí aliance, která souhlasí s vojenským zásahem proti Neapolsku. V průběhu projednávání tohoto dokumentu dorazil Charles Stewart do Lublaně a okamžitě vznesl jménem britské vlády protest. Na sedmém zasedání vyjádřil nesouhlas s nepřátelskými záměry, které byly namířeny na Neapolsko jménem spojeneckých panovníků, tedy včetně Velké Británie.²¹⁶ Jeho pozice však byla slabá. Nejenže dorazil se zpožděním na kongres, který byl v plném proudu a o jehož dění měl minimální informace, ale nemohl se obrátit ani na žádného případného spojence, protože celý kongres ovládal Metternich. Nicméně se mu podařilo přimět rakouského ministra, aby jeho protest byl připojen k žurnálu, který měl být přečten před zástupci italských států a ve kterém mělo stát, že „navzdory přítomnosti britského zástupce na kongresu, který se koná v Lublani, není oprávněný za svoji osobu se přímo připojit k záznamu konference, pokud král, jeho pán, neposoudí, že je v souladu se stanovisky, které zaujal k těmto otázkám“.²¹⁷ Charles Stewart doufal, že se mu tímto krokem podařilo zachovat britskou neutralitu.

Britský zástupce se rozhodl zúčastnit slavnostního čtení dokumentu, které se konalo 30. ledna 1821. K jeho překvapení však zjistil, že Metternich dopis přepracoval a zcela vynechal část o britském protestu.²¹⁸ Charles Stewart byl rozhořčen chováním rakouského ministra. V dopise Castlereaghovi popsal situaci s Metternichem: „Nemohl jsem se vyhnout řešení, buď bude přečten žurnál ze sedmého jednání, který obsahuje výklad mé pozice, anebo pokud to bude nevyhnutelné, budu nucen žádat o vydání

²¹⁵ KISSINGER, *Obnovení*, s. 317.

²¹⁶ BEW, s. 505.

²¹⁷ WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, 316.

²¹⁸ KISSINGER, *Obnovení*, s. 317.

*samostatného prohlášení, které bude sděleno v některé části vévodovi di Gallo.*²¹⁹ Přes veškerý nesouhlas mu nakonec Metternich slíbil, že postoj britské vlády přečte sám na konci shromáždění. Vévoda di Gallo byl předvolán před všechny zástupce kongresu a italských států a bylo mu sděleno, že rakouská armáda si vymáhá právo na potlačení revoluce v Neapolsku za souhlasu spojenců.²²⁰ Stewartův protest Metternich ve svém projevu natolik zastínil, že nakonec vyšel do prázdna. Vévoda di Gallo bez jakéhokoli odporu všechny podmínky přijal a pouhým přikývnutím souhlasil s rakouskou intervencí.²²¹

Castlereagh byl mezitím doma dostatečně informován o dění jak v Lublani, tak v Neapolsku. Zbabělým chováním Ferdinanda I. byl velmi znepokojen a domníval se, že karbonáři mají větší právo na vlastní obranu, než ho má Rakousko.²²² Vyslancům evropských dvorů v Londýně stále opakoval nebezpečí zásad přijatých v Opavě a jejich nemožnost přijetí vládou Velké Británie. Esterházy označoval Castlereaghovo chování jako ukázkou slabosti, která je dána nespokojeností s vlivem Ruska na kontinentu, nepopularitou vlády Toryů u britské veřejnosti, nedůvěrou ve francouzskou politiku či strachem z vlivu Předběžného protokolu na situaci ve Španělsku. V každém případě se Castlereagh snažil výsledek jednání východních mocností v Opavě co nejvíce zviditelnit a obhájit britský postup.²²³ Znění dokumentu, který byl sepsán 8. prosince 1820 v Opavě, rozeslal téměř po všech evropských dvorech a připojil k ní dodatek, který objasňoval pozici Velké Británie. V něm stálo, že britská vláda nesouhlasí s dokumentem, jenž ji zatahuje do záležitostí, které jsou v plném rozporu s její politikou.²²⁴

Castlereagh se nakonec rozhodl, že vypracuje samostatný dokument, který měl sloužit jako obrana britské politiky i jeho samotného a který byl přímou reakcí na dokument sepsaný 8. prosince 1820. Jednalo se o oběžník, který britský ministr vypracoval 19. ledna 1821 a který byl rozeslán všem britským zástupcům na kontinentu. Jeho obsah byl dalším opakováním britských stanovisek a hájením politiky ostrovní velmoci. Castlereagh zopakoval, že všeobecné právo na zasahování do vnitřních

²¹⁹ WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 319.

²²⁰ JARRETT, Mark, *The Congress of Vienna and its Legacy. War and Great Power Diplomacy after Napoleon*, New York 2013, s. 275.

²²¹ SCHROEDER, *Metternich's Diplomacy*, s. 108

²²² WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 319.

²²³ BEW, s. 507.

²²⁴ BOYCE, s. 49.

záležitostí suverénních států je zcela vyloučeno a je v protikladu se zásadami aliance a že jej v žádném případě nelze vykládat podle smluv z roku 1815. Nevyloučil však možnost práva na intervenci, ale pouze v případě ohrožení bezpečnosti rovnováhy sil v Evropě nebo samotných zájmů jednotlivých států. S intervencí v Neapolsku souhlasil, ale pouze ze strany Rakouska, nikoli aliance.²²⁵

Důležité však bylo, že Castlereagh označil za jedinou správnou zahraniční politiku spojení evropských mocností, které má být zárukou zachování míru. Pro britského ministra byl systém, na jehož vytvoření měl zásadní vliv, jedinou možnou alternativou, která spojovala Velkou Británii s kontinentem. Jeho krach by ukončil ambice Velké Británie na evropské pevnině a způsobil její izolaci. Tyto argumenty mohly být Castlereaghovým důvodem přehlížení výsledků půlročních jednání, která začala v Opavě a vyvrcholila v Lublani. Slepá důvěra v systém, jehož zásady se obrátily proti němu, měla za následek vytvoření spojení mezi třemi východními velmocemi, které chtěly prosazovat své cíle vlastním způsobem.²²⁶

Základy systému položené v roce 1815 ustoupily při prosazování životních cílů Rakouska do pozadí. Stejně tak britsko-rakouské spojení se jevílo jako nefunkční, pokud nebylo uplatněno proti společné hrozbě. Dokonce i rozdíl v samotném výkladu smluv se ukázal jako překážka ve vztahu mezi ostrovní a kontinentálními velmocemi. Castlereagh však nadále pevně věřil v budoucnost Evropy a v zachování míru pomocí společných diplomatických jednání. Na obranu své politiky, mezinárodního systému a oběžníku z 19. ledna 1821 vystoupil naposledy v britském parlamentu.²²⁷ Na začátku svého vystoupení uznal chyby aliance a připustil rozdílné postoje, které názorově rozdělily Velkou Británii a kontinentální mocnosti, ale nakonec vystoupil s obranou evropského systému, když řekl: „*Názorový rozdíl, který v této otázce panuje mezi Londýnem a ostatními, nemůže žádným způsobem narušit harmonii a srdečnost aliance ohledně jiných problémů nebo zmenšit jejich společné úsilí o úplné splnění všech existujících ujednání.*“²²⁸ Obrana takového spojení se stávala nesmírně obtížnou, jak před britským parlamentem, tak před britskou veřejností.

²²⁵ Oběžník kanceláře ministerstva zahraničí Velké Británie pro dvory evropských států, Londýn, 19. 1. 1819, HERTSLET, s. 665.

²²⁶ KISSINGER, *Obnovení*, s. 319.

²²⁷ BEW, s. 506.

²²⁸ SLADKOVSKÁ, *Evropské velmoci a kongresy Svaté aliance*, s. 52.

Castlereaghův oběžník dorazil do Lublaně 2. února 1821 a týž den jej Charles Stewart přečetl zástupcům mocností. Alexandr I. se snažil všemi způsoby obhájit politiku intervence, ale zároveň popřel, že by se Rusko vměšovalo do vnitřních záležitostí suverénních států. Zahraniční politika Francie byla rozdělena na dvě poloviny, kdy jedna polovina zastupovaná Pasquierem souhlasila s britskými kroky a druhá, jejímž hlavním zastáncem byl Blacas, proti oběžníku protestovala. Nejvíce nelibě nesl prohlášení Metternich, který řekl, „*že by bylo lepší, kdyby Anglie ve své pozici zvážila, zda by neměla opustit kongres*“.²²⁹

Navzdory protestu britského ministra byla neapolská vláda seznámena 9. února 1821 s výsledky lublaňských jednání. V době, kdy vévoda di Gallo připravoval vládu na intervenci, pochodovala již rakouská armáda směrem k Apeninskému poloostrovu. Neapolská vláda reagovala svoláním mimořádného shromáždění parlamentu a vyhlásila 15. února 1821 Rakousku válku.²³⁰ Situace v Neapolsku, postoj Rakouska a výsledky kongresu, probudily k činnosti karbonáře na severu Apeninského poloostrova. Nejvíce se situace projevila v Piemontu, což byl jediný stát, který odolával tlaku a vlivu Rakouska.²³¹ Zde došlo 9. března 1821 k vojenskému převratu. Události nabraly rychlý spád a 10. března 1821 bylo v Alessandrii svoláno italské království a vyhlášena válka Rakousku.²³² Král Viktor Emanuel I., který sám nesl nelibě vliv Rakouska na poloostrově, byl pod tlakem vzniklé situace donucen vzdát se trůnu ve prospěch svého bratra Karla Felixe.²³³

Zprávy o převratu dorazily do Lublaně 12. března 1821. Jednání byla oficiálně ukončena již na konci února, ale poněvadž Metternich trval na tom, že by se kongres neměl rozejít do doby, než bude revoluce v Neapolsku potlačena, byli v Lublani ještě přítomni zástupci evropských velmocí. Ruský car tyto okolnosti shledával jako další znamení od Boha.²³⁴ Pro Metternicha nastala obtížná situace. Do Lublaně ještě nedorazily zprávy o výsledku rakouské intervence a situace v Piemontu si žádala okamžité řešení. Ještě téhož dne se Rakousko a Rusko dohodly, že rakouská armáda v Neapolsku bude dále pokračovat v operacích a nebude zasahovat do dění v Piemontu.

²²⁹ WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 324.

²³⁰ GRIMSTED, s. 163.

²³¹ REINERMAN, Alan, *Metternich, Alexander I, and the Russian Challenge in Italy 1815–1820*. In: *The Journal of Modern History* 46, 1974, 2, s. 274.

²³² JARRETT, s. 281.

²³³ ŠUSTA, s. 138.

²³⁴ KISSINGER, *Obnovení*, s. 323.

Dále, že z Vídně bude na sever Apeninského poloostrova odvedeno 80 000 mužů a že ruská armáda v síle 90 000 mužů pomůže Rakousku v jeho tažení.²³⁵

V této chvíli se projevila změna v politice Francie. La Ferronnays se snažil přimět cara, aby Rusko souhlasilo s francouzským zásahem na severu Apeninského poloostrova. Metternich byl tímto návrhem znepokojen. Francie se nakonec snažila alespoň získat roli zprostředkovatele, ale narazila na odpor jak Castlereagha, tak Metternicha. Britský ministr byl proti tomu, aby Francie zvyšovala svůj vliv na poloostrově. Dle jeho názoru by bylo nejlepším řešením, kdyby se podařilo vyhnout zásahu další mocnosti. Pokud by však muselo dojít k použití síly, byl by lepší postup rakousko-francouzských sil, než přítomnost ruské armády na jihu Evropy. Castlereaghův protest nakonec přiměl Francii, aby v záležitostech zachovala neutralitu.²³⁶

Události se nakonec vydaly zcela jiným směrem. Neapolská revoluce byla poražena rakouskou armádou 7. března 1821 v bitvě u Riety a 24. března 1821 vstoupily rakouské oddíly do hlavní města Neapole.²³⁷ Postup ruských vojsk byl nakonec zastaven poté, co si rakouské oddíly v Piemontu pod vedením generála Ferdinanda Antonína Bubny poradily s povstalcí a zvítězily 8. dubna 1821 v bitvě u Novary. Do Neapolska se vrátil Ferdinand I. a zrušil všechna opatření schválená liberální vládou. Situace v Piemontu se stabilizovala a Karel Felix potvrdil pobyt rakouských vojsk na svém území.²³⁸

Během rakouského tažení na Apeninském poloostrově se ustálila situace na britské politické scéně. Smrt královny Karolíny uklidnila dění v parlamentu a Castlereaghoova pozice se upevnila. Poté, co Gordon obdržel pozitivní zprávy o domácí politické situaci, informoval Metternicha, že může očekávat změnu v britské zahraniční politice. To ovšem Castlereagh ihned vyvrátil.²³⁹ Ve svém dopise Gordonovi napsal, že britská politika musí pokračovat ve stanoveném kurzu a i přes dočasné problémy musí zůstat systém v neměnné podobě. Castlereagh bez odporu obhájil britskou neutralitu v parlamentu a mohl tak netrpělivě očekávat zprávy o výsledku rakouské intervence.

²³⁵ Z Metternichovi korespondence, Lublaň, 15. března 1821, METTERNICH, Richard (ed), *Memoirs of Prince Metternich 1815–1829*, London 1881, III, s. 486–490.

²³⁶ WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 330.

²³⁷ ŠUSTA, s. 162.

²³⁸ PALMER, *Metternich*, s. 200.

²³⁹ BEW, s. 507.

Britský ministr navrhoval Metternichovi, aby byl v Neapolsku přijat dokument, který by byl alespoň zdáním ústavy a uklidnil by tak neapolské radikály. Metternich po potlačení revoluce chtěl získat na svoji stranu umírněné hnutí a tak neměl námitky o návrhu jednat, ale vše ztroskotalo na neúprosném Ferdinandu I., který jednání o ústavě odmítl a začal si nelítostně vyřizovat účty s karbonáři.²⁴⁰

Během kongresu se začala projednávat důležitá otázka, která se týkala britských zájmů. Byl to problém intervence ve Španělsku.²⁴¹ Na řešení problému měl největší zájem car, který označoval španělskou revoluci za příčinu vzniku revolučních nálad na Apeninském poloostrově. Z toho důvodu chtěl postupovat v potlačení revoluce podle neapolského vzoru. Obrátil se na La Ferronayse s tím, že „*snad nadejde rovněž okamžik, kdy Francie sehraje vůči Španělsku tutéž roli, jaké se vůči Neapoli ujalo Rakousko*“.²⁴² Dále prohlásil, že je povinností aliance intervenovat na základě jednání, která proběhla v Opavě a kde byl stanoven směr všeobecných záruk, které měly být aplikovány jak ve Španělsku, tak v Neapolsku.²⁴³ Avšak Francie zůstala názorově rozdělena. Pasquier se obával, že pokud by Francie intervenovala ve Španělsku, vzbudilo by to protesty u francouzských levicových liberálů, kteří byli v úzkém kontaktu se španělskými liberály. Výsledkem politické roztržky by mohla být nová revoluce, která by zachvátila Francii. Do Madridu pro jistotu poslal dopis, ve kterém informoval, že Francie by zasáhla proti Španělsku pouze v případě, že by ji samotné Španělsko napadlo. Kromě cara byl nakonec jediným, kdo toužil po intervenci, samotný král Ferdinand VII.²⁴⁴

Castlereagh byl samozřejmě proti návrhu a Metternich jeho stanovisko podpořil. Pro britského ministra bylo nemožné, aby se vzdal své politiky neintervence stanovené v memorandu z 5. května 1820. Metternich nehodlal v tomto případě nechat Castlereagha v izolaci. Francouzská intervence ve Španělsku by donutila Velkou Británii k reakci, která by v důsledku vedla k vystoupení ostrovní velmoci z kongresového systému a k definitivnímu rozpadu aliance. Metternich si toho byl dobře vědom a usuzoval, že spojení s Velkou Británií je stále cenné, zvláště v postupu proti carovi. Zvítězil nakonec se svou typickou politikou odkládání, když přesvědčil

²⁴⁰ WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 337.

²⁴¹ CLARK, s. 675.

²⁴² KISSINGER, *Obnovení*, s. 321.

²⁴³ MAY, s. 23.

²⁴⁴ SCHROEDER, *Transformation*, s. 613.

cara, že intervence ve Španělsku je předčasná vzhledem k vnitřní situaci ve Francii. Zástupci se nakonec dohodli, že otázkou španělské intervence se bude zabývat budoucí kongres, který byl naplánován na příští rok.²⁴⁵

Nicméně Španělsko ovládané liberály bylo již předem uvrženo v nemilost východních velmocí. Car prohlásil, že pokud Španělsko bude deklarovat válku Francii, vyhlásí Rusko okamžitě válku Španělsku.²⁴⁶ Velvyslanci mocností ve Španělsku neměli komunikovat s liberální vládou bez předchozího domácího souhlasu. Španělsko bylo také vyloučeno ze širší aliance. Španělská vláda pozorovala opavská a lublaňská jednání s nevolí a tušila, že ji stihne stejný osud jako Neapolsko. Východní mocnosti však španělské představitele ubezpečovaly, že k intervenci na Pyrenejském poloostrově nevidí důvod.²⁴⁷

Poté, co Neapolsko přestalo být centrem mezinárodního dění, přesunuly mocnosti pozornost na povstání v podunajských knížectvích, do jehož čela se postavil Alexander Ypsilanti. Tento Řek, který byl důstojníkem ruské armády, se ihned obrátil na cara Alexandra I. s žádostí o podporu. Castlereagh ani Metternich se vzpourou nesouhlasili. Rakouský ministr použil k přesvědčení cara Castlereaghovu politiku neintervence. Oproti situaci v Neapolsku byl rakouský ministr na straně nezasahování. Pro Castlereagha i Metternicha bylo nepředstavitelné, aby Rusko zasahovalo na Balkánském poloostrově. Britský ministr zaujal k dění v podunajských knížectvích stejný postoj jako k neapolským událostem. Podunajská knížectví byla pod nadvládou Osmanské říše, jednalo se tedy o vzpouru proti legitimní vládě. Car se nakonec od podpory řeckého povstání distancoval.²⁴⁸ V době vypuknutí povstání byla pro cara důležitější západní Evropa a především situace ve Španělsku. Dalším důvodem byla carova touha potlačit revolučního ducha, který v té době zmítal Evropou. Nejvíce zklamáný z odmítnutí carovy podpory byl Kapodistrias, který v podpoře povstání viděl cíl vlastní politiky.²⁴⁹

Oficiální ukončení kongresu nastalo již 26. února 1821. Vzniklé okolnosti však způsobily, že zástupci velmocí začali z Lublaně odjíždět až začátkem května. Diplomaté se na konci února domluvili, že na 1. září 1822 bude svolán kongres do Florencie, kde

²⁴⁵ PALMER, *Metternich*, s. 200.

²⁴⁶ WOODHOUSE, s. 251.

²⁴⁷ WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 339.

²⁴⁸ MARRIOT, John Arthur Ransome, *The Eastern Question. An Historical Study in European Diplomacy*, Oxford 1940, s. 197.

²⁴⁹ GRIMSTED, s. 182.

budou řešeny otázky spojené s revolucemi na Apeninském poloostrově a ve Španělsku. Definitivní tečkou bylo vydání deklaraace 12. května 1821, ve které se tři východní mocnosti chválily, že uchránily Evropu před revolučním rozvratem. Zavázaly se, že společně budou dál vystupovat v roli ochránců národů a stavět se proti narušitelům stávajícího pořádku.²⁵⁰

Úspěšnou politiku, kterou Metternich započal v Opavě, mistrovsky dokončil v Lublani. Podařilo se mu získat na svoji stranu cara, vyšachovat z jednání Kapodistriase, potlačit dvě revoluce a odolat protestům ze strany Velké Británie.²⁵¹ Na opačné straně Castlereagh čelil celý rok obtížné situaci na domácí scéně, kterou se nakonec jeho vládě podařilo stabilizovat. Nelze však popřít, že na mezinárodním poli svůj boj částečně prohrál. Limitovaná účast, která pokračovala i na kongresu v Lublani, se nesla ve stejném duchu jako na předchozím jednání v Opavě. Charles Stewart se nedokázal poučit z chyby, když se mu nepodařilo zabránit vzniku Předběžného protokolu a během zásadních jednání v Lublani opět nebyl přítomen. Pokud v Opavě vzbuzoval charakter Předběžného protokolu znepokojení, v Lublani již nikdo nepochyboval o jeho legitimitě. Castlereaghovy protesty nepřinesly v zásadě žádný výsledek. Ba naopak, kvůli svým obavám z rozpadu aliance, předstoupil před parlament s obhajobou nutnosti spojenecké jednoty. Britský ministr nepřestával věřit ve smysl evropského systému, ale úmyslně přehlížel jeho chyby, protože neměl jinou variantu, která by dokázala nahradit jeho zahraniční politiku.²⁵²

Jednání od října 1820 do května 1821 měla za následek změnu charakteru britsko-rakouské spolupráce. Dílčí problémy, které začínaly vycházet na povrch během kongresu v Cáchách, se naplno projeví v Opavě a v Lublani. Ukázalo se, že povaha spojení mezi ostrovní mocnostmi a Rakouskem je natolik odlišná, že se tento rozdíl projevil při prvním konkrétním případě, což byla otázka intervence v Neapolsku. Metternich měl v úmyslu prosadit rakouské cíle, a proto přehodnotil své vztahy k Rusku a přijal ho za svého dočasného největšího spojence. Při potlačování revoluce dokonce svolil, aby ruská armáda mohla Rakousku ve složitých chvílích asistovat. Z Velké Británie, bývalého hlavního spojence, se stal rázem v Opavě a Lublani největší protivník, který sice neprotestoval proti rakouské intervenci, avšak nesouhlasil se

²⁵⁰ Deklarace spojeneckých panovníků, Lublaň, 12. 5. 1821, HERTSLET, s. 667–670.

²⁵¹ WOODHOUSE, s. 252.

²⁵² BEW, s. 508.

způsobem, jakým ji Rakousko prosadilo v praxi. Avšak rok 1821 přinesl novou naději nejen pro britskou zahraniční politiku, ale také pro obnovení spolupráce s Rakouskem. Po povstání v podunajských knížectvích se projevil hlavní smysl britsko-rakouského spojení, tedy jednotný postup vůči Rusku. Castlereaghovy zásady začaly najednou mít užitek i pro Metternicha, který zjistil, že s jejich pomocí lze dosáhnout i rakouských cílů. Vnitropolitické problémy, které omezovaly Castlereagha v jeho jednání, ho vháněly do stále větší izolace. Poté, co se však situace v parlamentu na začátku roku 1821 uklidnila, byl očekáván odvážnější kurz britské zahraniční politiky. Proto mohl car Castlereagho prostřednictvím Gordona vzkázat, že doufá, že britského zástupce uvidí na nadcházejícím kongresu v příštím roce.²⁵³

²⁵³ KISSINGER, *Obnovení*, s. 325.

5 CASTLEREAGHOVA NADĚJE A KONEC KONGRESOVÉHO SYSTÉMU

5.1 Východní otázka

Úspěch povstání v podunajských knížectvích závisel na carově podpoře. Poté, co se Metternichovi podařilo na cara vyvinout tlak, aby od pomoci odstoupil, byla vzpoura odsouzena k nezdaru. Alexandr I. odeslal svůj souhlas s potlačením vzpoury sultánovi Mahmudovi II. a osmanské jednotky se daly na pochod. Podle rusko-osmanských smluv byl carův souhlas nezbytný k tomu, aby osmanská armáda mohla operovat na území knížectví. Na začátku května obsadily osmanské oddíly Bukurešť. Ypsilanty utekl do Rakouska a situace v knížectví se stabilizovala.²⁵⁴

Povstání se však stalo signálem pro Řeky na Peloponésském poloostrově. Podle řecké tradice se podnětem stalo vztyčení modrobílé vlajky patřící patriarchy Germanose. Přestože se jednalo o víceméně spontánní reakci, přípravy na vzpouru probíhaly již na konci roku 1820. Příčiny jejího vypuknutí byly dány několika faktory. Nespokojenost s osmanskou nadvládou, korupce a vysoké daně probouzely u Řeků touhu po vlastní nezávislosti.²⁵⁵ V době vypuknutí povstání byly navíc osmanské jednotky staženy z Peloponéského poloostrova, v důsledku mocenskopolitického boje sultána a Aliho pašy Tepelenského. Tato skutečnost poskytla Řekům značnou výhodu a měla pro Mahmuda II. zásadní důsledky.²⁵⁶ V Konstantinopoli vyvolala zpráva o vzpouře nespoutanou vlnu násilí proti řecké menšině.²⁵⁷ Výsledkem osmanské agrese bylo vypálení několika řeckých kostelů a oběšení pravoslavného patriarchy Gregoria V. 22. dubna 1821.²⁵⁸

Tři dny po této události napsal britský velvyslanec v Konstantinopoli Percy Clinton Sydney Smythe Strangford do Londýna Castlereaghoovi: „*Na nejvyšších místech říše vládne duch zarytého fanatismu. Lze očekávat strašné věci.*“²⁵⁹ Otázka Osmanské říše zastávala v pořadí britských zájmů tradičně přední místo. Důležitá byla sice její role pro

²⁵⁴ ŠEDIVÝ Miroslav, *Metternich, the Great Powers and the Eastern Question*, Plzeň 2013, s. 61.

²⁵⁵ MARRIOT, s. 200.

²⁵⁶ ŠEDIVÝ, Miroslav, *Krvavá odyssea. Řecký boj za nezávislost 1821–1832*, Praha 2011, s. 43.

²⁵⁷ MARRIOT, s. 205.

²⁵⁸ NICHOLS, Irby Coghill, *The European Pentarchy and the Congress of Verona 1822*, Hague 1971, s.

6.

²⁵⁹ PALMER, *Úpadek a pád Osmanské říše*, Praha 1996 s. 92.

britský obchod na Blízkém východě, ale pro Castlereagha měla Osmanská říše také zásadní úlohu v politice zachování rovnováhy sil v Evropě. Britský ministr vycházel z úvah svého učitele Pitta mladšího, podle kterého měla Osmanská říše tvořit mocenskou protiváhu k Rusku.²⁶⁰

Na Vídeňském kongresu se britský ministr připojil k Metternichově plánu, aby Osmanská říše byla zahrnuta do systému všeobecných záruk a byla tak evropskými mocnostmi uznána sultánova svrchovanost a integrita jeho říše.²⁶¹ Castlereagh se v průběhu kongresu chopil Metternichovy myšlenky a pokusil se jednat s carem. Navrhl, aby výměnou za souhlas s rozšířením systému všeobecných záruk o Osmanskou říši byla do jednání zahrnuta otázka sporných rusko-osmanských hranic na Kavkaze. Roli zprostředkovatele by ve sporu hrála Velká Británie, Rakousko a Francie, což by ve výsledku postavilo Rusko do lepší vyjednávací pozice. Castlereaghův návrh však překvapivě odmítl Mahmud II. Jako oficiální důvod bylo uvedeno, že mezi sultánem a carem neexistuje spor, který by vyžadoval cizí zprostředkování. Ve skutečnosti sultán pojal podezření, že by přistoupením na jednání mohl ztratit území na východním břehu Černého moře.²⁶² Navzdory Castlereaghovo snaze tak Osmanská říše zůstala mimo systém vídeňského upořádání.

Propast mezi aliancí a Osmanskou říší se ještě prohloubila po podepsání Svaté aliance.²⁶³ Sultán věřil, že smlouva je namířena přímo proti němu a povede k novodobé křížové výpravě. Ve skutečnosti žádná z mocností, dokonce ani Rusko, neměla po roce 1815 žádný důvod zaútočit na Osmanskou říši.²⁶⁴ Zásadní zlom ovšem nastal na konci dubna 1821 po popravě Gregoria a vraždění Řeků v Konstantinopoli. Když se zprávy o osmanských ukrutnostech dostaly do Ruska, svatý synod ruské pravoslavné církve naléhal na cara, aby se pomstil a vyhlásil Osmanům válku.²⁶⁵ Alexandr I. byl v době vypuknutí řeckého povstání stále v Lublani. Po rozhovoru s Metternichem souhlasil, že proti sultánovi nepodnikne samostatnou akci a bude jednat v zájmu celé aliance.

²⁶⁰ SCHROEDER, *Transformation*, s. 618.

²⁶¹ ŠEDIVÝ, Miroslav, *Metternich, Afrika a evropský státní systém v letech 1814–1848*. In: KOUCKÁ, Ivana, KAŠPÁRKOVÁ, Jarmila (ed.), *Historica Olomoucensia*. Sborník prací historických XXXI 43, 2012, s. 68.

²⁶² ŠEDIVÝ, *Metternich, the Great Powers*, s. 43.

²⁶³ DUGGAN, Stephen Pierce Hayden, *The Eastern Question. A Study in Diplomacy*, New York 1902, s. 61.

²⁶⁴ BITIS, *Russia and the Eastern Question. Army, Government, and Society, 1815–1833*, Oxford, New York 2006 s. 28.

²⁶⁵ PALMER, *Úpadek a pád*, s. 92.

Dokonce slíbil, že neprovede žádné kroky bez předchozí konzultace s Františkem I.²⁶⁶ Na carovy názory měl v této době stále značný vliv Metternich, což se ovšem změnilo po carově návratu do Ruska.²⁶⁷

Neustávající zprávy o zabíjení pravoslavných křesťanů a kroky osmanského panovníka, které ohrožovaly ruský obchod v Černém moři, vedly cara k přehodnocení postoje vůči Vysoké portě. Na Alexandra I. začala mít vliv ruská pro-válečná klika a především Kapodistrias. Mezitím ruský velvyslanec v Konstantinopoli baron Grigorij Alexandrovič Stroganov protestoval proti osmanskému vraždění křesťanských věřících a omezování ruského obchodu. Nicméně krveprolití probíhalo na obou stranách a Turci získali podezření, že za povstáním stojí ruská vláda. Situace vedla k vážné diplomatické roztržce.²⁶⁸

Do jednání proto vstoupil Strangford a pokusil se uklidnit vztahy mezi oběma stranami. Ve svém postupu měl přitom vycházet z Castlereagových instrukcí. Strangfordovy postoje byly však zpočátku výrazně pro-osmanské a za své porušování neutrality byl mírně pokárán londýnskou vládou. Nelze mu však upřít významnou roli, kterou sehrál v prvních letech blízkovýchodní krize. Na začátku května 1821 se sešel s osmanským reis efendim²⁶⁹ Hamidem Beyem a snažil ho přesvědčit, aby Vysoká porta byla ve svém politickém kurzu umírněnější. Pevně věřil, že hrozbě vypuknutí války se podaří zabránit, pokud sultán uklidní vášně svých muslimských poddaných a Rusko přistoupí na diplomatická jednání. Strangford měl pro své pro-osmanské postoje větší sympatie u Vysoké porty, než nepřátelský Stroganov nebo rakouský internuncius kníže Rudolf von Lützow. Své diplomatické metody však používal typicky britským způsobem. Poté, co mu Lützow nabídl, aby společně postupovali proti sultánovi, odmítl ho s tím, že mocnosti nemají právo zasahovat do vnitřních záležitostí Osmanské říše.²⁷⁰ Kroky britského velvyslance pobouřili kancléře Metternicha,²⁷¹ který apeloval na Londýn, aby přiměl Stroganova ke spolupráci. Nicméně i přesto se Strangfordův přístup do léta prakticky nezměnil.²⁷² Na druhou stranu je potřeba zdůraznit, že Vysokou portu

²⁶⁶ ALGERNON, s. 187.

²⁶⁷ MARRIOT, s. 196.

²⁶⁸ BITIS, s. 109.

²⁶⁹ Osmanské pojmenování ministra zahraničí.

²⁷⁰ WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 355.

²⁷¹ Metternich byl jmenován Františkem I. kancléřem 25. května 1821.

²⁷² ŠEDIVÝ, *Metternich, the Great Powers*, s. 67.

tvrdě kritizoval za její postup proti Řekům a za porušování obchodních práv Ruska v Černém moři.²⁷³

Situace eskalovala na začátku července 1821 poté, co dorazila do Konstantinopole nóta s ruskými požadavky. Na jejich základě měli Turci stáhnout armádu z podunajských knížectví, zajistit bezpečnost křesťanům žijícím v Osmanské říši, obnovit zničené kostely a rozlišovat mezi nevinnými Řeky a povstalci. Na odpověď měla Vysoká porta osm dní, pokud do té doby neobdržel Stroganov žádné stanovisko, měl by podle instrukcí opustit Konstantinopol. V této souvislosti zaslal Strangford britskému kabinetu zprávu, ve které vystupoval na sultánovu obranu. Britský velvyslanec v dopise obhajoval sultánovo právo na potrestání povstalců a popisoval řeckou nelojalitu vůči jejich panovníkovi. Dále konstatoval, že oběšení řeckého patriarchy bylo sice závažným aktem, ale byl přesvědčen, že mnoho zavražděných biskupů se na povstání také podílelo. Navzdory tomu se sešel s Hamidem Beyem a snažil se získat jeho odpověď na ruské požadavky. Místo požadovaného stanoviska však přišlo zděšení. Reis effendi mu během rozhovoru prozradil svůj plán na zatčení ruského velvyslance. Strangford si uvědomil závažnost situace, která by znamenala bezprostřední válku. Ve svém dopise Castlereaghovi napsal: „*Mé lordstvo, při této příležitosti jsem musel protestovat jako nikdy doposud ve svém životě, nikdy jsem nebyl tak vážný ani tak nervózní při svém pracovním úsilí odradit reis effendiho od toho nejotřesnějšího opatření.*“²⁷⁴ Strangfordovi se nakonec podařilo zabránit zatčení Stroganova a odvrátit doposud největší hrozbu vypuknutí války. Ruský velvyslanec nakonec odjel 10. srpna 1821 do Oděsy, čímž byly přerušeny diplomatické vztahy mezi Ruskem a Osmanskou říší.²⁷⁵

Strangfordova politika nebyla však opět úplně v souladu s instrukcemi z Londýna. Metternich znovu apeloval na Castlereagha, aby donutil britského velvyslance v Konstantinopoli k užší spolupráci s Lützowem. Strangford ovšem výzvy z Londýna ignoroval. Castlereagh si uvědomoval, že k odvrácení hrozby války je zapotřebí se setkat s Metternichem.²⁷⁶ I přesto, že oba státníci sdíleli podobný pohled na situaci, lišili se v názoru na způsob jejího řešení. V reakci na Stroganovův odjezd z Konstantinopole

²⁷³ SCHROEDER, *Metternich's Diplomacy*, s. 107.

²⁷⁴ WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 357.

²⁷⁵ BITIS, s. 111.

²⁷⁶ IRBY, s. 9.

navrhl Metternich svolat do Vídně schůzku ministerských zástupců mocností. Zasedání bylo plánováno již od poloviny července a jeho cílem bylo nalézt společný diplomatický postup v záležitostech Blízkého východu. Castlereagh byl v září 1821 po boku Jiřího IV. na jeho cestě po Irsku a účast na jednání odmítl. Nicméně ze současného pohledu se jeví jako překonané, že by důvodem odmítnutí byl rozdíl mezi jeho a Metternichovo politikou vůči Osmanské říši.²⁷⁷

Britský ministr a rakouský kancléř spolu postupovali i proti carovi. Castlereagh vyjasnil britská stanoviska v dopise z 16. července 1821. Odvolával se přitom na carův slib z Cách, že se Castlereagh na něj v případě krize může kdykoliv obrátit.²⁷⁸ V úvodu dopisu britský ministr narážel na vnitropolitickou situaci v Rusku. Poté obratně přešel k britsko-ruskému spojení a vyjádřil jeho důvěru v carovu touhu po zachování evropského systému, tak jak byl vytvořen na základě nedávných mírových smluv. Dopis pokračoval názory, že řecké povstání je „*formou organizované vzpoury, která se systematicky šíří skrze celou Evropu a která vybuchuje právě tam, kde je ruka vládnoucí moci oslabena. Tyto příznaky jsou o to ničivější v Turecku, protože v této nešťastné zemi najdeme všechny zlé vášně a předsudky a především náboženskou nevráživost, která dává občanským nepokojům nejodpornější zabarvení*“.²⁷⁹ Taková formulace může působit jako porušení britské politiky nevměšování. Castlereagh ukázal, že pokud jsou ohroženy i britské zájmy dokáže význam aliance interpretovat k vlastnímu prospěchu. Pokud Velká Británie stála v průběhu roku 1821 na okraji aliance, tak po vypuknutí řeckého povstání se opět postavila do jejího čela. Jeho dopis končil slovy: „*Jsem důvěrně přesvědčen, že každý stát ... se svými vlastními principy a zvyklostmi zůstane beze změny věrný základním principům aliance a že současný evropský systém, který byl tak opatrně uspořádán, bude dlouho existovat pro bezpečí v Evropě.*“²⁸⁰

Carova reakce na Castlereaghův dopis nebyla vysloveně příznivá. Ve své nejednoznačné odpovědi napsal: „*Zajdu ve své shovívavosti co nejdále.*“²⁸¹ Avšak pod množstvím memorand, které mu posílal především Metternich, nakonec Alexandr I. ustoupil. Rakouskému kancléři se podařilo získat na britsko-rakouskou stranu i Prusko a

²⁷⁷ ŠEDIVÝ, *Metternich, the Great Powers*, s. 74.

²⁷⁸ KISSINGER, *Obnovení*, s. 240.

²⁷⁹ Castlereagh Alexandrovi I., Londýn, 16. 7. 1821, VANE, XII, s. 406.

²⁸⁰ Tamtéž, s. 407.

²⁸¹ KISSINGER, *Obnovení*, s. 342.

pomocí kompromitujících dopisů oslabit Kapodistriasův vliv.²⁸² Rusko se tak ocitlo opět v izolaci. Alexandr I. upustil od válečné rétoriky a zakázal Kapodistriasovi a Nesselrodemu, aby o výhrůžkách psali do Konstantinopole.²⁸³ Castlereagh a Metternich dosáhli dílčího vítězství, když se jim podařilo zabránit bezprostřednímu vypuknutí války, ale napětí mezi Ruskem a Osmanskou říší trvalo nadále. Získali však důležitý čas k tomu, aby se mohli dále poradit na společném postupu.²⁸⁴

K tomuto záměru výborně posloužila plánovaná návštěva Hannoveru Jiřím IV., jehož na cestě doprovázel Castlereagh. Metternich byl návštěvou potěšen a navrhl britskému ministrovi osobní setkání. Ten schůzku s povděkem přijal. Oba si dobře uvědomovali, jak cenné jsou soukromé rozhovory, které korespondence nedokáže žádným způsobem nahradit. Výsledkem byla schůze naplánovaná na polovinu října 1821 do Hannoveru, a která se stala posledním osobním setkáním Castlereagha a Metternicha.²⁸⁵ Období Opavského a Lublaňského kongresu bylo minulostí a britsko-rakouská spolupráce byla opět obnovena.²⁸⁶ Případ Osmanské říše byl naprosto odlišný od předchozích událostí. Kongres v Cáchách se zabýval záležitostmi Francie, ve které byla politická situace pod kontrolou. V Opavě a Lublani se řešily z britského pohledu okrajové záležitosti, na kterých Velká Británie, s výjimkou otázky Španělska, neměla přímý zájem.²⁸⁷ Východní otázka však byla nespornou součástí britské politiky, až do jejího úplného vyřešení. Povaha spolupráce mezi Velkou Británií a Rakouskem tak získala svůj původní smysl, kterým bylo zamezení Rusku v ohrožení rovnováhy sil v Evropě.²⁸⁸

Castlereagh se při své cestě na kontinent musel zabývat kromě mezinárodně politických problémů také situací v britském parlamentu. Jiří IV. ztratil po korunovační aféře důvěru v Liverpoola a toužil po jeho odvolání. To bylo také téma, které řešil na audienci s Metternichem. Rakouský kancléř přijal pozitivně návrh, že by do úřadu místo Liverpoola měl nastoupit Castlereagh a přitom si ponechat ministerstvo zahraničí. Pro

²⁸² MARRIOT, s. 207.

²⁸³ WOODHOUSE, s. 330.

²⁸⁴ NICOLSON, *The Congress of Vienna*, s. 278.

²⁸⁵ ŠEDIVÝ, Miroslav, *Metternich a Turecko*. In: Historický obzor 15, 2004, 9/10, s. 196.

²⁸⁶ ALGERNON, s. 192.

²⁸⁷ DUGGAN, s. 64.

²⁸⁸ KISSINGER, Henry, *Umění diplomacie. Od Richelieua k pádu Berlínské zdi*, Praha 1999, s. 189.

Metternicha bylo udržení Toryů u moci záležitostí zásadního významu.²⁸⁹ Castlereagh by tak současně jako premiér získal i větší prostor při obhajobě své zahraniční politiky.

Rozhovory mezi britským ministrem a rakouským kancléřem v Hannoveru začaly 20. října 1821. Oba státníci se dohodli na jednotném postupu v Petrohradě a Konstantinopoli. V ruském hlavním městě měli velvyslanci naléhat na cara, aby zachoval mír za cenu přijetí ruských požadavků Vysokou portou. Shodli se na názoru, že car netouží po válce s Osmanskou říší a že důvodem vypuknutí by nebyla záležitost Řeků, avšak trvali na stažení osmanských jednotek z Moldavska a Valašska. V jejich postupu jim pomohla skutečnost, že v důsledku výměny vlády ve Francii nastoupil do úřadu ministerstva zahraničí baron Joseph de Villèle a na post premiéra byl jmenován vikomt Mathieu Jean Felicité de Montmorency-Laval. Oba politici byli nakloněni spolupráci s Velkou Británií a Rakouskem.²⁹⁰ K politickým změnám došlo i v Konstantinopoli, místo dosavadního reise effendi Hamida Beye, byl zvolen silně protikřesťanský Sadik Effendi.²⁹¹ Výsledky hannoverského setkání byly sepsány do dvou rozdílných směrnic, které byly zaslány do Petrohradu rakouskému a britskému velvyslanci. Odlišná rakouská a britská nařízení měla zamezit podezření ze společného protiruského postupu.²⁹²

Castlereagh se pokusil podpořit velvyslance v Petrohradě a zaslal carovi další dopis. Na jeho formulaci se projevila určitá jistota, kterou britský ministr získal v Hannoveru a která ho vedla k nerozváznému kroku. Místo dalšího ujištění o britsko-ruské spolupráci a stejném pohledu na situaci nechal Castlereagh Alexandra I. na pochybách v otázce britského postoje v případě vypuknutí války. Další chybou bylo, když prohlásil, že „*i kdyby se ukázalo, že válka je nevyhnutelná, nemohl bych souhlasit s tím, že jejím cílem bude vyhlášení řeckého státu, který by vznikl v důsledku systému povstání, jež imperátor tolik odsuzuje*“.²⁹³ Nakonec nepřímou vystoupil proti Kapodistriasovi, když napsal, že pokud někdo z ruské strany usiluje o vytvoření nezávislého řeckého státu, měl by toto stanovisko předložit před spojence, nikoli čekat,

²⁸⁹ WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 369.

²⁹⁰ ŠEDIVÝ, *Metternich, the Great Powers*, s. 76.

²⁹¹ Tamtéž.

²⁹² SCHROEDER, *Metternich's Diplomacy*, s. 177.

²⁹³ KISSINGER, *Obnovení*, s. 345.

že to udělají oni za něj.²⁹⁴ Tento diplomaticky nešťastně formulovaný dopis způsobil dočasné ochlazení britsko-ruských vztahů.

Situaci se pokusil zachránit Metternich, a proto 5. prosince 1821 zaslal carovi vlastní dopis. Rakouský kancléř zaujal opačný postoj než Castlereagh. Ve svém dopise připomínal carovi jeho předchozí vítězství, která úmyslně zveličoval. Metternich se dále snažil cara přesvědčit, že mír s Osmanskou říší je záležitostí správné morálky, na které si Alexandr I. tolik zakládal.²⁹⁵ Pokračoval podle taktiky, která se osvědčila v létě 1821. Do Petrohradu posílal jednu zprávu za druhou a doufal, že car opět ustoupí. Ve svém přístupu k carovi byl Metternich úspěšnější, než Castlereagh. Během kongresů v Opavě a Lublani objevil carovy slabiny, které poté obratně využíval. Britský ministr s carem osobně nehovořil od roku 1818 a nepodařilo se mu tak získat větší vliv. Rozdíl v přístupu se projevil i v odlišné povaze obou státníků. Metternich při snaze dosáhnout vlastních cílů postupoval daleko opatrněji a spíše vyčkával na vhodný okamžik, kdežto Castlereagh typicky britským způsobem předkládal veškeré své požadavky ihned na stůl.

Castlereagh a Metternich tentokrát sice cara zcela nepřesvědčili, ale podařilo se jim prohloubit jeho nerozhodnost. Alexandr I. si byl vědom, že pokud by došlo k válce s Osmanskou říší, nezískal by v Evropě žádnou podporu. Hlavní příčinou carovi nerozhodnosti byl stále Kapodistrias.²⁹⁶ Metternich ruského ministra neměl rád od Opavského kongresu a tentokrát se na jeho stranu přidal i Castlereagh, který ostře protestoval proti jeho projektu vytvoření Řeckého království. Oba proto zaměřili svoji pozornost znovu na Konstantinopol. Rakouský kancléř ve snaze demonstrovat britsko-rakouskou podporu ruských zájmům vypracoval dokument, který se skládal ze čtyř bodů a který měl být schválen Vysokou portou. Jednalo se o obnovení řeckých kostelů, ochranu řeckých obyvatel a jejich náboženství, stažení osmanských vojsk z podunajských knížectví a rozlišení mezi nevinnými Řeky a těmi, co se aktivně podíleli na povstání.²⁹⁷

Dokument s požadavky byl odeslán velvyslancům do Konstantinopole s výzvou, aby vyvinuli maximální úsilí a Osmanská říše podmínky přijala. Nicméně, Vysoká porta

²⁹⁴ BEW, s. 520.

²⁹⁵ KISSINGER, *Obnovení*, s. 347.

²⁹⁶ GRIMSTED, s. 191.

²⁹⁷ ŠEDIVÝ, *Metternich, the Great Powers*, s. 77.

protestovala proti stažení svých vojsk z podunajských knížectví, která podle nich byla nezbytná pro zachování míru a pořádku. Zdálo se, že Kapodistrias dosáhne svého triumfu. Britský velvyslanec v Petrohradě Charles Bagot v této době napsal do Londýna: „*Intriky hraběte Kapodistriase, ve snaze vyvolat válku, jsou nepředstavitelné a jeho ohromná smělost ho nutí se domnívat, že může být v ten samý čas ochráncem ruské politiky i vůdcem řecké revoluce.*“²⁹⁸ Ruský ministr reagoval na Metternichovy čtyři body ostrou odpovědí a rakouský kancléř se domníval, že bude následovat přerušování vzájemných styků.²⁹⁹

Avšak o tři dny později přišel důležitý zlom. Alexandr I. opět podlehl Castlereaghovu a Metternichovu nátlaku a ustoupil. V jeho soukromém dilematu zvítězila myšlenka spolupráce nad postupem, který by vedl k jeho úplné diplomatické izolaci. Car se proto rozhodl, že do Vídně vyšle svého zástupce Dmitrije Pavloviče Tatiščeva, aby o blízkovýchodní krizi jednal s Metternichem.³⁰⁰ Jednání byla zahájena během prvního březnového týdne roku 1822. Tatiščev dorazil do Vídně s nepochybnou vírou ve vlastní vítězství. Za Velkou Británii byl přítomen Stewart, ale jeho vliv na jednání byl minimální. Již pouhé místo konání odkazovalo na skutečnost, že hlavní role byla připravena Metternichovi.³⁰¹

Tatiščev vycházel při jednání ze dvou směrnic. První byla vytvořena Kapodistriasem a druhá carem. Metternichovi se podařilo ruského zástupce přesvědčit, aby jednal podle carových směrnic, ve kterých stálo, že Rusko hodlá jednat pouze v souladu se spojenci. Největším problémem byl ruský požadavek, aby byla zajištěna reorganizace Osmanské říše a tím byla zajištěna práva Řekům. Metternich s tím nesouhlasil a snažil se k otázce vůbec nevyjadřovat. Tatiščev byl nakonec přinucen požádat Metternicha, aby předložil alternativní plán. Rakouský kancléř vypracoval dvě zprávy. První byla určena Kapodistriasovi, v ní odmítal jeho stanoviska s odůvodněním, že spory mezi Ruskem a Osmanskou říší musejí být odděleny od záležitosti řeckého povstání.³⁰² Za účelem řešení řecké otázky má být svolán evropský kongres, který byl plánován Castlereaghem a Metternichem již v Hannoveru. Druhá zpráva byla určena carovi, ve které rakouský kancléř nabádal ruského panovníka, aby souhlasil se svoláním

²⁹⁸ WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 387.

²⁹⁹ KISSINGER, *Obnovení*, s. 348.

³⁰⁰ BITIS, s. 114.

³⁰¹ SCHROEDER, *Metternich's Diplomacy*, s. 190.

³⁰² WOODHOUSE, s. 276.

kongresu na srpen 1822.³⁰³ Metternich pro cara vypracoval ještě jeden dopis jménem Františka I. V dopise mu oznamoval, že pokud nedojde k přijetí ruských požadavků Osmanskou říší, Rakousko přeruší s Vysokou portou diplomatické styky a vysloví carovi morální podporu. Toto stanovisko mělo ovšem podmínku a tou byl souhlas všech spojenců. Metternich znal dobře Castlereaghovy postoje a věděl, že k tomuto aktu nemůže nikdy dojít, protože Velká Británie takový souhlas nikdy neposkytne. Rakouský kancléř si tak mohl připsat další diplomatický úspěch. Nejen, že se mu podařilo přesvědčit Tatiščeva, aby souhlasil se spojeneckými požadavky, ale také jeho zprávy měly vliv na Alexandra I., který ztrácel důvěru v Kapodistriase.³⁰⁴

Castlereagh během vídeňské schůze vyjednával s Lievenem o stejném tématu a snažil se přitom vyhnout jakékoli konkrétní odpovědi. Ruskému velvyslanci namítal, že stanoviska musí konzultovat s britskou vládou, která se nesejde dříve než na konci dubna 1822. Podobně jako Metternich odmítal rozšíření ruských požadavků nad rámec čtyř bodů nebo jakékoli diskuze o omezení sultánovy svrchovanosti. Dále potvrdil Metternichovy předpoklady, že z žádného důvodu nepřeruší diplomatické styky s Osmanskou říší. Castlereagh využil času během jednání ve Vídni a obrátil se do Konstantinopole na Strangforda.³⁰⁵

Britský velvyslanec se pokusil získat konkrétní stanoviska od Haleta Effendiho a požádal o setkání. Výsledná návštěva byla překvapující. Reis effendi kompletně změnil svůj postoj a souhlasil se stažením sultánovy armády z obou knížectví. Změna osmanského postoje přišla ve chvíli, kdy se Tatiščev vracel do Petrohradu. Alexandr I. návrhy z Vídně přijal a souhlasil s tím, že ruská armáda nepřekročí řeku Prut a že s konečným verdiktem počká až do nastávajícího kongresu. Hrozba války byla zažehnána. Metternichova diplomatická bitva s Kapodistriaselem byla u konce a rakouský kancléř z ní vyšel jako vítěz. Ruský ministr zahraničí se odebral 25. června 1822 na delší dovolenou a do úřadu se již nevrátil. Metternich k tomu poznamenal: „*Hlavní prvek věčného sváru ukončil svoji kariéru a s ním zmizelo i tisíc rozpaků.*“³⁰⁶

³⁰³ IRBY, s. 10.

³⁰⁴ WOODHOUSE, s. 278.

³⁰⁵ BEW, s. 533.

³⁰⁶ ŠEDIVÝ, *Metternich, the Great Powers*, s. 87.

5.2 Tragický konec

Poté, co se napětí na východě uvolnilo, mocnosti obrátily okamžitě svoji pozornost na západ. Situace ve Španělsku se po Lublaňském kongresu začala dramatinovat. Liberálové se sice po volbách v říjnu 1821 udrželi u moci, ale král proti nim stále vystupoval, což ve výsledku vedlo k většímu vlivu radikálů. Podobná situace panovala i ve Francii. Španělští royalisté v exilu žádali Francii o zásah a našli svoji podporu u hraběte z Artois. Takového vývoje událostí se Castlereagh obával. Wellington v reakci na situaci ve Španělsku napsal Castlereagho: „*Ve snaze získat malou popularitu a podpořit národní charakter, zasahují do mezinárodní politiky a vystupují proti systému Aliance čtyř.*”³⁰⁷ Oba si přitom uvědomovali, že tyto události mohou vést ke svržení liberálů a k francouzské intervenci.

Na začátku roku 1822 zaslal neapolský král jménem Ferdninand VII. dopis, ve kterém žádal spojence o intervenci. Taková výzva byla určena přímo pro carovy uši a současně poslední šancí pro Kapodistriase, aby se pokusil o prolomení britsko-rakouské spolupráce. Ruský ministr v té době čelil náporu Velké Británie a Rakouska v řecké otázce a věděl, že rozdílný pohled na španělskou otázku může narušit Castlereagho a Metternichovu vzájemnou spolupráci. Alexandr I. se událostmi ve Španělsku utvrdil ve svých názorech na intervenci. Navrhoval, aby byla vytvořena spojenecká armáda pod velením Wellingtona, která by osvobodila španělského krále. Součástí armády měl být ruský sbor čítající 40 000 vojáků, a který měl pochodovat téměř přes celou Evropu. Takový návrh byl pro Castlereagha nepředstavitelný. Alexandr I. chtěl svou aktivní politikou v západní Evropě zakrýt ústupky, které musel učinit ve východní otázce.³⁰⁸ Byl to podobný příklad jako v roce 1815, když po svém nezdaru během Vídeňského kongresu přišel se smlouvou o Svaté alianci.

Nicméně britsko-rakouské spojenectví přerušeno nebylo. Metternich souhlasil s tím, že otázka intervence bude zařazena do jednání během příštího kongresu. Uvědomoval si, že je potřeba podpořit carovy požadavky v otázce Španělska, výměnou za jeho ústupky ve východní otázce. Pro rakouského kancléře bylo z hlediska rakouských zájmů snazší souhlasit s intervencí ve Španělsku, než s ruským zásahem na území Osmanské říše. Zájmy Velké Británie však byly ohroženy v obou případech.

³⁰⁷ WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 470.

³⁰⁸ SCHROEDER, *Transformation*, s. 624.

Metternich si byl vědom, že intervence ve Španělsku by znamenala vystoupení Velké Británie z aliance a proto se snažil krotit cara v jeho horlivosti. Navzdory tomu Castlereagh otevřeně vystupoval proti jakékoli možnosti intervence a zastával názor, že Španělsko má být ponecháno vlastnímu osudu.³⁰⁹

Situaci zhoršily nové zprávy z Madridu. Královská garda se pokusila o povstání ve prospěch krále, ale nakonec byla poražena národní milicí. Události však vedly k nástupu radikálního křídla *exaltados*, které uvěznilo krále do domácího vězení. Pozice španělského krále začala svým charakterem připomínat postavení Ludvíka XVI., což zvýšilo francouzskou pozornost. Sever Španělska ovládlo guerillové hnutí, jehož představitelé žádali Francii o ozbrojený zásah. Francouzské jednotky operovaly na španělských hranicích již od poloviny roku 1821, a to oficiálně z důvodu zabránění šíření žluté zimnice.³¹⁰

Po zařazení španělské otázky do jednání následujícího kongresu byla pro Castlereagha účast na něm nezbytná. Bylo jasné, že to pro něj bude primární otázka všech jednání. V očekávání své přítomnosti na kongresu vypracoval předběžné instrukce.³¹¹ Vzhledem k tomu, že nebyla zcela jasná povaha jednání ani pozice Francie a Ruska, byly pokyny vcelku omezené. Nicméně to nemění nic na skutečnosti, že Castlereagh odhadl dobře vážnost situace. Podle svých instrukcí se měl držet dosavadního kurzu politiky, tedy dbát na ochranu královské rodiny, sledovat závazky vůči Portugalsku a přísně dodržovat zdrženlivost vůči zásahu do vnitřního uspořádání Španělska, které je plně založeno na politice španělského krále a jeho vlády. Zbývající postup měl být přizpůsoben budoucí situaci.³¹²

Při své cestě na kongres se Castlereagh chystal navštívit nejprve Paříž stejně jako v roce 1814. Vycházel z důležité zkušenosti, kterou mu poskytla schůzka s Talleyrandem a něco podobného si sliboval i od setkání s novým ministrem zahraničí Françoisem Augustem Reném Chateaubriandem. Britský ministr shledával určitou shodu mezi kongresem ve Vídni a nadcházejícím ve Veroně.³¹³ Přestože okolnosti setkání byly rozdílné, tak i zde se musel, podobně jako ve Vídni, Castlereagh vypořádat

³⁰⁹ SCHROEDER, *Metternich's Diplomacy*, s. 202.

³¹⁰ SLADKOVSKÁ, *Evropské velmoci a kongresy Svaté aliance*, s. 67.

³¹¹ IRBY, s. 20.

³¹² WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 477.

³¹³ REINERMAN, Alan, *Metternich, Italy and the Congress of Verona*. In: *The Historical Journal* 14, 1971, 2, s. 277.

s nároky Alexandra I. a také zabránit rusko-francouzskému sblížení. Ještě před samotným kongresem byla naplánována předběžná konference ve Vídni, která se měla zabývat rusko-osmanskými záležitostmi. Castlereagh dopředu deklaroval, že odmítá na obou jednáních diskutovat o italských záležitostech.³¹⁴

Castlereaghova účast na jednání ovšem záležela na rozhodnutí britského parlamentu, který byl znepokojen možnou účastí svého ministra na kongresu, jehož důvodem svolání byly italské záležitosti, na kterých Velká Británie neměla žádný zájem. Z toho důvodu nemohl britský ministr jasně odpovědět na Metternichův dopis z 6. června 1822, ve kterém rakouský kancléř zdůrazňoval nutnost jeho účasti při postupu proti carovi. Po delší době mu odpověděl, že doufá, že by mohl vyrazit do Vídně 15. září 1822 a během cesty navštívit Paříž, ale že vše záleží na rozhodnutí parlamentu.³¹⁵

I přesto, že britský parlament souhlasil s účastí svého ministra, Castlereagh však do Vídně ani do Verony nedorazil. V pondělí ráno 12. září 1822 spáchal britský ministr zahraničí sebevraždu. Důvodem byla kombinace psychického a fyzického vypětí. Castlereaghův zdravotní stav se začal horšit po roce 1819, ale zcela nejvíc se na něm podepsal psychický nátlak během parlamentní krize v průběhu roku 1821 a na začátku roku 1822. Náznaky jeho duševního rozpoložení byly patrné čtyři dny před jeho smrtí, při jeho rozhovoru s Jiřím IV., když řekl: „*Sire, je nutné se rozloučit s Evropou – víme to jen vy a já a zabránili jsme tomu, nikdo po mně už záležitostem kontinentu nerozumí.*“³¹⁶ Castlereagh neunesl tíhu, která na něj byla vyvíjena v souvislosti s domácí i mezinárodní situací. Na dotaz svého komorního Hamiltona Seymoura, zdali se těší na svůj výlet na kontinent, odpověděl: „*Kdykoli jindy bych se velmi těšil, ale tentokrát jsem hodně vyčerpán a tato nová odpovědnost je více než mohu unést.*“³¹⁷ A tak se stalo, že ve stavu úzkosti vytáhl z toaletní skříně malý nožik a podřízl si krční tepnu.³¹⁸

Událost zasáhla nejvíce Metternicha. V reakci na Castlereaghovu smrt napsal: „*Tato událost je krutá pro celou Evropu a dokonce ještě více pro mne osobně. Vázán přátelstvím k panu Londonderrymu po mnoho let, zvyklý mu dokonale rozumět, zcela ho*

³¹⁴ SCHROEDER, *Transformation*, s. 622.

³¹⁵ IRBY, s. 22.

³¹⁶ KISSINGER, *Obnovení*, s. 358.

³¹⁷ WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 485.

³¹⁸ NICOLSON, *The Congress of Vienna*, s. 273.

*chápat a mít jeho veškerou důvěru, ztrácím v něm osvíceného kolegu a spolehlivou podporu.*³¹⁹ Ne všichni vnímali smrt britského ministra jako Metternich. Chateaubriand v této souvislosti poznamenal: *„Myslím si, že Evropa smrtí britského ministra zahraničí jen získá. Dost často jsem vyprávěl o jeho politice zaměřené proti kontinentu. Jeho vztahy k Metternichovi byli temné a zneklidňující. Rakousko oloupeno o tuto nebezpečnou podporu se bude nuceno přiblížit více nám.*³²⁰ Tento výrok svědčí o neznalosti a nepochopení politiky britského ministra zahraničí a ukazuje, jak problematická byla jeho osoba pro tehdejší i budoucí generaci evropských státníků. Co je však nesporné, Castlereaghova smrt znamenala zásadní mezník v evropské politice a konec fungování kongresového systému.

³¹⁹ ŠEDIVÝ, *Metternich, the Great Powers*, s. 89.

³²⁰ WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 487.

6 ZÁVĚR

Po Castlereagho­v­ě smrti nastoupil na post ministra zahraničí jeho věčný rival Canning. Zahraniční politika Velké Británie tak brala zcela odlišný kurz. Canning se nikdy netajil svým nesouhlasem s Castlereagho­vou politikou zatahování Velké Británie do kontinentálních záležitostí. Přesto, že převzal některé aspekty Castlereagho­vy politiky, jako například politiku zadržování Ruska a Francie, soustředil zájem Velké Británie především na Jižní Ameriku a Indii. Nelze říci, že by Castlereagh přehlížel britské obchodní či koloniální zájmy, ale základem pro udržení míru na celém světě pro něj bylo zachování rovnováhy sil v Evropě.³²¹ Castlereagho­va smrt tedy byla symbolickým koncem fungování mezinárodního systému v letech 1815–1822.

Posledním společným setkáním zástupců pěti velmocí byl kongres ve Veroně, který se konal v říjnu 1822 a kterého se Castlereagh měl původně účastnit. Do Verony byl nakonec vyslán Wellington. Britský diplomat a polní maršál byl pro své zkušenosti s Castlereagho­vou politikou považován jako adekvátní náhrada. Během Vídeňského kongresu zastoupil Castlereagha na pozici britského zástupce a vedl jednání místo něj. Sám britský ministr měl ve Wellingtonovi velkou důvěru. Britský zástupce na kongresu vycházel z Castlereagho­vých předběžných instrukcí, které zahrnovaly britský postoj k intervenci ve Španělsku a dodržování striktní neutrality ve východní otázce. Canning sice ponechal Wellingtonovi volnou ruku v řešení italských záležitostí, ale během jednání již byla patrná změna kurzu britské politiky. Canning nabádal Wellingtona, aby se soustředil převážně na britské zájmy ohledně námořních práv a španělských kolonií. Hlavní otázkou kongresu však byla intervence do Španělska. Wellington v této otázce opako­val zachování britské neutrality a nesouhlas s intervencí. Od listopadu 1822, ale probíhala jednání bez účasti Wellingtona a výsledkem kongresu byl souhlas východních velmocí s francouzským zásahem na Pyrenejském poloostrově.³²² Velká Británie se nakonec se svým postojem octila v izolaci.

Je otázkou do jaké míry by Castlereagh svou účastí ovlivnil budoucnost jednání a zda by se po kongresu změnil jeho obraz u budoucí generace. Nicméně je jasné, že Veronský kongres znamenal poslední spolupráci vítězných mocností od Vídeňského kongresu a byl zásadním mezníkem v britské zahraniční politice. Velká Británie se poté

³²¹ MISRA, Girja Shankar, *British Foreign Policy and Indian Affairs 1783–1815*, London 1963, s. 84.

³²² HOOPER, George, *Wellington*, New York 1890, s. 234.

odvrátila od spolupráce s kontinentem a s výjimkou Krymské války, zůstala ve své izolaci až do roku 1902 respektive 1904. Právě v tomto období, kdy se Velká Británie těšila své „skvělé izolaci“, zapoměla na úsilí a úspěchy svého ministra zahraničí v letech 1812–1822. Castlereagh byl po své smrti zastíněn jeho nástupcem Canningem, jehož proslovy v britském parlamentu mu zajistily věčnou politickou slávu.³²³ Stal se obětí nacionálně smýšlejících Britů a zastánců Canninga, kteří úmyslně upozadovali jeho politickou roli. Castlereagh byl posmrtně viněn z toho, že svou politiku nepřizpůsoboval britským zájmům a že neprojevoval dostatečné národní cítění. K úplné historické rehabilitaci Castlereagha došlo až ve třicátých letech 20. století, a to díky určitým historickým paralelám mezi Vídeňským kongresem a Versailleským mírovým systémem.³²⁴ Henry Kissinger dokonce přirovnal Castlereaghův postup v letech 1814–1815 k politice amerického prezidenta Woodrow Willsona během Versailleské mírové konference. Podle Kissingera lze najít také podobnost v postoji Velké Británie ke kongresovému systému a Spojených státům amerických ke Společnosti národů. Oba politici dle něj stáli také mimo systém, který sami vymysleli.³²⁵ Avšak tento výklad nelze brát doslovně. Castlereagh si uvědomoval, že územní integrita Francie a pragmatický mír jsou podmínkou pro zachování stability a míru v celé Evropě. Naproti tomu mír přijatý Německem během Versailleské konference byl jednou z příčin vypuknutí druhé světové války.

Příčiny selhání Castlereaghovy politiky lze spatřit ve dvou faktorech. Prvním z nich byla vnitropolitická situace ve Velké Británii, která byla charakteristická silnou opozicí včele s Canningem a také Castlereaghovou nepopularitou u veřejnosti. Castlereaghova politika ztrácela v očích britské veřejnosti a u vládní opozice po Čášském kongresu smysl a pro britského ministra bylo stále těžší svůj postoj hájit v britském parlamentu. Vnitropolitické problémy během let 1821–1822 navíc zapříčinily jeho neúčast na dvou důležitých kongresech. Největším Castlereaghovým úspěchem v letech 1815–1822 tak zůstal Čášský kongres, kterého se jako jediného po Vídeňském kongresu účastnil. Na tomto kongresu byl ve svém postupu podporován i vlastní vládou a podařilo se mu dosáhnout všech požadavků, které si vytyčil. Čášský kongres byl ukázkou toho, jak úspěšný Castlereagh byl při osobních jednáních s evropskými zástupci. Vnitropolitické

³²³ WEBSTER, *Castlereagh 1815–1822*, s. 490.

³²⁴ GRAUBARD, s. 87.

³²⁵ KISSINGER, Henry, *Umění diplomacie*, s. 89.

záležitosti ho však limitovaly v jeho politickém postupu a staly se jednou z příčin neúspěchu.

Druhý faktor lze najít v mezinárodně politických souvislostech. Aliance byla postavena na základě touhy zachovat mír a stabilitu v Evropě, avšak ani jedna z mocností se během daného období nevzdala svých vlastních mocenských zájmů. Důkazem může být situace, kdy se Rakousko přidalo na stranu Ruska při dosažení podpory během povstání v Neapolsku a Piemontu a opustilo dosavadní spolupráci s Velkou Británií. Castlereagh také nebyl ochoten smlouvat ohledně námořních práv a podporoval španělskou liberální vládu kvůli britským zájmům v Jižní Americe. Mocnosti se nedokázaly shodnout ani na samotném výkladu aliance. Alexandr I. chápal smysl aliance v možnosti zasahování do vnitřních záležitostí jednotlivých států, což bylo v úplném rozporu s Castlereaghouv původní myšlenkou. Státní listina z prosince 1820 a cirkulář z ledna 1821 byly jasným protestem britského ministra proti postupu východních mocností. V alianci také nebylo vyřešeno postavení velmocí vůči menším státům. Castlereagh nesouhlasil s Kapodistriasovým návrhem, aby do aliance byly zahrnuty i ostatní státy, což by podle britského ministra ve výsledku omezilo její funkčnost. Menší státy tak stály stranou a nemohly zasahovat do otázek, které se jich přímo týkaly. To vedlo k protestům proti postupu mocností a k velké nepopularitě spojení velmocí.

Další ranou pro Castlereaghuův politický systém byl vznik Svaté aliance, která se stala konkurencí ke smlouvě o Alianci čtyř, na které byla politika britského ministra postavena. Alexandrův návrh způsobil zmatek u evropských států a znepokojení u Osmanské říše, což se nakonec projevilo v souvislosti s východní otázkou. Snahu o narušení kongresového systému Alexandrem I. tak lze spatřit již v roce 1815. Smlouva neměla ve výsledku větší vliv na mezinárodní dění v Evropě, a proto car předložil na kongresu v Cáchách návrh na zřízení Solidární aliance. Byl to další z jeho pokusů, jak získat právo na zásah do vnitřního uspořádání suverénních států. Díky Castlereaghouvě přítomnosti na kongresu nebyl návrh přijat a carovy ambice se opět nenaplnily. Alexandr I. využil nepřítomnosti britského ministra na kongresu v Opavě a prostřednictvím Kapodistriase předložil Předběžný protokol, který se stal opětovným prostředkem k zajištění práva na intervenci. Rakousko kvůli záležitostem na Apeninském poloostrově bylo ochotno protokol přijmout, což ve výsledku narušilo

dosavadní britsko-rakouskou spolupráci. Veronský kongres byl proto Castlereaghou poslední nadějí na obnovení hlavní myšlenky svého systému a velmocenské jednoty.

Avšak Castlereagh dosáhl ve své politice i značných úspěchů. Francie byla na základě politického systému přizvána v roce 1818 do koncertu velmocí a byla zajištěna její politická stabilita. Po Vídeňském kongresu bylo dosaženo mocenské rovnováhy sil, která byla podmínkou pro zachování míru v Evropě. Castlereagho s Metternichem se také podařilo dočasně zabránit válce mezi Ruskem a Osmanskou říší. V tomto smyslu můžeme považovat politiku britského ministra zahraničí v letech 1815–1822 za úspěšnou. Castlereagh vytvořil nový evropský mezinárodně politický systém, jehož smyslem bylo zachování evropského míru a stability, a to s pomocí pořádání pravidelných kongresů. Tento systém však nebral ohled na vzrůstající nacionální a liberální hnutí, což ve výsledku zapříčinilo jeho pád. Nicméně nelze upřít Castlereaghou důležitou roli v tomto období a označit ho za jednoho z největších diplomatů 19. století.

7 POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA

Vydané prameny:

HERTSLET, Edward (ed.), *Map of Europe by Treaty. Political and Territorial Changes. Since the General Peace of 1814*, London 1875.

METTERNICH, Richard (ed.), *Memoirs of Prince Metternich 1815–1829*, III, London 1881.

VANE, Charles William (ed.), *Correspondence, Dispatches and Other Papers*, XI, XII, London 1853.

WEBSTER, Charles Kingsley (ed.), *British Diplomacy 1813–1815*, London 1921.

WELLINGTON, Arthur Richard Wellesley (ed.), *Supplementary Despatches, Correspondence and Memoranda of Field Marshal Arthur Wellesley Duke of Wellington*, XII, XIII, London 1872.

Literatura:

ALGERNON, Cecil, *Metternich 1773–1859. A Study of His Period and Personality*, London 1933.

BEW, John, *Castlereagh. Enlightenment, War and Tyranny*, London 2011.

BINDOFF, Stanley Thomas, *British Diplomatic Representatives 1789–1852*, London 1952.

BITIS, Alexander, *Russia and the Eastern Question. Army, Government, and Society 1815–1833*, Oxford, New York 2006.

BLACK, Jeremy, *British Foreign Policy in an Age of Revolutions 1783–1793*, Cambridge 1994.

BOYCE, Myrna, *The Diplomatic Relations of England with the Quadruple Alliance 1815–1830*, Iowa 1918.

- BUCKLAND, Charles Stephen, *Metternich and the British Government from 1809–1813*, London 1932.
- CLARK, George Norman (ed.), *The New Cambridge Modern History. War and Peace in Age of Upheaval*, Cambridge 1965.
- COOPER, Duff, *Talleyrand*, London 1997.
- CORRIGAN, Gordon, *Wellington. A Military Life*, London 2006
- DUGGAN, Stephen Pierce Hayden, *The Eastern Question. A Study in Diplomacy*, New York 1902.
- ELBL, Pavel B., *Talleyrand. Muž, který podvedl i d'ábla*, Praha 2011.
- FREDERIKSEN, Oliver, *Alexander I. and His League to End Wars*. In: *Russian Review* 3, 1943, 1, s. 10–22.
- GRAUBARD, Stephen, *Castlereagh and the Peace of Europe*. In: *Journal of British Studies* 3, 1963, 1, s. 79–87.
- GRIMSTED, Patricia Kennedy, *Capodistrias and a "New Order" for Restoration Europe. The "Liberal Ideas" of a Russian Foreign Minister, 1814–1822*. In: *The Journal of Modern History* 40, 1968, 2, s. 166–192.
- HALADA, Jan, *Metternich kontra Napoleon*, Praha 1985.
- HERRE, Franz, *Metternich*, Praha 1996.
- HOOOPER, George, *Wellington*, New York 1890.
- HUNT, Giles, *The Duel. Castlereagh, Canning and Deadly Cabinet Rivalry*, London 2008.
- CHAPMAN, Tim, *The Congress of Vienna. Origins, Processes, and Results*, New York 1998.

- JARRETT, Mark, *The Congress of Vienna and Its Legacy. War and Great Power Diplomacy after Napoleon*, New York 2013.
- JOHNSON, Paul, *Zrození moderní doby. Devatenácté století*, Praha 1998.
- JONES, Augustin, *The Holy Alliance*. In: *The Advocate of Peace* 56, 1894, 1, s. 5–7.
- KISSINGER, *Obnovení světového řádu. Castlereagh, Metternich a otázka míru 1812–1822*, Praha 2009.
- KISSINGER, Henry, *Umění diplomacie. Od Richelieua k pádu Berlínské zdi*, Praha 1999.
- KISSINGER, Henry, *The Congress of Vienna. A Reappraisal*. In: *World Politics* 8, 1956, 2, s. 264–280.
- KOLÁŘOVÁ, Jana, *Konec napoleonské epochy. Vídeňský kongres a počátky Svaté aliance*, Praha 1991.
- KOLÁŘOVÁ, Jana, *Politika Velké Británie na Vídeňském kongresu v letech 1814–1815*, Praha 1988, diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Katedra obecných dějin a pravěku.
- MARRIOT, John Arthur Ransome, *The Eastern Question. An Historical Study in European Diplomacy*, Oxford 1940.
- MAY, Arthur James, *The Age of Metternich 1814–1848*, New York 1967.
- MISRA, Girja Shankar, *British Foreign Policy and Indian Affairs 1783–1815*, London 1963.
- NICHOLS, Irby Coghill, *The European Pentarchy and the Congress of Verona 1822*, Hague 1971.
- NICOLSON, Harold, *Diplomacy*, London 1965.
- NICOLSON, Harold, *Congress of Vienna. A Study in a Allied Unity 1812–1822*, London 1969.

- PALMER, Alan, *George IV.*, London 1972.
- PALMER, Alan Warwick, *Metternich. Councillor of Europe*, London 1997.
- PALMER, Alan Warwick, *Úpadek a pád Osmanské říše*, Praha 1996.
- PEACOCK, Herbert Leonard, *A History of Modern Britain 1815–1977*, London 1977
- POLIŠENSKÝ, *Opavský kongres roku 1820 a evropská politika let 1820–1822*, Opava 1962.
- RAPPORT, Michael, *Evropa devatenáctého století*, Praha 2011.
- REINERMAN, Alan, *Metternich, Alexander I., and the Russian Challenge in Italy 1815–1820*. In: *The Journal of Modern History* 46, 1974, 2, s. 262–276.
- REINERMAN, Alan, *Metternich, Italy and the Congress of Verona*. In: *The Historical Journal* 14, 1971, 2, s. 263–268.
- SETON-WATSON, Robert William, *Britain in Europe 1789–1914*, New York 1937.
- SCHROEDER, Paul W., *Metternich's Diplomacy at Its Zenith*, Austin 1962.
- SCHROEDER, Paul W., *The Transformation of European Politics 1763–1848*, Oxford 1994.
- SKED, Alan, *Metternich, and Austria. An Evaluation*, Basingstoke 2008.
- SKED, Alan, *Úpadek a pád habsburské říše*, Praha 1995.
- SKŘIVAN, Aleš st., BUDIL, Ivo, KODET, Roman, SKŘIVAN, Aleš ml., NOVOTNÝ, Lukáš, *Kapitoly z dějin 19. století. Úvod do výuky moderních dějin I*, Plzeň 2013.
- SLADKOVSKÁ, Eva, *Evropské velmoci a kongresy Svaté aliance*, Praha 2001, diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav světových dějin.
- SLADKOVSKÁ, Eva, *Kongresy Svaté aliance*. In: *Historický obzor* 9, 1998, 11/12, s. 242–249.

- ŠEDIVÝ, Miroslav, *Krvavá odyssea. Řecký boj za nezávislost 1821–1832*, Praha 2011.
- ŠEDIVÝ, Miroslav, *Metternich, Afrika a evropský státní systém v letech 1814–1848*. In: KOUCKÁ, Ivana, KAŠPÁRKOVÁ, Jarmila (ed.), *Historica Olomoucensia. Sborník prací historických* XXXI 43, 2012, s. 65–79.
- ŠEDIVÝ, Miroslav, *Metternich a Turecko*. In: *Historický obzor* 15, 2004, 9/10, s. 194–206.
- ŠEDIVÝ, Miroslav, *Metternich, the Great Powers and the Eastern Question*, Plzeň 2013.
- ŠEDIVÝ, Miroslav, *Metternichovo pojetí mezinárodních vztahů. Systém vídeňského kongresu*. In: SCHELLE, Karel, VESELÁ, Renata, TAUCHEN, Jaromír, ŠEDIVÝ, Miroslav (ed.), *Stát a právo v době Metternichově*, Ostrava 2009, s. 61–71.
- ŠUSTA, Josef, *Dějiny Evropy v letech 1812–1870*, Praha 1922.
- TARABA, Luboš, *Nebezpečný intrikán. Život Ch. M. Talleyranda*, Praha 1995.
- TARABA, Luboš, *Vídeňský kongres. Salony, kuloáry, budoáry*, Praha 1995.
- TAYLOR, Alan John Percivale, *Poslední století habsburské monarchie. Rakousko a Rakousko-Uhersko v letech 1809–1918*, Brno 1998.
- THACKERAY, Frank, *Statesmen Who Changed the World*, Greenwood 1993.
- VEVE, Thomas, *Wellington and the Army of Occupation in France, 1815–1818*. In: *The International History Review* 11, 1989, 1, s. 98–108.
- WASSON, Ellis, *Dějiny moderní Británie*, Praha 2010.
- WEBSTER, Charles Kingsley, *Castlereagh and the Spanish Colonies 1818–1822*. In: *The English Historical Review* 30, 1915, 120, s. 631–645.
- WEBSTER, Charles Kingsley, *The Congress of Vienna 1814–1815*, London 1965.

WEBSTER, Charles Kingsley, *The Foreign Policy of Castlereagh 1812–1815. Britain and the Reconstruction of Europe*, London 1931.

WEBSTER, Charles Kingsley, *The Foreign Policy of Castlereagh 1815–1822. Britain and the European Alliance*, London 1947.

WOODHOUSE, Christopher Montagne, *Capodistria. The Founder of Greek Independence*, London 1973.

8 RESUMÉ

The Congress of Vienna in 1814–1815 created a new territorial arrangement, which ensured the balance of power in Europe, and it was confirmed by the Congress of Vienna Final Acts. As a result of Napoleon's escape from Elba, the Second Peace legitimizing the government of the Bourbons and allowing temporary military occupation of France was signed with France in November 1815 in Paris. Received peaceful conditions were a compromise, which would ensure a French political stability and prevent the outbreak of a new revolution. On the day of signing the Treaty of Paris, new treaty of Quadruple Alliance was created. These three contracts laid the foundation stone of the new order of international relations and maintain the balance of power in Europe. In the sixth article of the Quadruple Alliance was established that the rulers of four European courts will regularly participate in joint negotiations for the solution of European problems. The genesis of this arrangement, which entered the history as the Congress System and which functioned in the years 1815–1822, had the greatest merit Robert Stewart, Viscount Castlereagh.

British politician, who became Foreign Minister of Great Britain in 1812, based its policy on the plan of the British Prime Minister William Pitt the Younger. During 1815 with some compromises, he managed to implement the plan and as a result he was forced to adapt the policy of a new international political situation. During the years 1815–1822, this leads to a new phase of his career, which was characterized by the growth of revolutionary tendencies throughout Europe. Castlereagh's system was based on maintaining a balance of power and peace in Europe. In an attempt to enforce his policy, during the years of 1815–1822 he had to face several major obstacles that are characterized by two factors. The first factor is the opposition to his policy on the domestic scene, in the British Parliament and also in the public opinion. Castlereagh was supported by the British government only at the Congress at Aix-La-Chapelle in 1818 which also was the only congress he personally attended. The British policy was typical of non-interference in the internal affairs of other sovereign European states. Therefore, when the Aix-La-Chapelle Congress accepted France in the Concert of Europe, the main power threat for Great Britain disappeared. In 1818 Great Britain started losing interest in events on the continent and it was increasingly difficult for Castlereagh to advance his international political course. Due to internal political crisis

in 1820–1821 he was unable to attend two major conferences - Congress of Troppau and the Congress of Laibach. So Castlereagh could only watch from distance the collapse of his system. After stabilizing the situation in the British Parliament, British Minister hoped that he will be able to maintain cooperation between the Powers and restore the original sense of the Congress System.

The second factor was the international political context, which disrupt the functionality of the system. Even though the Powers declared their unity in the contracts, neither one of them has lowered their power interests. The main enemy of Great Britain was Russia represented by the Tsar Alexander I. Russian monarch tried to strengthen his influence on events in Europe and therefore he tried to systematically promote the adoption of agreements that would legitimize the power of joint intervention against European states. Tsar managed to take advantage of the situation when Castlereagh was not present at the Congress of Troppau by acceptance of the Preliminary Troppau Protocol. This document was signed by the representatives of Austria, Prussia and Russia and entitled superpower military action on the territory of European states. Castlereagh, despite all the protests failed to prevent the signing of the contract, which ultimately undermined cooperation between the Powers and original sense of Castlereagh's policy.

Another issue was the nature of the British-Austrian cooperation. The alliance of these countries was based only on the limitation penetration of Russia to Europe. If there was a problem, in which only one of the countries was interested in, co-operation has stopped working. Great example was the revolution in Naples, when Castlereagh was not able to provide more support to Metternich. As a result, the Austrian Minister exchanged cooperation with Great Britain for Russian support in order to obtain Austrian goals. After the outbreak of the Greek Rebellion the concerns about Russia's power reappeared and also the need of Anglo-Austrian cooperation.

Castlereagh could not bear the burden of his own policy and committed suicide in 1822, his death was the symbolic end of the Congress System. Despite serious problems, he managed to achieve some success. In 1818 France rejoined the Concert of Europe and ensured its internal stability and territorial integrity. Relative balance of power that ensured lasting peace and stability in Europe was achieved by this act. Castlereagh built his system on the traditional values of the 18th century but he did not considered the rise of nationalism, which became the leading power of the 19th century and which caused the failure of his policy.